

2018

Icibare c'abakani b'i Kidasha mu Rwesero n'imiryango babana : Itohoza ryabereye muri commune Makebuko intara ya Gitega

UB, Faculté des lettres et sciences humaines

<https://repository.ub.edu.bi/handle/123456789/1333>

Téléchargé depuis le dépôt institutionnel officiel de l'Université du Burundi

**FACULTE DES LETTRES ET SCIENCES HUMAINES
DEPARTEMENT DE LANGUES ET LITTÉRATURES
AFRICAINES**

**ICĪBARE C'ÁBAKANÍ B'Í KIDÁSHA MU RWĒSERO
N'ÍMIRYĀNGO BABĀNÁ :**

Itōhōza ryābēreye muri Komīne MAKÉBUKO intārá ya GÍTEGA

Par

Appolinaire NDUWIMANA

Sous la direction de :

Denis BUKURU (PhD)

Mémoire présenté et défendu
publiquement en vue de l'obtention du
grade de **Licencié en Langues et
Littératures Africaines.**

ABÓ IKI GIKORWÁ GITŪWÉ

Abavyêyi bânje : Gaspard KABURA na
 Angélique SINDAYIRWA nabúze ntánká,
 Umupfâsóni wânje Francine NIYONSABA
 Abavûkanyi bânje :
 Nicodème NDABANEZE+ ;
 Marguérite NDABOROHEYE+,
 Célestin NGAYIBONA,
 Vital BANKUWUNGUKA +,
 Béatrice NIYOKWIZERA,
 Mane Rose BARANDERETSE,
 Daphrose NSABIYUMVA,
 Josélyne NZOBAKENGA,
 Suavis HARERIMANA n' ábaryāngo bânje
 Umuryāngo wa Darius NDIKIMINWE
 Uwo wése yagize icó atērera

Ndabátūye iki gikorwá

UGUKĒNGURUKA

Kugira iki gikorwá gishiké kũ n'ipera yâco hâbâye ukwitânga n'úkwĩgõra kw'ábantu bēnsi.

Turakēngurukiye bimwé bivūyé ku muúma Umwĩgisha BUKURÚ Denis yĩgõye akarēngera imirimo myĩnshi afisē akēmera kurōngõra iki gikorwá kuva mũ ntāngo yâco gushika kirāngire. Ubumenyi n'impanũro yadũhaye kãndi u'ũbu abāndānya adũha, vyātubēreye urumuri rutazimá. Nātwe twiyemeje kubigēndera kugira nātwe tuzé tubéré abāndi urumuri rutazimá Turakēngurukiye kãndi abigisha bõse bó mu gisatá c'ĩndĩmi n'ubumenyi bwā mũntu na cānecāne abó mũ ndimi n'amayāgwa y'ikinyā frika hamwé na Lēta y'Uburũndi ku ruhára yagize ndetsé n'abigisha bõse twácīye imbere kuva dúfānguye umwāka wā imbere w'amashũre matōmató gushika turāngize inyigisho zā kāmũza y'Uburũndi.

Turakēngurukiye abatēgetsi bó mu ntárá twākoreyemwó itōhōza bātweoroheye mu kutwēreka abatāngankurú. Turōngeye gukēngurukira abantu bõse bādũhaye inkurú batarĩnzé kutugõra. Twāgõmba kurāngiza dúkēngurukira umuryāngo wa BIGIRIMĀNA Ferdinand wadũhaye iudâro twāri dúkeneye mu kirĩngo itōhōza ryāmaze.

INSÍGŪRO Y'ÁMAJĀMBO Y'ĪSHÍMIKIRO

Icibare c'umwāmi:

1) Intārá itātwarwa n'umugānwa yatwarwa n'icārihó c'umwāmi

2) Icibare yari intārá yatwarwa n'abanyamabānga kānāká b'umugirwá kānāká mu migirwá ndōngōrabuzima bw'igihúgu mu gihe c'ingoma y'Ūbūrundi.

Abakaní: ni abāntu bāmúka ku mūntu yitwá MIKANÍ, ari bo kandi baramútswa icibare c'Ábakaní b'í Kidášha mu Rwēsero.

Kidášha: agacimbiri kamwé muri bubiri bugizé umutumba wa Rwēsero. Hitwa gútyo kubēra hatigera hátēra intāmbara kukó cāri icibare c'umwāmi ngo n'úwabá yakoze ikosá aháhūngiye yabá akize bāca bāmureka akidegēmvyā.

Rwēsero: umutumba wa rusāsuma ugizwé n'úducimbiri tubiri : Kidášha na Kajēnda. Uri munitumba 28 igizé komīne Makébuko iri mū ntārá ya Gítega.

Umuryāngo: muri iki cīgwa cācu umuryāngo ni umurwi w'ábāntu bavugá kandi bēméra kó sékuruza wā mbere wābo ari umwé kandi banusāngiye.

Ariko harihó umuryāngo=inzun'umuryāngo=abavāndimwé, umuryāngo=ishirahámwe ry'ábāntu ataco bapfāná ariko basāngiye imigāmbi.

Umucó, imicó: inyifato y'ábāntu kānāká cānké bari mu murwi kānāká igashobora kubá mibi cānké nzizá. Mu Kirūndi baravúga ngo umūntu w'imicó mibi cānké myizá.

Umugēnzo, imigēnzo: ni ingiro, akamenyēro, inyifato y'umūntu mu kubáho kwīwé mu bāndi i muhirá, mu rugó, mu muryāngo, mu makūngu.

Igisatá: kimwé mu bihimba bigizé umurwi kānāká máze kikaba na có kigizé umurwi kānāká.

Icivugo: ni amazina abāntu bavugá kugira n'úwubūmvise amenyē ngo ni nāká arēngānye. Kēnshi na kēnshi ayo mazina agasāngira umurwi kānāká w'ábāntu.

Uguterekēra: ibānga ryó gutūnga isáto n'incírá mu gisaká kinini bitá ihēro cānké ikūndi gikókó cāba icó mw'ishāmba cānké igitūngano.

Uturorero: inkokó yērā, impfizi y'intāma yērā.

Ibānga: ni ikinyegézwa, ikōtu kinyegéjwe kikamenywa na nyénecó gusa. Guterekēra isáto ni ibānga.

Ibāngo: ni isemo, igikorwá umūntu ajējwé.

Akarorero: kubá umusuku ni ibāngo

Umuziro: icābujijwe gukórwa n'úwugikoze n'ibigirānkāna ashobora kubóna ingaruká mbi nk'umuvumo hāba kuri wé cānké kubīwé hāba ubwo nyéne cāné muri kazōzá.

Ikimazi: ikimazi c'umuryāngo ni ikĩntu uwo muryāngo utegerezwa kwāma ufise kugira ngo urōnké umugisha

Akarorero: Impfizi y'intāma yērá.

Igiti ndōndamvyāro: igicápo cērékana urukurikirane rw'ábāntu bāmũka kuri sēkuruza umwé.

Ibigabiro: ni urugó rurímwo ingoró rugizwé n'ibití vy'imihesú, imimāndá, imirĩnzi, ibitōngati, ibisurú n'ibikobékóbe rukēgukira umuryāngo kānāká, máze hakaba ari na hó baheréza imihézo yābo. Urwo rugó kāndi rwītīrwa umwāmi kānāka yatwāye uburūndi kukó ari na wé yatēra igiti cāmbere.

Ingoma: Igiti c'umuvúgāngoma bakorógoshora imbere bagatobora uruhānde rumwé bāhezá bagashirakó urusāto (icāhi) bākubítakó rukanihira

Icāhi: a) impūzu basasira umwāna

b) Urusāto rw'ĩnká bakanisha ingoma.

Umuganuro:

a) umūsi mukurú w'āhó umwāmi yahá umwāka Abarūndi böse agasēngera igihúgu kugira kibemwó amahóro n'umwĩmbu mwĩnshi, agahēzagira n'ĩmbúto

b) gufūngura ivyó uhāwé n'umwāmi

Akarānga: agashusho, imero, ubwóko

Ikizána: umugozí usigára impūzu yātabaguritse, yāhéze hamwé bitagikūnda kó umūntu ayāmbara.

Umuwúgāngoma: igiti babāzámwo ingoma.

Ubutōhōji ndōndōji : ni ubutōhōji bugerágeza gutōndānura ukó ibĩntu bimezé atābuhinga buhanitse bugyemwó

UGUSHIKIRIZA

Murí iki cígwa turabashikiriza icígwa cágizwe ku *Cibare c'Abakaní b'i Kidasha mu Rwesero n'imiryango babana* kuva bakihagerera gushika n'ubu.

Turavye ibibazo bijanyé n'ukubaho kw'abantu, inyishu ntizishoká ziboneka. Ibibazo bijanyé n'imiryango y'Abarundi ufatiye ku mazina yayo, insiguro yayo, imico, imigendo, ivyivugo ntibirakorwako amatohozo akwiyé.

Nk'akarorero ugasanga imiryango ibana idasangiyeye imirimo, ugasanga bamwe ni abahigi abandi abarovyé, abandi abacuzi abandi bakajisha intaro, bakabaza ingoma, induruzo kandi bakikijwe n'amashamba yuzuye ibikoko ariko ntibabihige bagahitamwo kuroba canké uwundi mwuga. Benshi usanga batazi ingene imiryango yabo yagiye irahinduka, inkomoko yabo, igituma iki bakigira kirya na co bakakigira umuziro.

Dufatiye kuri ivyo vyose, turabona ko ibintu vy'imiryango atakibanza kinini bigifise na canecane turavye ingene abana batacamana n'abavyeyi kubera imvo zitandukanye. Aho twofatira nko ku mashuri usanga umwana yagiye kwiga kure akabana igihe kitari gitó n'abandi bana bavá muyindi miryango bigaca bituma ivy'umuryango wawe abifata minenerwe.

Twokwongerako kandi ikibazo c'intambara caweye abavyeyi bobwiyé abana babo ivy'umuryango na ba sekuruza babo. Ubu n'abantu bako bashobora kudondagura amazina ya ba sekuru na sekuruza ivy'umuryango vyó ntubabaze.

Kubera imvo z'umuzo w'abazungu bazanye imboneshakure n'amashuri, wa mwanya abavyeyi bafata mw'ijoro bagakoranya abana ku ziko kugira baganire ivyaranze umurango bongere babacire imigani mu ntumbero yo gutanga indero rupfasoni vyose vyaratititse bica bituma indero igabanuka, urukundo rugabanuka kuko mu migani ni ho bahera impanuro umwana ntashubire no kugaba na kare ngo indero iva ku ziko.

Abakaní b'i Kidasha mu Rwesero baba ndetsé gushika n'ubu mu cibare nk' ibindi vyibare nka Higiro, Gishora, Magamba, Burunga Musavé n'ibindi. Ivyo na vyó bica bibonekera k'ukuntu baba mu kibanza cubashwe kidahangarwa, kidatirwa n'abansi, bakagira ikigabiro cubashwe baterekeramwo isato, bakagira ingoró y'ingoma, bakaba mu kibanza cagutse kandi kimerá, bakagira ingabé ari yo shuri bahabwa n'umwami ikwirirwa ikigabiro ariko ugasanga abantu benshi baritiranya cibare c'Abakaní b'i Kidasha mu Rwesero n'icibare c'i Magamba na canecane ufatiye ku batimbo bo muri ivyo vyibare benshi barabitiranya.

Vyongeye icibare c'Abakaní b'i Kidasha mu Rwesero gishobora kubá ari co giserukira ibindi vyibare kuko ari co cibare bavuga ko ari icá kera. Abakaní reró na bonyene ubwabo

baribaza igituma ico cibare cābo cātānzwe kumenyēkana n'ibindi vyibare nka Higirow na Māgāmba kandi iciwābo arī co cātānguye ivyo bigatangāza cāne NTAHOMVŪKĪYE Dominique.

Vyōngeye, Abakanī bāri mu bāndi banyamabānga bakoméye ku ntwāro ya cāmi. Aho twōvuga : **ābaganūza** bāri bājējwe gutégura umuganuro, **abanyānge** cānké **abīru** bāri bājējwe gucūnga ingānzo z'ābāmi n'iz'ābāmikazi, **abanyamabānga** bā **Kirānga**, hamwé **n'ābatīmbo** rēro bāri bājējwe ivy'ibānga ry'ingoma ibānga ryāri rihāmbāye cāne kūntwāro ya cāmi. Abakanī nabó rēro bāri **abatīmbo** bakoméye dúfatiye ku karorero ka BARAGUMA Umukanī yarī arōngōye ingoma z'Umuganuro mu mwāka wa 1958. Gushika n'ūbuAbakanī barakomeye mu vy'ingoma nk'ūko tujā kubibona mu mabānga n'amabāngo yābo.

Izo nī zo mvo nyamūkurū zātumye tūgira iryo tōhōza tukizēra kó iki cīgwa kizōbēra urumuri ibindi vyigwa vy'imiryāngo. Twizēre kó iki cīgwa kizōhá inguvú abāndi bashākashātsi bazōkénera kwīga iyīndi miryāngo kukó ni ngōmbwá kó umurūndi wēse yōmenyá iyīndi miryāngo mibānyi ndetsé n'iyitarī mibānyi.

Iki cīgwa kizōkwērekana akamaro k'umuryāngo w'Abakanī b'ī Kidasha mu Rwēsero n'ūbuhinga bwāwo ndetsé abāndi baboné gufātirakó akarorero kēzā kukó n'āhó ingeso y'urugó itūbāka urūndi bavuga kó ubwēnge burahūrwa.

INCÂMAKÉ

Iki gikorwá kigizwe n'ibigabáne biné bitāngúrurwa n'intāngamárārā bigaherezwa n'úmusôzo. Ikigabáne cā mbere arí co **AKARĒRĒ K'ÍTŌHŌZA** gica hīrya no hīno ako karĒrĒ ahó twāsánze gákomeye kuva kū ntwāro ya cāmi gushika n'ūbu. Aho twāfatiye ku bibānza vyūbāhwa gushika n'ūbu biharāngwa n'ímigirwa yahārāngúrurwa nkó kubāndwa nó gutérekĒra kāndi gushika n'ūbu barabigira gusa barīnyegeza bátīnya ababābona.

Ikigabáne cā kábiri kigizwe n'**ĀMĀMŪKO Y'ĀBAKANÍ B'Í KIDÁSHA MU RWĒSERO** ahó twāsánze bamwé bāvuga kó bōba bāmye bāba ng'āho i Kidášha mu RwĒsero abāndi bakavuga kó bōba bāje bāzananye n'úmmwāmi wā mbere **NTÁRE RUSHATSI CĀMBARANTĀMA** ko arí na wé yabāraze umwūga wó gukana, kuvúza nó gutāmba ingoma. Muri iki kigabáne harimwó amāmūko y'ízina Abakaní ahó bavugá ko bítwá Abakaní kubĒra sĕkuruza wābo yítwa **MIKANÍ**.

Ikigabáne cā gátatu kigizwe n'**ÍMICO N'ÍMIGĒNZO NDĀNGAMURYĀNGO** ahó twāsánze Abakaní atā micó cānké imigĒnzo bīsāngije kīretse hágeze umwānya wó kurāngūra amabānga yābo ajānyé n'ingoma nó gutérekĒra.

Ikigabáne cā káne cĒrekeye **URUHĀRA RW'ĀBĀKANI B'Í KIDÁSHA MU RWĒSERO MU KWŪBAKA IGIHŪGU** ahó twāsánze Abakaní kuva kū ntwāro ya cāmi bāri bājĕjwe kujāna ingoma umunāni nshāsha ku mŭnsi mukurú w'úmuganuro i Murāmvya. N'ūbu rĒró bāma bāseruka mu mŭnsi mikurú ikoméye mu gihūgu eka mberé nó mu makūngu barashikayó kuvúza nó gutāmba ingoma kāndi barīgīsha n'ābāndi kuzívuzwa nó kuzítāmba.

URUTÖNDE RW'IBIRIMWO

ABÓ IKI GIKORWÁ GITÚWÉ	i
UGUKÈNGURUKA.....	ii
INSÍGŪRO Y'ÁMAJĀMBO Y'ĪSHĪMIKIRO	iii
UGUSHIKIRIZA	v
INCĀMAKÉ	vii
URUTÖNDE RW'IBIRIMWO.....	viii
0. INTĀNGAMĀRĀRĀ.....	1
0.1. Inkikūro y'icigwa	1
0.2. Ibimāze kwāndikwa kuri iki cigwa	1
0.3. Ibibāzo nyamūkurú vyigwá muri iki cigwa.....	2
0.4. Ihāngiro ry'icigwa	2
0.5. Akamaro k'icigwa	2
0.6. Ubuhinga bw'itōhōza	3
0.7. Igihe icigwa gihagāzekó.....	3
0.8. Imihingo y'itōhōza	4
IKIGABĀNE CĀ MBERE : AKARĒRÉ K'ĪTŌHŌZA	5
1.1. Indōndabihugu y'ákaréré kā Kidásha mu Rwēsero.....	5
1.2. Imyōnga n'ámasōko dusāngáho	5
1.3. Ubwōko bw'ibiti dusāngáhó	5
1.4. Ibitērwa bihamerá.....	6
1.5. Ubwōko bw'ibikókó dusāngáho.....	6
1.6. Kidásha mu Rwēsero mwītūngānywa ry'īntwāro	6
1.7. Kidásha mu Rwēsero mu micó n'īmigēnzo irāngá Uburūndi	7
1.8. Ibibānza vyūbáhwa.....	7
1.9. Kidásha mu Rwēsero mu migirwá ijānyé n'úbuzima bw'Ábarūndi	14
1.9.1. Ukubāndwa.....	14
1.9.2. Uguterekēra isáto.....	16
IKIGABĀNE CĀ KĀBIRI: AMĀMŪKO Y'ĀBAKANĪ	18
2.1. Amāmūko y'Ábakaní	18

2.2. Icívugo c'Ábakani n'insigũro yáco	19
2.2.1. Icívugo.....	19
2.2.2. Insigũro y'ico cívugo	19
2.3. Ahãndi Abakani batũyẽ	19
2.4. Ibiti ndõndamvyãro vyã bã sêkũruza	21
2.4.1. Igitĩ ndõndamvyãro cã BIHANIBABA.....	21
2.4.2. Igitĩ ndõndamvyãro cã BARAGUMA	23
2.4.3. Igitĩ ndõndamvyãro cã NGÕNA	24
2.4.4. Igitĩ ndõndamvyãro cã BIRAGÕRA.....	24
2.5. Imiryãngo yĩndi ihatũye	25
2.5.1. Ibiti ndõndamvyãro vyãbo n'ĩnkurũ kurĩ ivyo bitĩ.....	26
2.5.2. Imiryãngo iharĩ n'ãhõ tuyisãnga	36
IKIGABÁNE CÃ GÁTATU: IMICÓ N'ÍMIGĚNZO NDĀNGAMURYĀNGO.....	37
3.1. Imicó.....	37
3.2. Imigēnzõ.....	37
3.3. Imiziro	38
3.4. Ibimazi.....	41
3.5. Ikibãnzã c'Ábakani b'ĩ Kidãsha mu Rwẽsero mu mihãngo ijãnyẽ n'ũbuzima bw'Ábarũndi.....	41
3.6. Ibikõrẽsho vyã kêra n'ũbu bikiharĩ	42
3.6.1. Ibikõrẽsho vyõ guterekẽra.....	42
3.6.2. Ibikõrẽsho vy'ĩmyũga	45
IKIGABÁNE CÃ KÁNE: URUHÁRA RW'ÁBAKANI B'Í KIDÁSHA MU RWĚSERO MU KWŬBAKA IGIHÚGU	47
4.1. Ingéne Abakani Kidãsha mu Rwẽsero bãnywãnye n'iyĩndi miryãngo	47
4.2. Amabãnga n'amabãngo y' Abakani b'ĩ Kidãsha mu Rwẽsero	47
4.2.1. Amabãnga y'Ábakani b'ĩ Kidãsha mu Rwẽsero	48
4.2.2. Amabãngo y'Ábakani b'ĩ Kidãsha mu Rwẽsero.....	48
4.3. Ingéne Abakani bãkurikiranye mu kurõngora ingoma aho i Kidãsha mu Rwẽsero.....	50
4.4. Ingoma mu mayãgwa y'ĩkirũndi	50
4.5. Igikorwã c'ũmukurũ w'ingoma.....	51

4.6. Imigenderanire y'icibare c'í Kidasha mu Rwesero n'ibindi vyibare	52
4.7. Ivyipfuzo vy'Abakani b'í Kidasha mu Rwesero	54
4.8. Uruhara rw'icibare c'abakani b'í Kidasha mu Rwesero mw'iterambere ry'uburundi bw'ubu mukunagura akaranga k'igihugu.....	54
UGUSÔZĚRA.....	56
AMASÔKO Y'IVYĀNDITSWE.....	57
INYÓNGERÁ.....	61

0. INTANGAMARARA

Iki gikorwa turiko turabashikiriza gihagaze ku *Cibare c'Abakani b'i Kidasha mu Rwesero n'imiryango babana*: imico n'imigendo yabo. Duca hurya no hano imico, imigendo, hamwe n'akaranga k'ubuho muriyango w' Abakani. Muri iyi ntangambara turahwiza niza ibice nyamukuru duherereye ku akikuro y'icygwa, akarere k'itohza, ibibazo nyamukuru, ihangiro n'ingendo y'igikorwa, igihe igikorwa gihagazekotubagiyegusesangura ibimaze kwandikwa kuri iki cygwa.

0.1. Inkikuro y'icygwa

Iki gikorwa cerekeye *icibare c'Abakani b'i Kidasha mu Rwesero n'imiryango babana*. Ni kimwe mu bindi bikorwa bimaze kugirwa mu gutohza imico n'imigendo y'imiryango imwimwe. Ni co gituma twatwese intege no gusa hurya no hano ivy'imico n'imigendo y'ubuho muriyango mu ntubero yo kumenyeshya abarundi bo nyene ubwabo yaba umuto canke uwukuye ivy'imibereho y'imiryango.

Abakani b'i Kidasha mu Rwesero n'imiryango babana ni bo iki gikorwa gihagazekotubagera uwo muriyango wacu uhambaye kuva ku ntware ya cami ndese gushikanyu kubera ubuhinga bwawo bwogukana, kuvuza no gutamba ingoma, twahisemwo kuwiga twuca hurya no hano imico, imigendo hamwe n'ubuhinga bwawo kugira n'abandi bawufatireko akarorero.

0.2. Ibimaze kwandikwa kuri iki cygwa

Ibibazo vy'imiryango vyarafashe yindi ntubero uhereye ku muho w'abazungu kuko babo bazanyemwo ikibazo c'ubwoko kugira batandukanye abarundi bongere boroherwe kuducura bufuni na buhoro.

Abashakashatsi benshi bagerageje kwandika ivyotuhoye ku miryango ariko benshi bayiga muri rusangi.

N'abandika benshi bandika mu kinyamazuru ugasanga mbererimwe na rimwe icyumviro umutangankuru yatanzemutuhoyi yagihinduye ku mvo z'ukubura niza na niza ijambo rihuye n'irindi mu rindi rurimi.

Twokengurukira umwanditsi yagerageje kwandika ku migendo n'imiryango y'abarundi mu Kirundi nyakwigendera Padiri(1) NTAHOKAJA Jean Baptiste yaradusigiyemuronde rw'imiryango y'abarundi rutari rutotwokwongerakobandi banditse ku miryango y'abarundi mu Kirundi nka SADIKI Elie (2) yanditse ku *muryango w'Abashubi b'i Gitara*

kwā Karabōna, (3) NDAYISHIMIYE Immaculée yānditse ku vyĩbare vy'umuganuro vyó mu Burūnga Kirwa na Magamba.(4) NTAHOMBAYE Alphonsine (yānditse ku muryāngo w'Ábahūra b'i Nkóma, (5) NIYŪBÁHWE Egide Umuryāngo w'Ábarōnge, (6) NDAYIRAGUJE Gerth umuryāngo w'Ábajiji b'i Nkóma ya Bánege, (6) BANKUWUNGUKA Félicien yānditse ku cibare c'i Magāmba,(7) n'ábāndi tukabona kó bōtubēra urumuri hamwé twōbīgana kukó bituma imicó n'imigēzo y'ÁBarūndi itēra imbere ,(8) NININAHAZWE Godelive *La Vie des ritualistes attachés au culte des tambours*.
Cas des Bakani b'i Kidasha mu Rwesero

0.3. Ibibāzo nyamúkurú vyigwá muri iki cīgwa

Iki gikorwá gihagaze ku *Cibare c'Ábakani b'i Kidasha mu Rwesero n'imiryāngo babāná*. Turagerageza gutānga inyishú ku bibāzo nyamúkurú vyērekeye *icibare c'Ábakani b'i Kidasha mu Rwesero n'imiryāngo babāná*

Mbēga Abakani b'i Kidasha mu Rwesero bōba bākomōka he?

Kubēra iki aho babá hītwá i Kidasha ?

Uwo muryāngo urafise ibisatá? Ivyāhé?

Bōba bāgerēreye ako karēre gūte?

Ni iyihé micó n'imigēzo ibarānga?

Bānywānye gūte n'iyīndi miryāngo itūyē muri ako karēre ?

Uruhāra mu kwūbaka uburūndi muri kāhise n'ūbu ni urūhé ?

Íbiti ndōndamvyāro vy' Ábakani b'i Kidasha mu Rwesero.

0.4. Ihāngiro ry'icīgwa

Icīgwa cērekeye Abakani b'i Kidasha mu Rwesero kukó ari umuryāngo wamāze imyāka myīnshi uhāri kāndi bāwuvugakó vyīnshi. Ni muri iyo ntūmbēro twāhisemwó gucá hīrya nō hīno iyó Abakani b'i Kidasha mu Rwesero bāje bākomōka, igitūma aho babá hītwá i Kidasha, ingēne bāgerēreye ako karēre, imicó n'imigēzo yābo, ingēne bānywānye n'iyīndi miryāngo batūyē hamwé, uruhāra rwābo mw'itūgānywa ry'igihūgu c'ūburūndi muri kāhise n'ūbu tukaba twīzēye gushika kū nyishú ziramā.

0.5. Akamaro k'icīgwa

Iki cīgwa gica mu mizi *icibare c'Ábakani b'i Kidasha mu Rwesero n'imiryāngo babāná*ira kugira umurūndi wēse ndetsé n'umunyāmahānga abishobóye amenyē uwo muryāngo nēzā yīshimije iki gikowrā.

Aho n' abāndi batōhōji barashōbora kwīsūnga ivyānditswe kuri uyu muryāngo kugira bāndike ku yōdi miryāngo. Aho rēro biratūma umwānditsi ubwīwé aményēkana

Umuryāngo nyēzina uramenyēkana kubēra nk'ubuhinga wari usānzwe ufise bugiyé ahabōna kare bwāhora mu gifūri. Umuryāngo uranābonerahó n'ākaryó kó gushikiriza ivyīpfūzo n'ibibāzo vyāwo bigahéza bigashuka imbere mberé ibishóboka bigatōrerwa inyishú. Igihúgu kirahátōrera akōyōkwe kukó umutōhōji arashōbora gutōhōza ku muryāngo ufise ubuhinga igihúgu gikenéye ugasānga mberé uwo muryāngo igihúgu kirawurūngitse mu mahiganwa mpūzamakūngu igihúgu kigahéza kikanenyēkana kāndi kīkarōnka agashīmwe kw'izina ry'ūwo muryāngo.

Aha nōtānga akarorero ku Bakaní b'i Kidāsha mu Rwēsero bōbó kubēra ubuhinga bwābo bwó kuvūza ingoma bwātumye igihúgu kimenyēkana mu makūngu kū ngēndo bāma bāgira kēnshi bāgīye kuvūza n'ūgutāmba ingoma.

Aho igihúgu kiraharōnkera akarusho nk'ānafarānga y'āgaciro n'ābo bahinga b'ingoma nyéne baraharōnkera akarusho. N'ūmusomyi rēro arahéza akagira inguvú zó kurōndera amāze kubōna ibīndi vyānditse bakabonerahó n'ūburyó bwó gukosōra ahó umūntu yōbá yihēnze cānké akamūshigikira.

0.6. Ubuhinga bw'itōhōza

"Itōhōza ndōndōji" ni ryó twākorēsheje kugira dutūngānye iki cigwa. Twāragéageje kubāza idó n'idó uburyó ibintu bimezé twīsūnze abatāngankurú babishobóye twātōye.

Twīsūnze imyāka yōse, ibitsina vyōse, na cāne cāne abavūka muri uwo muryāngo hanwé n'ābó bāhāye abageni bakōngera bakabagerera. Twācīye dúshimāngira ivyāvūye mw'itōhōza twīsūnze ibīndi vyānditswe.

Twīsūnze urukurikarane rw'ibibāzo twāri dúfise twārabājije abatāngankurú na bó baratwīshura nēzá tukōngera tukabāfata amajwi. Twārōngeye turatēmbērana n'abatāngankurú mu turēre twōse tw'itōhōza hamwé mberé nó mu bibānza birimwo ibigabiro vyābo n'ibīndi bibānza vyūbāhwa twōngera turabifata amasānāmu. Inyishú twārazitwāye muri ako kūma gafatā amajwi hānyuma turīcara uruhānde rumwé turazimurira mw'īkayé kugira tuboné kuzitōra utunēnge mu gukūramwó ivyó dukenéye.

0.7. Igihe icigwa gihagāzekó

Icībare c'Abakaní b'i Kidāsha mu Rwēsero cānyehó kuva kū ntwāro ya cāmi gushika n'ūbu kukó bari amabānga n'āmabāngo Abakaní bó muri ico cībare bāri bājējwe i bwāmi na cāne cāne ku mu mūnsi w'ūmuganuro ahó bāri bājējwe gutwāra ingoma nshāsha

Iki cīgwa rēro gihēra kuva uburūndi búbahó gushika n'ūbu. Abakani barafise icó būngānira mu buzima bw'igihúgu. Kubēra bāmyehó kuva kū ngoma yā cāmi duca tūgēnda turarāba ukūntu bāgiye baragwīrirana muri ako karéré n'úkūntu bāgiye kugerēra ahāndi n'ímuvo zābituraye

0.8. Imihingo y'itōbōza

Kidasha kukó ari ho Abakani bīgānzīye böse kiretse abó bāgerēreye. Ni agacīmbiri kamwé muri tubiri: Kidasha na Kajēnda tugizé umusózi wa rusāsuma wa Rwēsero. Ni akaréré kari mu buseruko bwā kómīne Makébuko kakaba kāndi kari mu bumanuko bushīrá ubuseruko bw'īntāra ya Gitéga. Ni akaréré kāndi gahāwá urubibe n'īmītūmba ya Ruhānza na Gīhamagará mu buseruko, Makébuko mu burārūko, Nfítá na Kagēge mu burēngero hamwé na Gāsāsá mu bumanuko.

Ako karéré n'āhó ari gató kāmye ari ak'Ábakani bāri bajējwe amabāngo yó kujāna ingoma nshāsha ku muganuro nk'úkó BĀNKURUNÁZE Emmanuel¹ abivugá

¹ Emmanuel BĀNKURUNÁZE, umutāngankurú, Rwēsero kuwa 3/8/2014

IKIGABANE CĀ MBERE : AKARĒRÉ K'ÍTŌHŌZA

Intāngamārā

Muri iki kigabane tuja gushikiriza ahó icibare c'Ábakani b' í Kidasha mu Rwesero gitumbereye, imyōnga, amasōko, ibikōkó hamwé n'ibitērwa dusāngáyo, tūtūbāgiye ibibānza vyūbāhwa vyāho hamwé n'ūruhāra rw'āko karērē mw'ītūngānywa ry'itwāro nó mu migirwā ijānyé n'ūbuzima bw'Ábarūndi.

1.1. Indōndabihugu y'ákarērē kā Kidasha mu Rwesero

Kidasha mu Rwesero ni icibare kiri mu ntārá kāmá y'í Kirimiro. Ni icibare kiri ku mutūmba wa rusāsuma wa Rwesero muri komine Makébuko intārá ya Gitega. Rwesero ni umutūmba ugizwé n'ūducimbiri tubiri Kidasha na Kajenda. Ico cibare kiri mu gacimbiri ka Kidasha ku mutūmba wa Rwesero.

Uwo mutūmba wa rusāsuma ubu mu mwāka wa 2018 ugizwe n'ingó amajana atatu na mirōngo itāndātu na zine (364) nk'úkó Umukani NYĀNDWI césaire² arōngōye umutūmba wa Rwesero abivugá. Umutūmba wa Rwesero ulāna urubibe n'initūmba ya Ruhanza na Gihamagará biri muri komine Tāba mu buseruko, Makébuko mu burārūko, Ntitá na Kagēge mu burēngero hamwé na Gāsāsá mu bumanuko.

1.2. Imyōnga n'amasōko dusāngáho

Kidasha mu Rwesero ntā rūzi rubacá ariko tuhasānga imyōnga n'amasōko. Hari umwōnga Kanyōmvyi ugabūra umutūmba wa Mákebuko na Rwesero. Turahāsānga kandi umwōnga Kamirabare wahāmbwemwó MUKANÍ umanúka gató ugahūra n'ūmwōnga Gasēnyi zigaca zisuka muri Nyamuswāga rugabūra agacimbiri Kidasha na Kajenda. Nyamuswāga ruca rúbandānya rugahūra n'ākōnga Kiziga na Kanyōmvyi zigaca zihinduka Nyamuswāga. Hari n'úwūndi mwōnga wītwa Kōgabāmi ufisē isōko mu gacimbiri ka Kajenda ariko ugatēmba ujá muri komine Itāba.

1.3. Ubwōko bw'ibití dusāngáhó

Kidasha mu Rwesero hamera ibití vy'ūbwōko butūndukānye. Muri vyo hari ivyó bātēye n'ivyimeza. NTAHOMVŪKÍYE Dominique³ aratūbwira ibití tuhasānga : hari imimāndá, ibikóbekóbe, imivūgāngoma, ibitōngatú, iminyāre, amatovu, inganigani, imirīnzi, imisāsá, imihoróro. Arōngera ati : hari ibití ubu bitakihaboneka vyāhahora kēra kukó abāntu bāgiye barahōnya amashāmba bāshāka amatōngo yó kurima kubēra igwīrāna ry'ābāntu.

²Césaire NYĀNDWI, umutāngankurú, Rwesero, kuwa 3/8/2014

³Dominique NTAHOMVŪKÍYE, umutāngankurú, Rwesero, kuwa 3/8/2014

Muri ivyo bití harimwó ivyūbahwa cāne kurusha ibĩndi nk'ákarorero imimānda, imirĩanzi, ibitōngati hamwé n'ūnivūgāngoma bakagaruka bakavyīta ibití vy'Īmāna. Hari n'ibití dusāngayó vyāzanywe n'ābazūngu nk'imikaratūsi, isédéri, igerevēriyo n'ibĩndi.

1.4. Ibitērwa bihamerá

I Kidášha mu Rwēsero uháshitse uhasānga ibitērwa bitāndúkānye. Muri vyo hari ibitērwa mbūmbarúgo nk'ibiharage, ibigōri, amateke, uburó, amasaká, inyabutōngo, ibitōke, ibirayá, imyūmbati, ibijūmbu, amashu, ikarōti, ubwīshaza, intore, intēngwá, ingano, ibiyōbá. Turahásānga n'ibitērwa njábukamāzi nk'ĩ káwá n'itābi.

1.5. Ubwōko bw'ibikōkó dusāngáho

Muri rusāngi ibikōkó vyāba ivyo mw'ishāmba cānké ibitūngano, birafise akamaro mu buzima bw'abāntu.

Ibitūngano : Inká, impené, intāma, ingurube, udukwāvu, n'útubeba.

Dūtānze akarorero kū nká, akamaro ifitiye abāntu ni kanini. Iratānaga amasé, amatá, amavúta, inyama hamwé n'insáto. Urusáto rufise akamaro kanini ku Bakani b'ĩ Kidášha mu Rwēsero kukó ari rwo bakorēsha mu gukana ingoma na zó zikaba ari zo zibarānga kukó ari abatimbo bārazwe uwo mwūga n'ūmwāmi NTÁRERUSHATSI CĀMBARANTĀMA kuva kuri Sēkuruzá wābo MIKANÍ nk'úkó BARĀNYANZIRIYE Henri⁴ abivugá. Ariko uwo mutāngankurú aravúga kó atarĩ urusáto urwó ari rwo rwōse bakorēsha mu gukana ingoma. Ngo bakorēsha urusáto rw'inká imazé kuvyāra gatatu cānké karēngá. Ngo urusáto rw'impfizi ntibarukanisha ingoma kukó ruragumáraye ukúbisekó umurisho ruca rútabuka n'ingoga. Inyuma y'áko kamaro k'urusáto Abakaní b'ĩ Kidášha mu Rwēsero bīsāngije, ubūndi bumaro ibikōkó bifitiye abāntu batūyé i Kidášha barabusāngiye.

Ibikōkó vyó mw'ishāmba : Ingeregere, inkwāvu, inkwāre, inyoni. Ingwe n'imfyisi vyārahahóra ariko ubu ntizikiharāngwa.

1.6. Kidášha mu Rwēsero mwitūngānywa ry'intwāro

Uburūndi bwāmye bütūngāniye nēzá mu vy'intwāro mberé n'abatwāre bakagēnda barasūmbana bikanabonekera kó hējuru ya böse hāri Umwāmi umwé.Ni wé yagāba akagānza igihúgu cōse n'ibirimwo ūmbere y'umūzo w'ābazūngu. Ahó abazūngu bagīriye, ubu uwugānza igihúgu ni umukurú w'igihúgu.

⁴Henri BARĀNYANZIRIYE, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

Ku mūnsi mukurú w'úmuganuro icĩbare c'ĩ Kidashá mu Rwēsero cārajāna i Murāmvya ahābēra umūnsi mukurú ingoma nshāsha nk'ibĩndi vyĩbare kigatakó kikagabana nk'ibĩndi vyĩbare. Ivyo bikavugwa na Emmanuel BĀNKURUNÁZE⁵.

Gushika n'ūbu rēró, Kidášha mu Rwēsero ni icĩbare gikoméye kukó n'ūbu kiguma gikenewe mu kujá kuvúza ingoma ku mĩnsi mikurú ikoméye y'ĩ gihúgu ndetsé nó mu makūngu cāma gĩseruka nk'úkó Emmanuel BĀNKURUNÁZE abivugá.

1.7. Kidášha mu Rwēsero mu micó n'ĩmigēnzo irāngá Uburūndi

Aho hāmbere, imbere y'úmūzo w'ābazūngu, Umwāmi yāma ukó umwāka utāshé agānurira Abarūndi, akaryá umwāka akōngera agahēzagira imbúto n'igihúgu cōse.

N'āhó rēró ingoma z'úmuganuro zāgabwa n' umujĩji yĩtwa MWĀMBUTSA w'ĩ MAGĀMBA akōngera akaba n'umubwĩriza wa Karyēnda, Emmanuel BĀNKURUNÁZE⁶ arēmeza kó n'āhó icĩbare c'ĩ Kidášha mu Rwēsero atarĩ ic' Ābajĩji na có nyéne cājāna ingoma nshāsha i Murāmvya ku mūnsi w'úmuganuro zírōngōwe n'úwabá atwāra ikigabiro zigahéza zigashikira mu zĩndi. Twōtānga akarorero kurĩ BARAGUMA Umukanĩyatégetse ingoma z'úmuganuro umwāka wa 1958.

Ubwōko bw'ingoma z'Ābakanĩ bājāna ku muganuro ni :

Ibishikirizo : zininĩ zā mbere

Amarĩmbi (ivyākirizo) : zó hagatĩ na hāgatĩ

Amashāko (amarōsi) : zitōzitó zifisē ijwi ryó hējuru

Inkirānya : ni ingoma ijá imbere y'izĩndi. Ubu kēnshi usānga bāyisīze ibāra ry'ĩbēnderá ry'igihúgu.

1.8. Ibibānza vyūbāhwa

Murĩ rusāngi ibibānza vyūbahwa ni ahāntu hadashikwá na bōse bívānye n'ĩmigirwá abāntu baharāngūrira nkó gutérekēra, kubāndwa, gushikana.

Ibibānza vyūbāhwa rēró aho i Kidášha mu Rwēsero ni : mu Bigabiro, mu Kōgabāmi, Kw'ĩbuye ryā Nakinyukura, mw'ĩ Hēro, mu Kigabiro, mu Rwēsero, mu Kamirabare.

⁵Emmanuel BĀNKURUNÁZE, umutāngankurú, Rwēser, kuwa 03/8/2014

⁶Emmanuel BĀNKURUNÁZE, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

a) Mu bigabiro

Mu bigabiro vy'Abakani bavyūbaha kukó ari ho bārāngūrira imigirwá imwūmwé yābo y'ingoma n'úguterekēra kāndi ni na hó bāzishikiza bāvūye kuzibāza. Ivyo bikavugwa na Audace NSHĪMĪRIMĀNA⁷. Ni ikibānza cūbāhwa kubēra kó bitīnjīramwó uwó ari wé wese. Hīnjīramwó gusa abasānzwe bāfise amabānga mu kuvúza ingoma kāndi ntā mugoré yīnjīrayó. NININAHAZWE Godelive⁸ mu gitabo cīwé c'úmutsīndo avuga kó hūbahwa kubēra bāterekērerayó isáto yītīrīrwa GASĀRO amāze gupfá. Yari mushiki wa MŪKANĪ akaba yari umwāmikazi wa NTĀRE RUSHATSI.

Umutāngankurū BARĀNYANZIRIYE HENRI⁹ aravūga mū nkurū z'inkómoko y'íkigabiro cāmbere ati : NTĀRE KINYĀMPURAMA yabá i Buha kwā inasēnge mukā RUHAGA mu Buvyīnza. Nāhó yakīna n'ábāndi bāna igipfīnsi cīwé nticigera gipfīndururwa. Cārimwó imbūto z'Úburūndi n'amatá. Yari afise impfizi yīwé imurereyeyó ariko sé ntītumūzi. Uburūndi bwātwarwa n'úmugoré INAKIBINDIGIRI. Ntā Mushīngantāhe yariho. Abapfumú bagerageza kurōndera umugabo.

NDWĀNO hamwé na RŪNYŌTABaramurāngirwa i Buha. Bararōta imigoto yó kubagota n'imiziro yó mu MALAGARĀZI n'iyó kwā RUHAGA. Inká zitāshe baca barukubitamwó umuzi ruca rurikuma: rumwé epfó urūndi harugūru Mw'ijoro barashika basānga impfizi ya RUHAGA iri kw'īsūmba, ngo igiré irayishikīra iyó kwā NTĀRE KINYĀMPURAMA ikayigigimvya iyirēnza urugó. RUHAGA arasinzīnye.

Impfizi y'intāma ya NTĀRE KINYĀMPURAMA icahó. Bafata yā mpfizi y'intāma n'intāmakazi yāyo na yā mpfizi bamushira kū nderuzo.

Yīkānguye ati barāje kumútwāra wā murushi wābo. Ati koma indūru bantabāre ndanyazwe.

I Burūndi iwābo ni yo baroyé kwīma. Ati yuuh! Narābakóreye! Mukā RUHAGA wēwé yari abizi ati: gāngabukira hīyo ntāho bamutwāye. Abasoda bīwé bāri bāfise inkōho bati: uwōbara NTĀRE ni RUHAGA wé yarēze umusēngezana nōné agīye kwīma. Bājabutse bakubitamwó wā muzi ruca rurūzura. Abanyabaha baja hīrya nó hīno. NTĀRE akarōta kó acá i Nkóma hamwé n'ábapfumú na vyā bimazi. Bāgēnda barahūha imitī gushika i Nkóma. Bāza bararota bābasubizayó, bākoresha imikānzo. Umwāmi avūye i Nkóma asānga sogókuru

⁷Audace NSHĪMĪRIMĀNA, umutāngankurū, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

⁸NININAHAZWE (G), *La vie des ritualistes attachés au culte des tambours. Le cas des Bakani de Rwesero-Kidasha (Fin 19è à nos jours)*, Mémoire, UB, Bujumbura, FLSH /Département de Langues et Littératures Africaines 1992, p30

⁹Henri BARĀNYANZIRIYE, umutāngankurū, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

MAGURU yavūye i Gasāse mu Kibūmbu aba mw'īsēsnga inākimonyó mu Rwēsero. Yari yágīye gutōra ibuye ryó gucūrirakó, asānga umwāmi yarōse abāna bīwé yabātwaye MĪKANÍ na múshikiwé GASÁRO.

Ingoma NTÁRE yari afise yari iya sé, uwayirōse yarōse urukizá n'úrutsiro. Umwāmi yagórōye mu kōgabāmi, MAGURU ati : abāna bānje bari hēhé ? Ntabāra ! Umwāmi ati : ni mūmpé GITÁRE C'ÍNGŪMBA tuyicumite, ati murayishirakó inzogera n'ibīndi muyishiré mu kōgabāmi. Inká zāni ziragīye GASÁRO, KINYĀMPURAMA aravyágira mu RWĒSERO, GASÁRO aba umugoré wīwé. Erega umwāmi yagēnda ararōugora umuhutúkazi wó kwīyuhagirakó. Abapfūnú bati mu RWSĒSERO uzōhamara gatānu. Ati ikore mūnkoránwa bāshá igiti kirakorá. Fata ingīmbay'igihoróro mubāgé mushiré mu kōgabāmi Yariko ibézayo. Bāyishikiriye abānsi n'inzara n'ākāntu bararya hānyuma basubira inyuma kukó yariko ihézayo. MAGURU ajé akūrūkira umwāmi, umwāmi ati: ni mwāboná MAGURU apfūye arāba epfó muramubogora, niyagwá arāba rugúru i MURĀMVYA muramureka azōba abāheneye abānsi Umwāmi ati: ndōse nābí, ingo tugēndé ! Asiga MĪKANÍ mw'itōngo ahatēra umuvumú ati . tugēndé ! Na vyā bimazi vyīwé (impfizi, intāma, ingoma, intāmakazi).

Hāno mu RWĒSERO ndahasize ingoma, umugwa w'ingoma. Ingoma ivūze baravuzza impūndu ariko atari cāne kukó cātwarā abāndi. Ati twūngúruze. Aja i GÁSÁSÁ arahārāra ahasiga incoréke. Búkēye bamera nk'ābasubira iyó bāvūye bája i MAGĀMBA kwa RUHŪMBA sé wa TĪNYA. Barōta intsīnzi. Ahasiga ikigabiro, ahasiga na ká kagoma kīwé. Sogókuru MAGURU abasoda bā RUHAGA bamurasira i MPŪNGWE agwa aróra i MURĀMVYA ahenera abānsi arāba iyó umwāmi ajá. Aragēnda, akūbise ku rubibe rwā RŪGABÉ na NTĒTURUYE agaruká i MAGĀMBA ajá mu BURŪNGA. Aravyūra na vyā bimazi ajabuka RUVYIRŌNZA ashika i NYĒJORO. Aravyūra n'ibīntu vyōsebārimwó intsīnzi aja kwā sé wa KĒBEYA umuganúza w'umwāmi i KIRWA. Aja mu BUJŌZI bwā JŪRWE kwā RŪNYŌMVYI n'ābapfumú n'ibimazi vyīwé. Ati ngīye i KIGĀNDA kurāba Abarūndi bānje. Agumahó arāba unisózi arashīnga ruraguma. Asubira i MBUYE mu mōnyi zā SĀGA. Ati ngīye kwāma ndavyūye ingó zānje ni nyīnshi. Ati ngīye i KIVYĒYI kwīyīmīro. Arahīcara ibigāza vyīwé ni hó vyāpfūndurukiye. Atumakó ingoma zó mu RWĒSERO zilūtana n'iz'i MAGĀMBA n'izó mu BUJŌZI abāndi bōse ni abó mū nyuma Ati muzōkwāma mūza ku muganuro. Bā dátá baja kwārama. Arūngika impfizi n'isūmba yāyo ahó yacīye hōse. Ku rúzi rw'i KIVYĒYI ni hó twāmbikirwa imbega. Igihūgu gihābwa abagánwa umwé yagitwāra asubira hāsí. INAKIBĪNDIGIRI yarāmuháze uwavūye kwā RUHAGA. Nātwe twāri abaganúza b'ingoma Ingoma ní zo zāmushigikira.

Túravye rēro ivyānvuzwe na BARĀNYANZIRIYEHenritubona kó ikigabiro c'í Kidášha mu RWĒSERO ari co cāmbere kukó cātānguranye n'ūnwāmi wāmbere NTĀRE RUSHATSI akaba ari nawé yabahāye amahūrwé yó gukana ingoma nó kuzijāna ku muganuro. Bati: bā sōkūruza bācu bāje bāzananye na NTĀRE RUSHATSI bāvūye kū NKĪKO.

Bāri bāje kurōngōra igihūgu. Ivyó tūzi ntibidutuná kumenya ukuri ku nkómōko y'ābakani ariko gusa ni ukó bōse bēmēza kó unwūga w'ingoma bāwurazwe na NTĀRE RUSHATSI unwāmi wāmbere kāndi bāje bāva ahāndi bamwé bakavuga kó bāje bāva kū NKĪKO abāndi ngo bāje bāva mu KIBŪMBU. Muri izo ukurú BARĀNYANZIRIYE Henni yatānze harimwó ibintu bikoméye vyēmēza Abakani b'í Kidášha mu RWĒSERO. Ubwāmbere unwāmi yaráhaciye kāndi yaráhamāze iminsi. RWĒSERO yahágye umurwa mukurú w'ingoma, yābasize ikigabiro cērékana kó ari ikibānza cūbāshwe yōngera arūngikayó ingabé (impfizi y'inká) mw'ishusho y'ikiřimba c'ūmwāmi yōngera arōngora GASĀRO mushiki wa MĪKANÍ. Ivyo vyōse vyērekana inkomezi z'ūwo muryāngo. Muvyó BARĀNYANZIRIYE Henri¹⁰ yīgāna vyērekeye inkómōko y'ikigabiro cāmbere, tubona kó ibintu vyinshi ari vyo kukó bagumá bāgarukamwó amazina mēnshi y'ibibānza bihāmbāye muri kāhise k' ūburūndi na cāne cāne nk'ivyibare vy'ingoma (RWĒSERO, MAGĀMBA, ...) hamwé n'inzira yagizwe n'ūmwāmi atūmbēra i MURĀMVYA ku murwa mukurú w'ābāni hamwé a'amazina y'ābatwāre bāri bākomeye. Ariko harimwó n'ibindi bitēye amakenga nk'ābasoda bafise iukōho muri ico gihe n'ibindi bishobōra kubā ari ivyó kunuza inkurú cānké guhayagiza unwāmi birēnzé urugero ariko nūvyōtubuza kó twēmēra iyo nkómōko y'ico kigabiro cāmbere hamwé n'ibibihūza n'ikiřimba c'ūmwāmi. Muri iyo nkurú MAGURU sé wa MĪKANÍ aseruka nk'ūmusêkuruza w'igisigabwēnge yari afise ubushóbozi burimwo ubukonikoni, imbūri y'amahoro, umukizá w'ĀBarūndi incūngu y'ūmwāmi. Yari na sēbukwé w'ūmwāmi NTĀRE RUSHATSI CĀMBARANTĀMA.

b) Mu kōgabāmi

Ni umwōnga ufise isoko mu musózi Rwēsero ugatēroba ujā mu Gihāmagarā muri Komine ITĀBA. Muri uwo mwōnga hariyó ibiti vy'ūmurūzi ibiti bisigāye haké mu gihūgu c'Ūburūndi, umishōngé n'ibindi vyātsi bitōtāhaye. Ico kibānza cūbahwa kukó bavuga kó ari ho Umwāmi wā mbere w'ūburūndi NTĀRE RUSHATSI CĀMBARANTĀMA yīyoze avūye i Buha nk'ūko Audace NSHĪMIRIMĀNA¹¹ abivugá.

¹⁰Henri BARĀNYANZIRIYE, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

¹¹Audace NSHĪMIRIMĀNA, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

c) Mu Rwesero

Rwesero ni umusózi ukirúrutse uryāmye hējuru y'úducĩmbiri tubiri Kidasha na Kajenda. Hítwamu Rwesero kukó ari ho Umwāmi NTÁRE RUSHATSI yĩnyegeje avūye i Buha abānsi bārikó baramúkurikirana. Bācīye bāhīta mu Rwesero kukó hābāye impāri hagati y'Ábaha n'ábāba muri ico kibanza bamwé ngo muduhe abāndi ngo ntawe tubahá, bati vuga inká mukenéye kugira mumudúhe, abāndi ngo ntānakimwe dukenéye. Rwesero rēró rivūye mu rivúga kwesa kuko bāhāriye kuvyó bōlāngá birānka. Ariko Abatāngankurú b'āho mu Rwesero bavuga kó batāzi ubwā mbere ukūndi hítwa.

d) Ibuye ryā Nakinyukura

Iryo buye riri kuri uwo musózi wa Rwesero rikaba riri hējuru y'ākógabāmi. Kubera ko Abaha vyāri vyānse kó būmvíkana n'ingabo zā NTÁRE, bācīye bāshāmiranira baca barahāngana ngo barwāné. Bāsbitse hākurya yó mu kógabāmi, Abaha n'ingabo zā NTÁRE bācīye bātāna mu mitwé bararwāna hānyuma Abaha barahāhonera aho kuri iryo buye baca bahīta ku Nakinyukura. Nakinyukura rēró rivūye mu rivúga kunyuka kukó ingabo zā NTÁRE zānyukuriyehó abo bānsi b'umwāni. Bavuga kó abo bāhapfiriye batāhāmbwe, bāriwe n' ibikókó bitā imfyisi.

Umūtāngankurú Audace NSHĪMĪRĪMĀNA¹² arēmeza kó iryo buye bāriterekererakó n'ūbu habonēka imisēzero y' ubwātsi bw' ishīngé nk'úkó na twe twāvuyiboneye. Yahóra ahābona ukóno irimwo inzogá y' impéke, amacupá arimwo inzogá z'impéke, amafarānga cānecāne inōti zā mirōugo itānu u'izijana, inkokó nk' insāke yērá, ibitāmbara vy' impūzu bitā ikigoma,...

Arēmeza kó yahātōye mu mwāka w' ibihūmbi bibiri na cūmi amafarānga amajana atatu ayagura imisigāti arayirya kāndi gushika ubu arēmeza kó ata co arābá.

Avuga kó ivyo bahāzana bavyita kugemurira abavyēyi bābitumwe n' abapfumú bāmye kuriragurizakó. Hakūnda kūza nk' abagoré batāvyāra kugira barōnké amahīrwé yó kuvyāra cānké abakōbwa batarārōnka abagabo bakaza bāherekejwe n'umūntu yātuwe mw'ibānga ryó kubāndwa.

¹²Audace NSHĪMĪRĪMĀNA, umūtāngankurú, Rwesero, kuwa 03/8/2014

NYĀNDWI David¹³ avuga ko uwushitse kuri iryo buye ryā NAKINYUKURA inzogá asânzeho abaje gushikana bāsizeho yacá azihereza akazinywa akaryóherwa akaborerwa kandi ntanakimwe yabá gusa ngo cázira kugenda uribaraguza ivyó wahakúye. N'ámahera bárayahánoba bakaja kuyagura ivyó basháká kandi ntanakimwe bába.

e) Mu Kiziga

Ni isóko ryisúka mu mwōnga wa Nyamuswāga. Rigabura umutumba wa Rwēsero na Ntítá. Báhūbaha kukó hígeze kunyikira impfizi y' umutwāre yóbá yitwa RUGEMA igenda amazimāyōngo ari na cō gituma hitwá mu Kiziga. Aho hantu ntibanahárima kiretse kó bahakúra ibumba bafyātūramwó amatáfari.

f) Mw'i Héro

Hatūbereye mw'itēraniro ry'umwōnga Kanyómvyi na Nyamuswāga. Aho mw'i Héro hariyó ikigabiro kinini kigizwé n'ibiti bibiri binini kimwé c'umumándá ikindi c'umuhoróro.

Audace NSHIMIRIMĀNA¹⁴ avuga ko bahatinya kubera hóbá hariyó isáto Abakani bāsēndeyeyó akavuga ko abantu bakundá kuhákāngirwa agatānga akarorero kuri mukuru wé NIZIGIYIMĀNA Tharcisse kó yigeze kuhákāngirwa akiri umwāna. Iyo sáto yitwa GASĀRO yitirirwa mushiki wa MĪKANĪ nawé akaba yari umwāmikazi wa NTĀRE RUSHATSI.

Aho mw'i Héro ry'Abakani b'i Kidásha mu Rwēsero hari hakomeye eka mberé gushika n'ubu nk'uko NTAHOMVŪKĪYE Dominique¹⁵ abivugá: aho hantu harakomeye. Iyo ku gití c'umumándá ishāmi ryitibuye haba himirije gupfá Umukani, hátibutse ritōyá haba himirije gupfá umwāna w'umukani. Iyo ari rinini na hó ryitibuye haba himirije gupfá umuntu akuzé mu Bakani agatānga akarorero kuri BĪBAZA na MĪZĀGE bāpfiriye rimwé igihe hikóroye amashāmi abiri kuri ico gití. Ngo abāna kubera bapfá bákiri bató ntāmazina yābo yibúkwa. Iyo birēmezwa kandi na BARĀNYANZIRIYE Henri. Aho mw'i Héro si ikibanza cōrōshe ku Bakani gushika uyu mūsi.

Ingoma zōse zivūye gukanwa bātegerezwa kuzicāna kuri ico kigabiro bakakizūnguruka incūro nyīnshi bārikó barazivuzā. Iyo bariko barahāvugiriza ingoma isáto iterékēreweyó yitirirwa GASĀRO ngo yararyóherwa gushika ahó na yó nyéne ijá hējuru ikavūna ihūnja itāmba.

¹³David NYĀNDWI, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

¹⁴Audace NSHIMIRIMĀNA, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

¹⁵Dominique NTAHOMVŪKĪYE, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

Ariko BARĀNYANZIRIYE Henri¹⁶ aca avūga ngo ni ibisānzwe ngo kukó n'jyó ujānyé irādiyo mw'ishāmba ukīgira ahāntu ugārutse usānga inzōka zāyikīkūje zāryōhewe zūmviriza umuziki.

Ico kigabiro kiri mw'ī Hēro ari ho bātegerezwa kubānza gucá gusēzera bāgōmba gushēngera i Bwāmi, bakabāndirwayó, bagaterekēra isáto GASÁRO ngo kugira barōnké imigisha.

Aho mw'ī Hēro ntā mūntu wūndi yiyadukiza cānké ngo yiyadukize n'ūbu ngo ajejó ari wēnyené atāri kumwé n'umukaní. NTAHOMVŪKÍYE Dominique¹⁷ avuga kó uwiyadukije akajayó ashobóra gukāngwa, gufūrūtira akāma ibihere umubiri wōse cānké akanameneka umutwé. Ivyo bití bigizé ico kigabiro kiri mw'ī Hēro ubihagaze impāude urabóna ahāntu bajemāgura bākūrakó ibishishwa. Arōngera akavuga kó abá ari umutí ahāntu babá bāje gutwāra uvūrā isáto igibe bībājije kó bāyikabūriye iwé. Avuga kó kūza gukūrakó ivyo bishishwa babānzá guhāmura ahāndihó bōca bāgira ingōrane.

Uwo mutāngankurú ntashūmá kuvūga ingéne bahamūra n'ingéne baterékēra isáto akavuga ko batīnyá kó bōcá bája kubārega iyó basēngéra bagaca bábaca impōngano. Ngo ikūndi batīnyá ni ukó ahāntu bacá bābīta abarozí kāndi bōbó bāterékēra isáto kūmvo nzīzá, kugira bīrōnkere imigisha. Yōngera kuvūga kó atā kamaro kó kubwīra ahāndi ingéne baterékēra isáto ngo kukó uwó abibwīye ngo ntavyo nawé ahezá ngo acé ajá kugira. NTAHOMVŪKÍYE Dominique¹⁸ arēmeza kó n'ūbu aho muri ico kigabiro Abakaní bajá kugirirayó imigirwá gusa babikora bīnyegeje akītangako akarorero kó mw'ijoro cānké mu bucāgucāgu asīmbirayó gukōrerayó imigirwá imwīmwé. Avuga kó agīyeyo abá agīye gusaba. Avuga atí: mw'ī Hēro ni ahāntu hó gushikanira hānyuma nāwe ukarōnka ariko nturōnká ubwo nyéne. Arasubira atí : Mw'ī Hēro ni nkó mw'īsēngero. Mw'īsēngero uragēnda ugasēnga, ugasaba Imāna, ugatānga ishikānwa hānyuma ukītāhira mū nyuma ukīshurwa ukarōnka imigisha n'ītūnga. Kubwā NTAHOMVŪKÍYE Dominique, mw'ī Hēro ni ahāntu hó gutāngira ukōngera ukaharōnkera.

Aho muri ico kigabiro kiri mw'ī Hēro aberaheza avūga kó hari Abakaní rurāngiranwa bāri bājējwe guterekēra isáto GASÁRO ari bo bitá abahezaagatānga akarorero kuri MIKANÍ, MIZĀGE, GISWĀGA, BARAGUMA, MBAHĀGA, KANYURÁNE.

¹⁶ Henri BARĀNYANZIRIYE, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

¹⁷ Dominique NTAHOMVŪKÍYE, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

¹⁸ Dominique NTAHOMVŪKÍYE, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

g) Mu Kamirabare

Ni izina ry'umwonga bahamvye mu MUKANĪ. MUKANĪ igihe apfá bamuhamvye ku mutumba wa Rwesero mu rugo rwé bukēye mu gatondo bagasanga yazutse yavuye muv'ivu aryamye asinziriyeye impande y'uruhafu. Yazutse incuro zitatu zose. Vyabatye ubwoba kera hacye haza umupfumu avuye mu buseruko bw'igihugu bakavuga ko yajye aya i BUHA.

Uwo mupfumu yacye ababwira ko batamuhamvye mu mwonga azoguma azuka. Bacye bamuhamba muri uwo mwonga hamyuma ntiyasubira kuzuka. Abantu bacye bahamvye nta n'umwe yahubaha n'umusore yabiranzekó n go agiye kwimbayo ibumba ryogutwatura amatwari yacye afurira umubiri wose yama amahere aca arapfa ubwo nyene. MUKANĪ yari umuntu adasanzwe kubona azuka gatatu atarabura. Umutangankuru BARANYANZIRIYE Henri¹⁹ avuga ko atari ingene uwo mwonga witwa imbere y'uko bahamvye MUKANĪ.

1.9. Kidasha mu Rwesero mu mugirwa ijanyé n'ubuzima bw'Abarundi

1.9.1. Ukubandwa

Aho hamwe hahise imbere y'umuzo w'Abazungu, umugirwa wo kubandwa wari mu bigize abuzima bw'Abarundi bose kuko mu kubandwani ho basabira Imana rugira vyose bacye kuri KIRANGA. Nk'abandi Barundi bose, uwo mugirwa wo kubandwa Abakani b'i Kidasha mu Rwesero barawuranga.

Uwo mugirwa bwari uburyo bw' gusaba Imana ivy' bifuza ari ukuramba, ukuvyara, gusaba ink' amirima n'ibindi vyiza vyinshi bakongeraga bagashima ku vy' Imana yababaye babicishije kuri KIRANGA. NTAHOMVUKIYE Dominique²⁰ yabanzwe avuga ati: «Kubandwa kwari ugushyamba Imana. N' amahasa avutse baravyiyana bakabandwa. »

I Kidasha mu Rwesero nta muntu atabandwa imbere y'umuzo w'abazungu Uwaramuka agomvye kugira urwo rubanza yaratumira abantu, akarondera amayoga, agahiza agatumako KIRANGA akaza akavumera. Yarategura kandi imfungurwa ziryoshé nk'ubwishyaza, amateke y'ikirundi, agacumba n'umutima w'uburó kuko nta mutima w'amasaka KIRANGA yarya. Izo mfungurwa bazirungisha amavuta y'ink' akuzé. KIRANGA baba bagiteze ikirago gishasha kikicarako iruhande ya ya ntango y'impéke bakazana za ndya zirunze. Ahaze yaca asaba icumu ry'we n'intebe y'we yabajwe mu git' umurama.

¹⁹ Henri BARANYANZIRIYE, umutangankuru, Rwesero, kuwa 03/8/2014

²⁰ Dominique NTAHOMVUKIYE, umutangankuru, Rwesero, kuwa 03/8/2014

Yarîcara ryâ cúmu akarishînga hagatî y'âmaguru uwûndî na wé agapfûkamá imbere yîwé akamúkomera amashî.KIRĀNGA yarávumêra wâ wûndî na wé akavuga ivyó yîpfûza.

NTAHOMVŪKĪYE Dominique²¹ aravúga kândî kó ku mûsi wó kubândwa kó KIRĀNGA atâmbara nk'ábândi basânzwé. KIRĀNGA yabá yâmbaye inkôfêro bita intutú akaba afise n'îcúmu ry'îcúma n'înyágará mû ntoke.Nâtwe twâba twâmbaye impûzu z'ibiti tukîraba ingwá y'úbwêre mu ruhânga bikîtwá kwîraba ingondo.Ahó twâhûrira kwâambariza hîtwá mu gitabo kukó hâba hátavye nêzá kândî hásêzeye nêzá câne.Umwâna vyâshîka akavûkira mu gitabo báriko barabândwa bâca bâmwîta MATABO.Uwurîko arasaba KIRĀNGA yarásaba hânyuma nawé agahéza akavumêra.NTAHOMVŪKĪYE arîbuka ivyó bâvuga mu gusaba avuga atî :

«Uwusâba: Gânza mvyéyi nzima

Gânza mvyéyi nzima

Gânza Kirânga kirî umwêru!

Kirânga: Huuuuuuh (kîkavumêra)

Uwusâba: Urâmpa inká n'îbibõndo

Urânkomereza umuryânko

Nzôrimé nîmbûre

Kirânga giti: Nzôbiguha ní je ndabigabá vyöse

Nzôguha ibîngana ubwöya bw'înká

Gênda amahóro

Imâna ikujé imbere

Ivyo vyöse ugîye kubirôsuka »

NTAHOMVŪKĪYE ²² aca avúga kó inyágara záca zívuga, bakanywá amayogá, bakaryá bagahâga bagakerega bîravye ingondo. Umukênke wa Kirânga ntâwawûsomêsha atârî uwabânzwe kândî yabúnyöye murî iryo bânka. Uwo mukênke wa Kirânga wîtwá *umusugi* n'îcúmu ryîwé ry'îcúma ryîtwá uko nyéne.

Akarorero k'uruvyîno rwó kubândwa:

Kârikêra kârikêra wânje

Mbândwé

Mbândwé kâri kêra wânje

²¹Dominique NTAHOMVŪKĪYE, umutângankurú, Rwêsero, kuwa 03/8/2014

²²Dominique NTAHOMVŪKĪYE, umutângankurú, Rwêsero, kuwa 03/8/2014

Mbāndwé

Ndacúna sínabāndiwe amateke

Mbāndwé

Jēwé nubāndiwe ibānga

Mbāndwé

Kārikēra kārikēra wānje

Mhāndwé kārikēra wānje

Mbāndwé!

Kuvyó kubāndwa NTAHOKAJA Jean Baptiste²³ arōngera akavúga atí : « Eka n'iyó hāvútsé amahása bārayavyina bakayakobora Kirānga akavumēra. Si ivyo gusa iyó umūntu adwāyé agahūndurira, inká zikīma ntizifate cānké zigapfisha cānké zikarāmburura bārarōndera amayogá bagatúmakó Kirānga akajāna uwo mūntu mu gitabo akamusukakó imiti iri mu gikēnga ku mutwé, mu gikiriza, mu bitūgu, ku bigānza no mu birēnge, ku mavi, mu nkókorá, eka umubiri wōse azá aravúga atí : « Horoha buca uvá hāsí. Murí ico gihe ariko aranutota bakavyina. Inká na zó bāzicāguramwó inká ikamwá y'isugi ni ukuvúga itarāpfisha narimwe bakayikama bakayibereza igibwēbá kikanywá gihagaze kuri nyené urugó. Kirānga na wé akāzana imirīnzi n'imimāndá akayihānaguza ahejēje agahanagura zōse azá arazitota imihórosho avúga ngo *horoha rwira*. Ahejēje akaja mu kadāro kā rugabo ariko bita akanyabugoro gasēzēwemwó ishīngé cānké uruyānge akavyāgira akavumēra. Kirānga bārashóborā no kumútumakó ngo abazitīire ibizōbá hibi ».

1.9.2. Uguterekera isáto

Aho i kidasha mu Rwēsero Abakaní bāho bāmye bāterekera isáto kukó isáto ari igiterékērwa cāmá kijāna n'ingoma tukaba tūzi kó Abakaní bāmye ndetsé gushika n'ūbu barāngwá n'ūmwūga w'ingoma. Guterekera isáto kwābo kurūmvīkana kukó bifitāniye isāno n'ūwo mwūga wābo

NDORICIMPA et Guillet (CI)²⁴ mu gitabú bānditse, *Les Ritualistes tambourinaires* baravúga bati : « *ntushobóra kuvúga ingonia udásizemwó ivyó ukwēmera Imāna n'ibīndi binyegézwa Uburūndi bwāri búshīngiyekó imbere y'umūzo w'ābazūngu* ».

²³NTAHOKAJA (J. B), *Imigenzo y'ikirundi*, Bujumbura-Paris, UB, 1978, P117

²⁴NDORICIMPA « L. » et GUILLET (CI.), p1

NTAHOMVŪKÍYE Dominique²⁵ arêmeza nêzá kó Abakani b’i Kidasha mu Rwesero baterékera isáto kugira barónké imigisha hamwé n’ingoma zâbo. Arêmeza kó n’ubu bayiterékera ariko ntashimá kuvúga ingéne babikorá ngo kukó uwó abibwíye ntábá ashâka kujá kubíkoraashítse iwé. Arôngera akavuga kó batinyá kó ahó basêngera bôbacá impôngano abândi na bó bagaca bábíta abarozzi ari na có gitúma mu kujá kuyiterékera basôbôka mw’ijoro cânké mu bucâgucâgu. Avuga kó ikĩndi gitumá bagumya ibānga ngo bānka kó abantu babāndānya kubātinya kukó Umukani biramugōra cāne kurōnka umugeni kubēra abantu bavugá kó ugīye kurōngorwa n’Umukani imbere y’úkó umugabo akwābira ari isáto yābo batūnzé itāngúra kukwābira.

Incāmaké

Iki kigabāne duhejēje gushikiriza cāri cērekeye akarêre k’itōhōza. Twāsānze ari akarêre kāri gākomeye kū ntwāro ya cāmi ndetsé gushika n’ubu dúfatiye ku bibānza vyinshi vyūbahwa ndetsé vyūbāhwa gushika n’ubu hamwé n’imigirwá ikiharāngūrwa.

²⁵Dominique NTAHOMVŪKÍYE, umutāngankurú, Rwesero, kuwa 03/8/2014

IKIGABANE CÂ KÂBIRI: AMÂMŪKO Y'ÂBAKANÍ

Intângamárará

Muri rusangi ntâ muryânge uburá amâmuko n'âhó bisbiká ugasânga umuryânge kânáká urâzi kó wîmutse uvá ahândi ariko ugasânga hageze igihe abasîgaye bawugize ntîbîbûka iyó bâsêkûruza baje bava bivânge n'îkirîngó kinini bahamazé.

2.1. Amâmûko y'Âbakaní

Uwo muryânge bamwé bavuga kó wâmye ng'âho i Kidâsha mu Rwêsero kuva kera nkó ku mwâni NTÂRE RUSHATSI kó uwahâtânguye kuhagerera ubwâmbere ari MÍKANÍ ari na có gitúma babîta ABAKANÍ. Ntîbîgeze bâhîndura izina. Ivyo bivugwa na Emmanuel BÂNKURUNÁZE²⁶. Ariko dúsomeye mu gitabo cánditswe na NININAHAZWE Godelive²⁷, umutângankurú CŪBWÁ yavûga kó imbere y'umûzo w'umwâni NTÂRE RUSHATSI MÍKANÍ kó atâri Umukani ahûbwo yari Umushûbi kândi yóbá yaje avá kû NKÍKO cánké mu KIBŪMBU azânanye n'umwâni NTÂRE RUSHATSI. Avuga kó yabâye Umukani inyuma yâhó umwâni NTÂRE RUSHATSI ahashikiye akamuha ibânga ryó gukana, kubâza nó kuvûza ingoma hamwé no kuzijâna ku muganuro. GISWÁGA wêwé avuga kó MÍKANÍ yâmye ari Umukani.

NTAHOMBAYE Philippe²⁸ avuga kó amazina amwâmwé y'imiryânge ajânge n'umwûga wâbo nk'âkarorero umuryânge w'Âbacúzi bawîta uko kubera bafisè umwûga wó gucûra nk'ûkó tubikûra mu gitabo cîwé : *des noms et des hommes*.

Bamwé bavuga kó umuntu ari Umukani kubera akaná ingoma abândi na bó bakavuga kó umuntu abá Umukani kubera yâmûka kuri MÍKANÍ.

Twîhwêje nêzá inkurú zâtânzwe twôkwîbaza: kubera iki baûtwa abakanyi izina rivûye mu rivûga gukana bakabîta Abakani? Kubera iki abândi bakaná ingoma ariko ntîbâbîte Abakani nk'âkarorero abó mu bigabiro vyâ HIGIRO, MAGÁMBA, GISHŌRA, ...

Twîsûnze ivyo duca tûboua kó iryo zina ry'Âbakani ritâvûye ku mwûga wó gukana ingoma ahûbwo ryâvûye kuri sêkuruza wâbo MÍKANÍ.

²⁶ Emmanuel BÂNKURUNÁZE, umutângankurú, Rwêsero, kuwa 03/8/2014

²⁷ NININAHAZWE (G.) : *La vie des ritualistes attachés au culte des tambours. Le cas des Bakani de Rwesero-Kidasha (Fin 19è à nos jours)*, Mémoire UB, Bujumbura, FLSH /Département de Langues et Litteratures Africaines 1992 « La signification et l'origine du mot Umukani ne sont pas bien précises ». p26

²⁸ NTAHOMBAYE (Ph.), *Des Noms et des Hommes : Aspects Psychologiques et sociologiques du nom au Burundi*, Paris, Khartala, 1983, p 54

« Le nom est lié aux activités professionnelles »

2.2. Icivugo c'Abakani n'insiguro yaco

2.2.1. Icivugo

NYĀNDWI Césaire²⁹ avuga kó icivugo cābo ari : «Abakani bakēra mū nda» Iki civugo Abakani twāgāniriye baragihūrizakó.

2.2.2. Insiguro y'ico civugo

NYĀNDWI Césaire³⁰ asigūra ico civugo avūga kó kubēra umwūga wābo wó gukana, kuvūza no gutāmba ingoma, Abakani ntibīgēra bāgira inda nini ngo n'āhó baryā bagahāga ukūngana gūte uguma ubóna umēnga barashōnje. Bisigūra kó bāmá bānonotse kubēra uwo mwūga wābo.

2.3. Ahāndi Abakani batūye

NJWĪRA Godefroid³¹ avuga kó Abakani ahāndi tubasānga ari mū Ntārá ya Rúyigi muri komīne Nyabitsinda. Bāgīyeyó bīmutse báva i Kidāsha mu Rwēsero hāri nkó muri 1985. Bavuga kó bīmukiye yó bakurikirana amatōngo yāgūtse kāndi amerā. Uwagīye abārōngōye nı KABŪRA Xavier. Yatānguye agēnda amārayó imīnsi nk'ūwugīye kuróbera akaza aragaruka hānyuma aca afata ingīngo yó kwīmukirayó burūndú aca agēnda ajānye n'ābāndi. Avuga kó bāshitse bātērayó iki gabiho kibarānga.

Hari n'ābāndi bāhora ari Abakani ariko kubēra amatāti yabāye hagatí yābo bācīye bāshūma kwīmuka bōngera bagēnda bāhīnduye izina ry'umuryāngo ubu bakaba bitwa Abasānzú. Bīmukiye abó bitá i Bugūmbasha ubu hasigaye hitwa i Busānzú kubēra hīgānzīwe n'ābasānzú.

NTAHOMVŪKÍYE Dominique³² ari gāna ingēne vyāgēnze ati : hāri ku Mwāmi MWĒZI, umūsi umwé Abakani bābāze inká. Hāgeze kugabura inyama haca haba umugwi w'Abakani bakēyá urōngōwe na RYĪMĀNGU n'ūwūndi mugwi w'Abakani bēnsi urongōwe na RWĀMA. RYĪMĀNGU aca ashāka kó iyo nká bayicamwó kabiri kumwé abīwé ikīndi abó kwā RWĀMA. RWĀMA n'ābīwé baca barānka baca bavuga kó kubēra ari bēnsi bōtwārā uruhānde n'igikenye c'úkuguru RYĪMĀNGU na wé n'ābīwé barānka. Haca hāduka impāri zikomēye. RYĪMĀNGU aca atōra igiti c'umusāngé arashīngagira ngo kigabūre bēne RYĪMĀNGU na bēne RWĀMA.

²⁹Césaire NYĀNDWI, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

³⁰Césaire NYĀNDWI, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

³¹Godefroid NJWĪRA, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

³²Dominique NTAHOMVŪKÍYE, umu tāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

Baca barâduka bararwâna. Intâmbara ihéze RYÍMĂNGU yaciye yâduka ngo mberé ubu ntitukiri Abakani ubu turi **Abasânzu** kândi nó kwîmuka turîmutse ntituzôgâruka. Baca baragênda bîmukira i Bugũmbasha bashika bîtwa Abasânzu gushika n'ubu aho hântu ubu hîtwa i Busânzu kândi baciye bashika bătêrayó ikigabiro câbo.

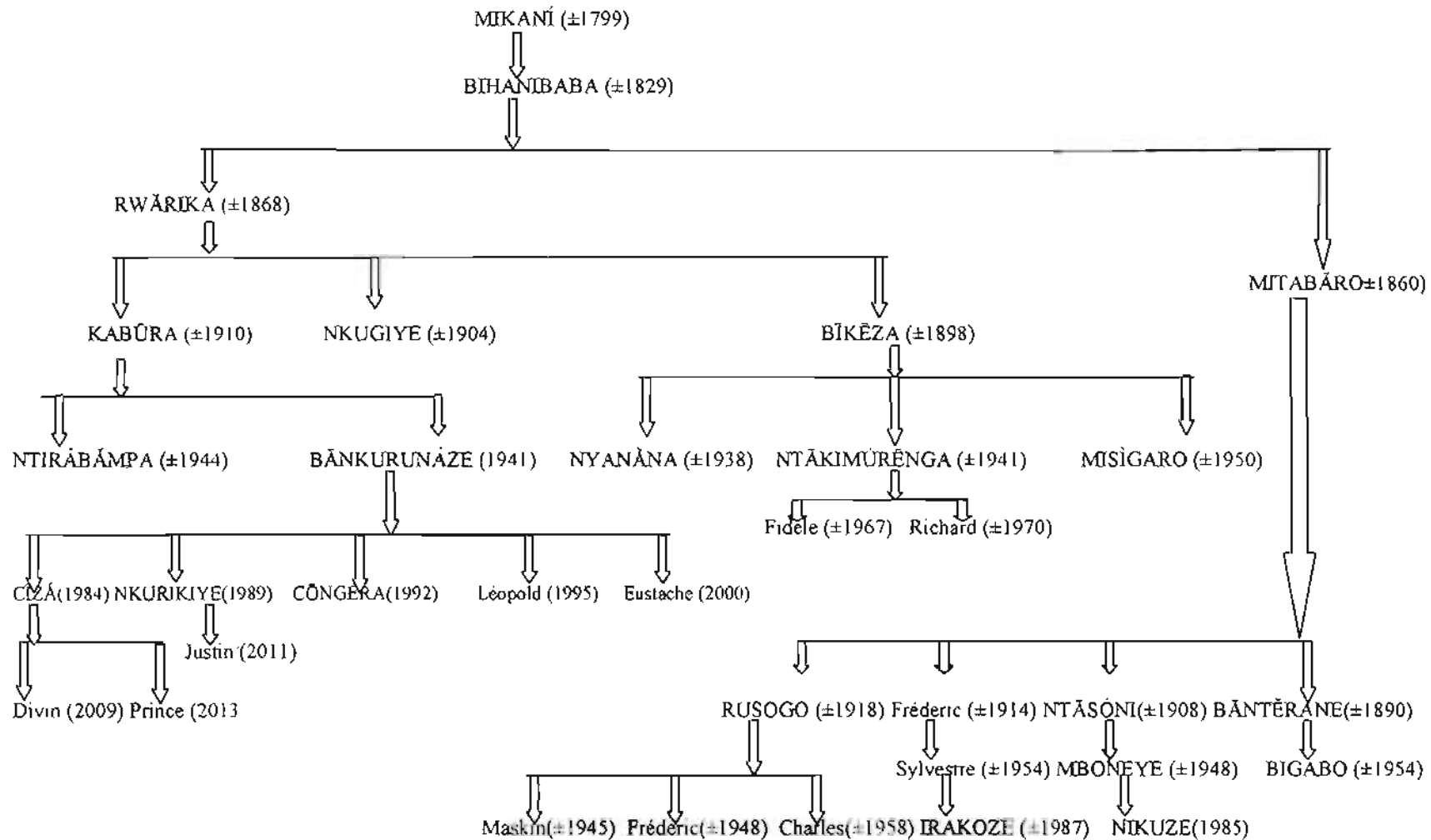
Gushika ubu bîbêra aho i Busânzu kândi Abakani b'î Kidášha mu Rwêsero barabêmera kó ari bēnewâbo. N'áhó bîmutse bagahîndura n'îzîna ry'úmuryāngo, umwūga bārazwe na sêkuruzi MIKANÍ barawubāndānya. Batānga akarorero ku mugwîzatūnga yîtwá NDIKŪMĀNA Costantin ari muri uwo mugwi wiyonkōye ku Bakaní ariko yahēmūtse ashînze umugwi w'ābavūzi b'ingoma gushika ubu ukoméye kândi Abakani b'î Kidášha mu Rwêsero baragênda kubáfasha kuvúza ingoma.

Twîhwēje ayo matāti yabāye abāntu bakagwāna hānyuma bagaca biyomora bagatakó bagahîndura n'îzîna ry'úmuryāngo atā butūngane burînzé kubākurikirana duca tūbona kó i Kidášha mu Rwêsero ari ahāntu hatategerezwa kubêra intāmbara.

Uwo muryāngo Abakani böse barêmeza kó atā mashāmi ufisé.

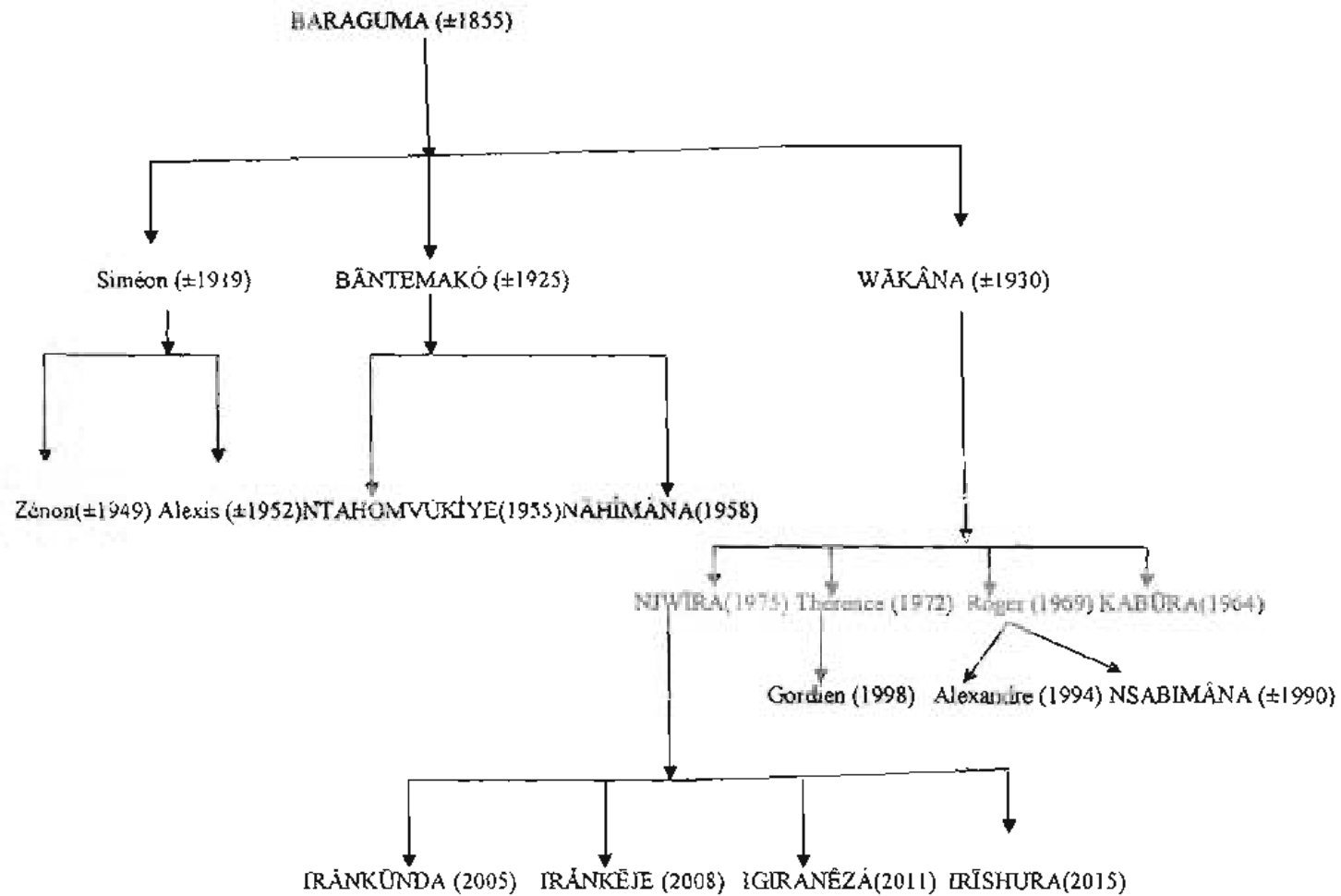
2.4. Ibiti ndôndamvyâro vyâ bâ sêkûruza

2.4.1. Igitî ndôndamvyâro câ BIHANIBABA

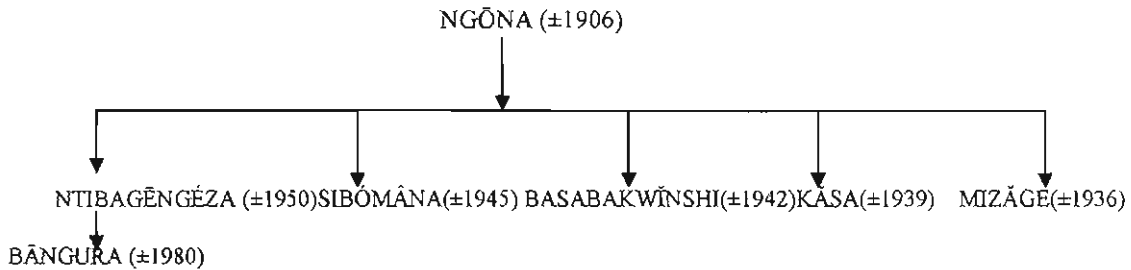
Yari umuhungu wa Míkani akaba kandi yari n'umuhéza. Yari umutimbo akoméye kandi ku mūsi mukurú w'umuganuro yāma ajāna ingoma zibiri ku kirumba i bwāmi. N'inyuma y'urupfū rwīwé abahungu bīwé bāgumye bājāna ukó umuganuro ugezé ingoma zibiri gushika umuganuro uhagarikwe n'abazungu.

2.4.2. Igiti ndôndamvyâro a BARAGUMA

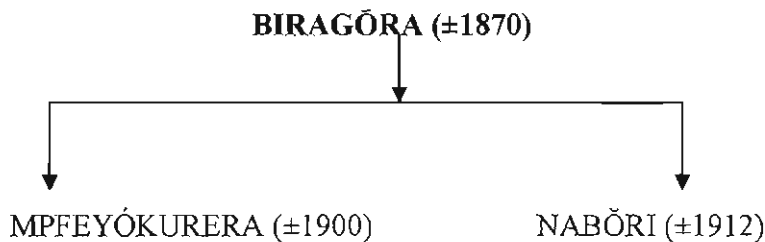
BARAGUMA yari umutimbo ariko wewe ngo yari igitangaza ngo yarabica bigacika mukuviza no mu kwiyereka ingoma. NTAHOMVUKIYE Dominique³³ avuga ko hari ikiganiro c'ingoma caca ku nsamirizi nkuru y'uburundi citswa akayazwe ico na co ngo cama gitangurwa n'umurisho w'ingoma wa BARAGUMA ari na co gituma umugwi w'abatimbo b'i Kidasha mu Rwesero bacye bawutorerera izina akayazwe rivuye kuri uwo mutimbo turangiranwa BARAGUMA.

2.4.3. Igití ndondamvyaro cá NGŌNA

Na we nyene yari akomeye mu batimbo. Yarashengera i bwami ku muganuro. BĀNKURUNĀZE Emmanuel³⁴ avuga ko NGŌNA yatangaje abantu ashengurutse ku muganuro wo muri 1957 aho yaje azanye uwundi mugore akuye ku kirimba uwo na we akaba yari incoroke. Ngo iyo ncoroke yitwa MARIYA ariko aho ngo yaratandukaniye n'umugore wundi wa NGŌNA ngo ni uko icyo NGŌNA agiyeye gutahira uwundi mugore MARIYA bajana ahejeje bakagarukana. Eka ngo ntibigera bavana.

2.4.4. Igití ndondamvyaro cá BIRAGŌRA

Yari umutimbo akomeye kandi na we nyene yarashengera i bwami ku munsu mukuru w'umuganuro. Yari umuheza.

Muri rusangi ivyo bita ndondamvyaro birerekana ko sekuruza w'Abakani ari MIKANĪ n'aho usanga benshi badashobora kwidondora gushika kuri ba sekuruza babo ivyo na vyo bikaba biri muri za nkurikizi twavuye z'ingene imiryango itacitaweho.

³³Dominique NTAHOMVUKIYE, umutangankuru, Rwesero, kuwa 03/8/2014

³⁴Emmanuel BĀNKURUNĀZE, umutangankuru, Rwesero, kuwa 03/8/2014

Umuntu yisunze amakuru yakuye mu matohozo Abakanibarêmeza ko MIKANI yari yavyaye abahungu bané ariko birabagora kubatondanuzza kuko mu basigaye ubu uwukize muri bo ni umutama BARANYANZIRIYE Henri afise imyaka 84. Wihweje abo bibuka benshi bahurizako ni BIHANIBABA na BIRAGORA abandi na bo baza baritiranya abuzukuru n'abahungu ba MIKANI ariko igikuru ni ukó bemeza ko yari afise abahungu bané. Kubera hari Abakani bimukiye ahandi abasigaye i Kidasha ntibamenya abana babo.

2.5. Imiryango yindi ihatuye

Abakani b'i Kidasha mu Rwesero bahana urubibe n'imiryango icenda.

Ku gacimbiri Kidasha bahana urubibe n'Abaramba, Abarima, Abahoro, Abavumu, Abajiji, Abasine.

Ku gacimbiri Kajenda bahana urubibe n'Abashubi, Abasindi hamwe n'Abahanza.

Iyo miryango yose yaje yoha ku Bakani kuko ari bo batanguye kuhagerera ubwambere nk'uko twabibonye. Bamwe baje ari abakwe b'Abakani tugatanga akarorero ku Baramba, abandi na bo baje basaba amatongo Abakani hanyuma na bo barahaza barabagerera kuko bari bafise amatongo yagutse kandi amerá.

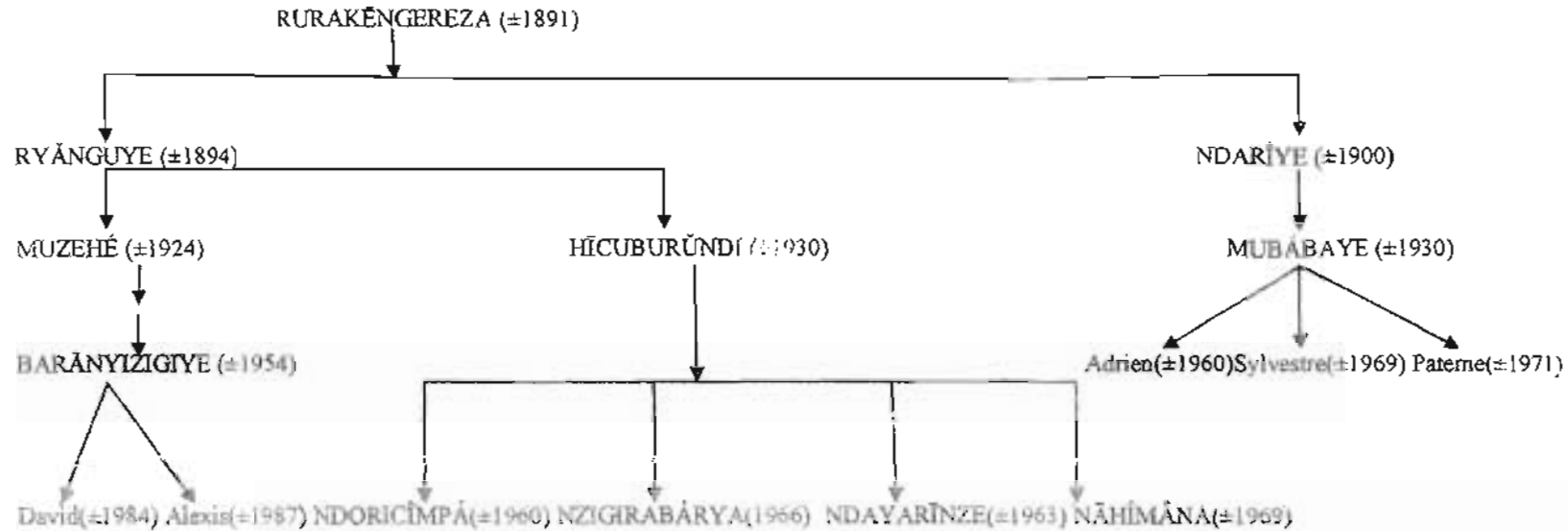
Iyo miryango twacye tuyica hirya no hino mukubaza umusokuruza wabo mukuru, iyó baje bava, igihe bhashikiye n'igituma bimutse, icyvugo c'umuryango kubagifise n'insiguro yaco. Ubwanyuma twacye tugira ibitindandamvyarovyabo hamwe n'inkuru kuri ivyo bitindandamvyaro.

Muri iyo miryango, harimwo abantu batari baké bamaze kwimukira mu ntara y'ukumosó bakurikirana amatongo yagutse kandi amerá kuko bamaze kugwirirana. Ni co gituma hari aho twakorésheje ibiharuro kuko usanga abasigaye i Kidasha badasobora kumenya amazina y'abana yose ba bnewabo hahezé igihe baramutse ariko bagashobora kugereranya abana kanaká afise baravye imyaka afise ndetsé n'ubu baranaramukanya. Ivyo bivugwa na NAHIMANA Vénérand³⁵ umuhoro. Ikindi catumye dukoréshe ibiharuro ku bitindandamvyaro ni ukó ushobora gusanga umuryango waragwiriyeye cane ufise abantu benshi tugaca tubura ubuhinga bwó kubakwiza ku rukaratsi.

³⁵ Vénérand NAHIMANA, umutangankuru, Rwesero, kuwa 03/8/2014

2.5.1. Ibití ndôndamvyâro vyâbo n'inkurú kuri ivyo bití

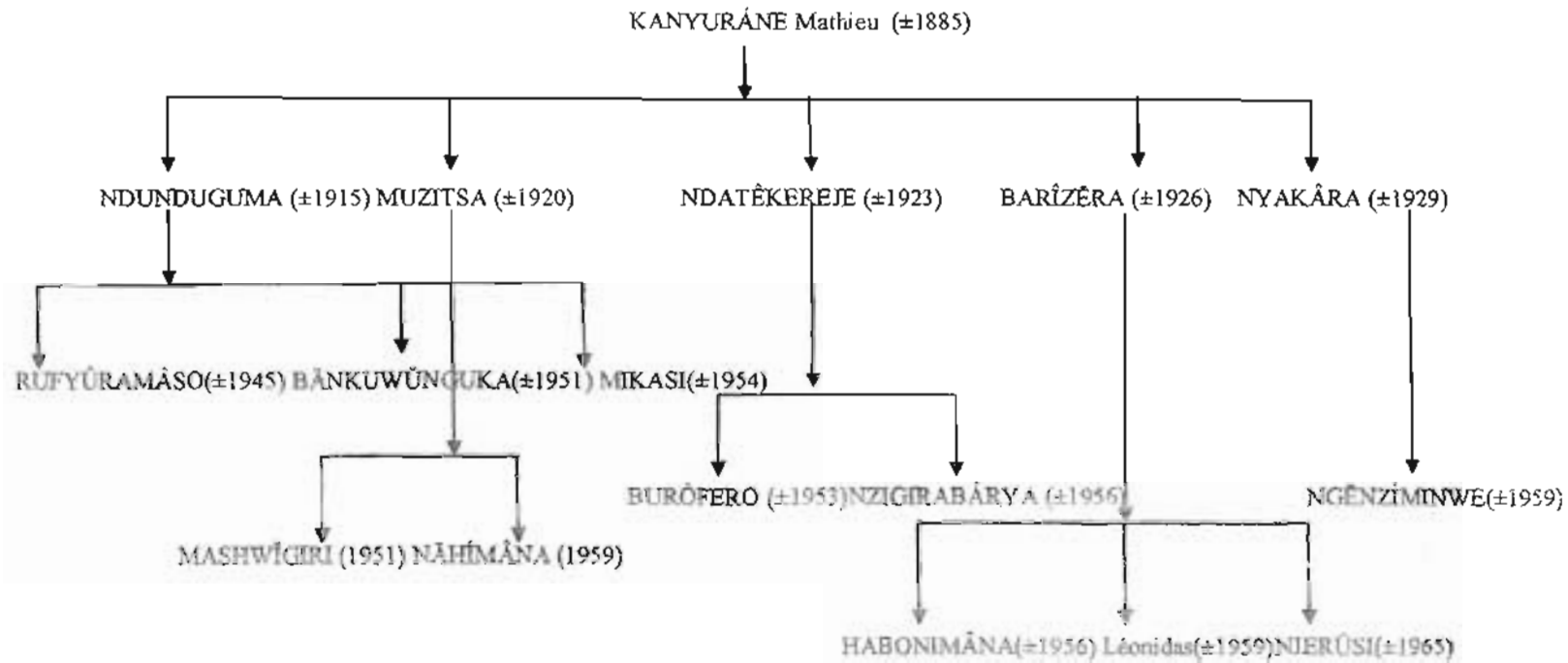
1) Abarima

NZIGIRABĀRYA Etienne³⁶ Umurima w'imyaka 52 avuga kó uwo muryango wábo atázi iyó báje báva ngo sékuruza wábo RURAKĚNGEREZA babána ubwā mbere.

³⁶Etienne NZIGIRABĀRYA, umutāngankurú, Rwěsero, kuwa 03/8/2014

2) Abahoro

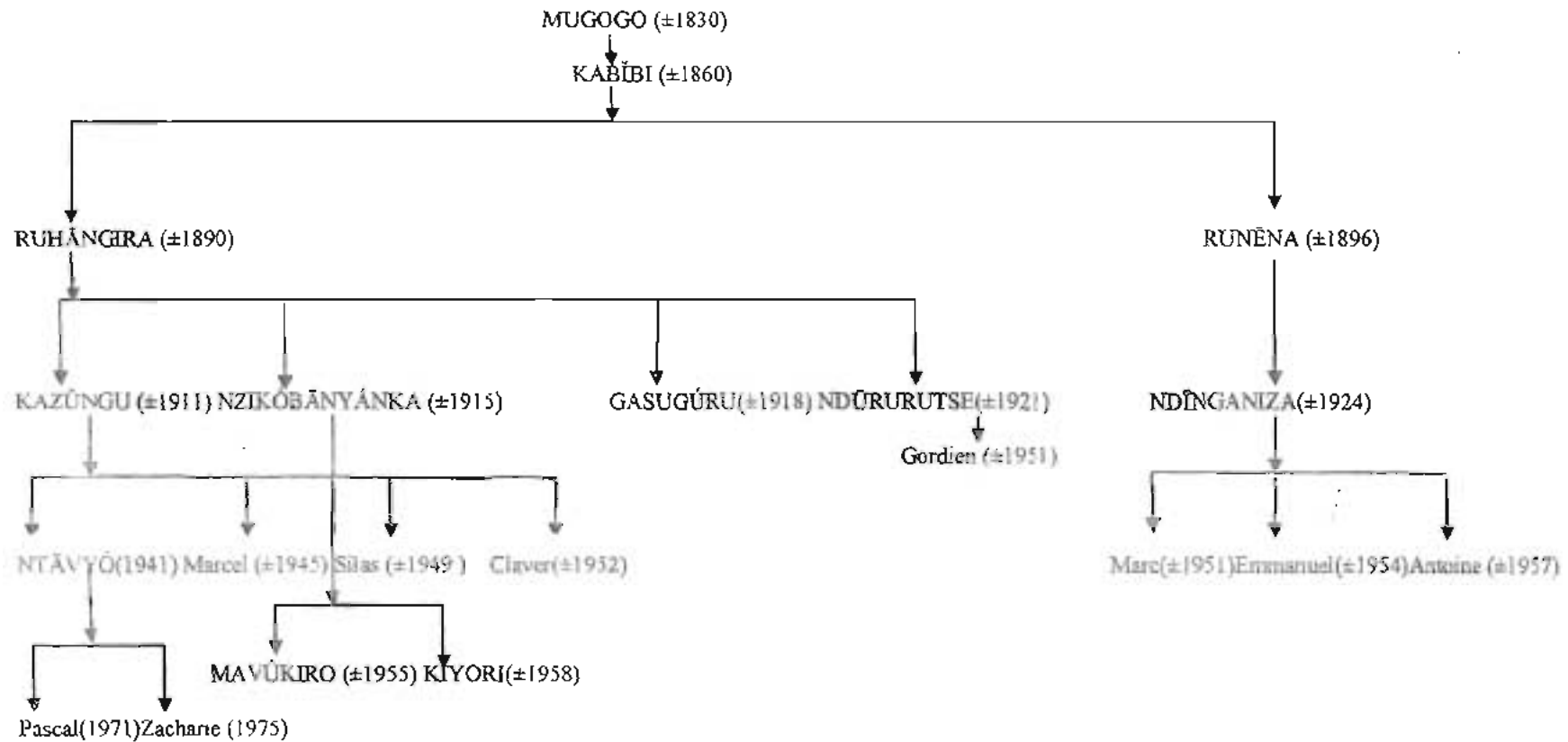

NĀHĪMĀNA Vénérand³⁷ na MASHWĪGIRI Jean³⁸ bavuga kó sêkuruzwa wâbo mukurú yatânguye kuhagerêra ari KANYURÁNE Mathieu akaba yîmutse ava i KIYĀNGE amajá mu MARĀMVYA ni muri komine MAKÉBUKO. Ngo ntibibúka igihe yaháshikiye ngo hári kera kukó bôbó bāvúkiye aho i Kidasha mu Rwésero. Ngo yajé akúrikira amatōngo yágútse kândi amerá.

³⁷Vénérand NAHIMANA, umutāngankurú, Rwésero, kuwa 03/8/2014

³⁸Jean MASHWIGIRI umutāngankurú, Rwésero, kuwa 03/8/2014

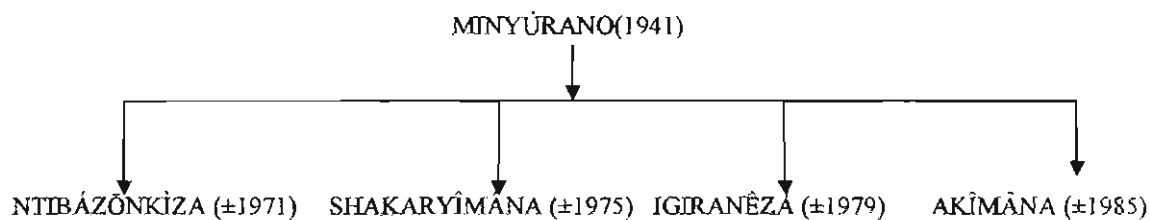
3) Abashûbi

NTAVYO Marc³⁹ avuga kó uwo muryāngo utāmye ng'āho nyene. MINYURANO na murumunawe SIMBAGOYE ni bo batanguye kuza ng'aho wimutse uvā ahāndi ariko atibūka iyó bāje bava kubēra bahamazé igihe kinini. Uwahāgerēreye ubwā mbere ni KABIBI.

³⁹Marc NTAVYO, umutāngankurū, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

4) Abasindi

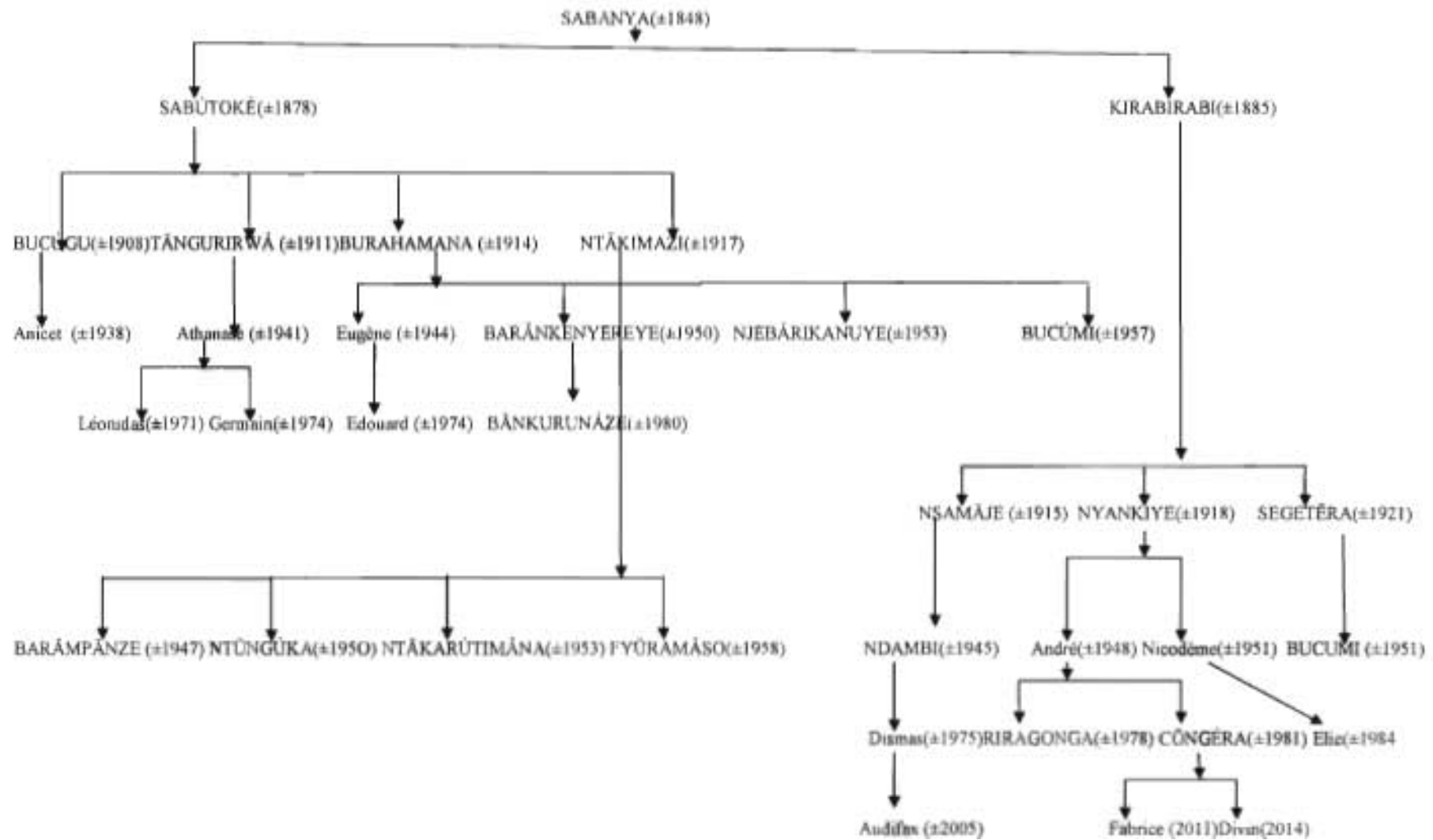
MINYURANO Justin⁴⁰ avuga kó atāvūkiye ng'aho yavūkiye i Bugumbasha muri Komine Makébuko bázanywe na nyina wābo ari bató cāne ajé kwābīrwahó baca barerwa na RUKEREBUKA ari mu muryāngo w'Abahoro nōné ubu batwīta Abahoro ariko vy'ūkurī turi Abasindi.

Abo Basindi baranafise icivugo nk'ūko MINYURANO abivugá: *turi Abasindi basindá bātānyōye.*

Ico cīvugo gisigūra kó Abasindi ari abantu baciye ubwēnge kó badakorēshwa n'ibiyāyūra mūtwe nk'inzoga n'ibindi ariko bategerezwa gukóra ikintu bābānje kwiyumvira.

⁴⁰Justin MINYURANO, umutāngankurū, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

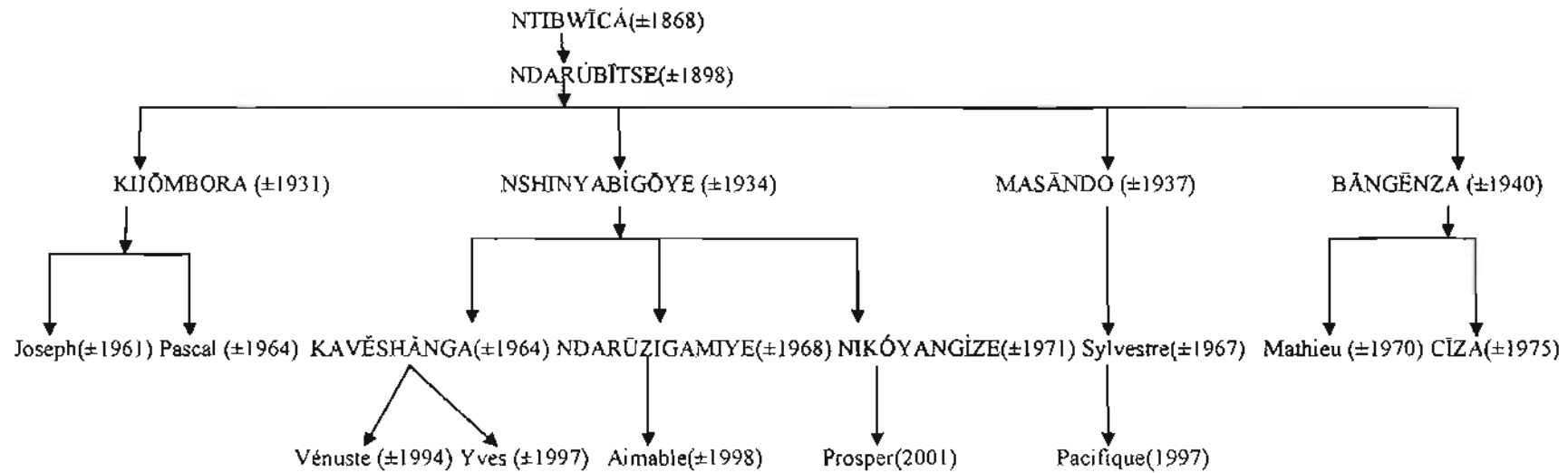
5) Abahânza

NTIBAGAYIMVO Hilaire⁴¹ avuga kó uwo muryāngo waje uvá ahāndi ariko atā wĩbuka iyó bāje báva kukó abasigaye bāvũkiye ng'āho ngo ariko uwatānguye kuhagerēra ni SABÚTOKÉ. Na wé nyéne ngo yaje ahákurikira itōngo ryāgūtse kāndi nimerá.

⁴¹Hilaire NTIBAGAYIMVO, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

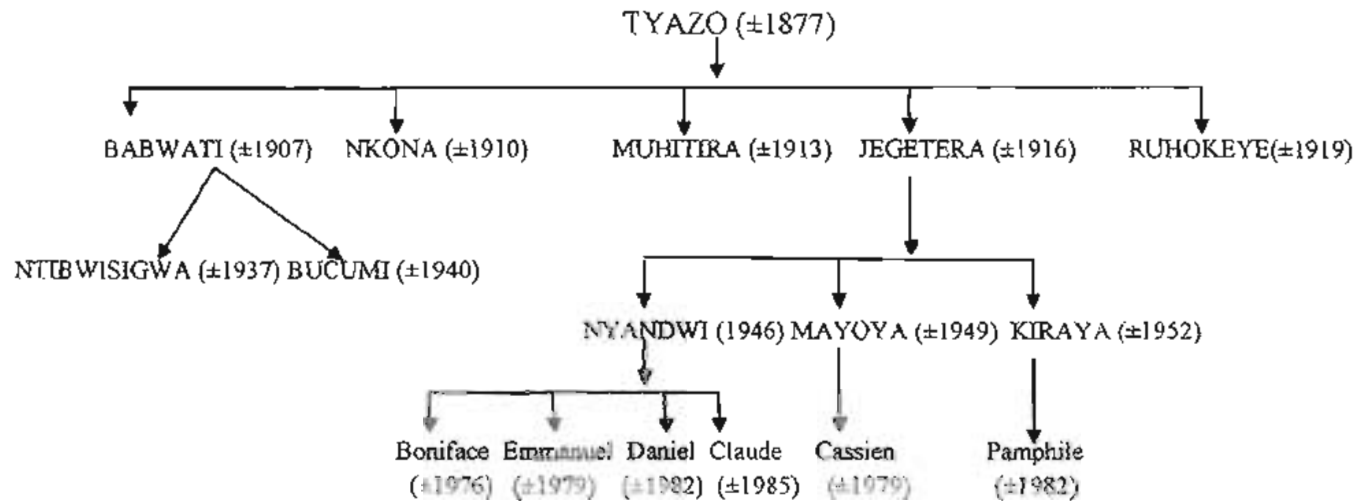
6) Abavumú

MĪNĀNI Béatrice⁴² ari mu muryāngo w'Abavumú akaba atigeze ajá kwūbaka afisé imyāka 70 avuga kó abavumú bānye ng'āho ataho bĩmutse

⁴² Hilaire MĪNĀNI, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

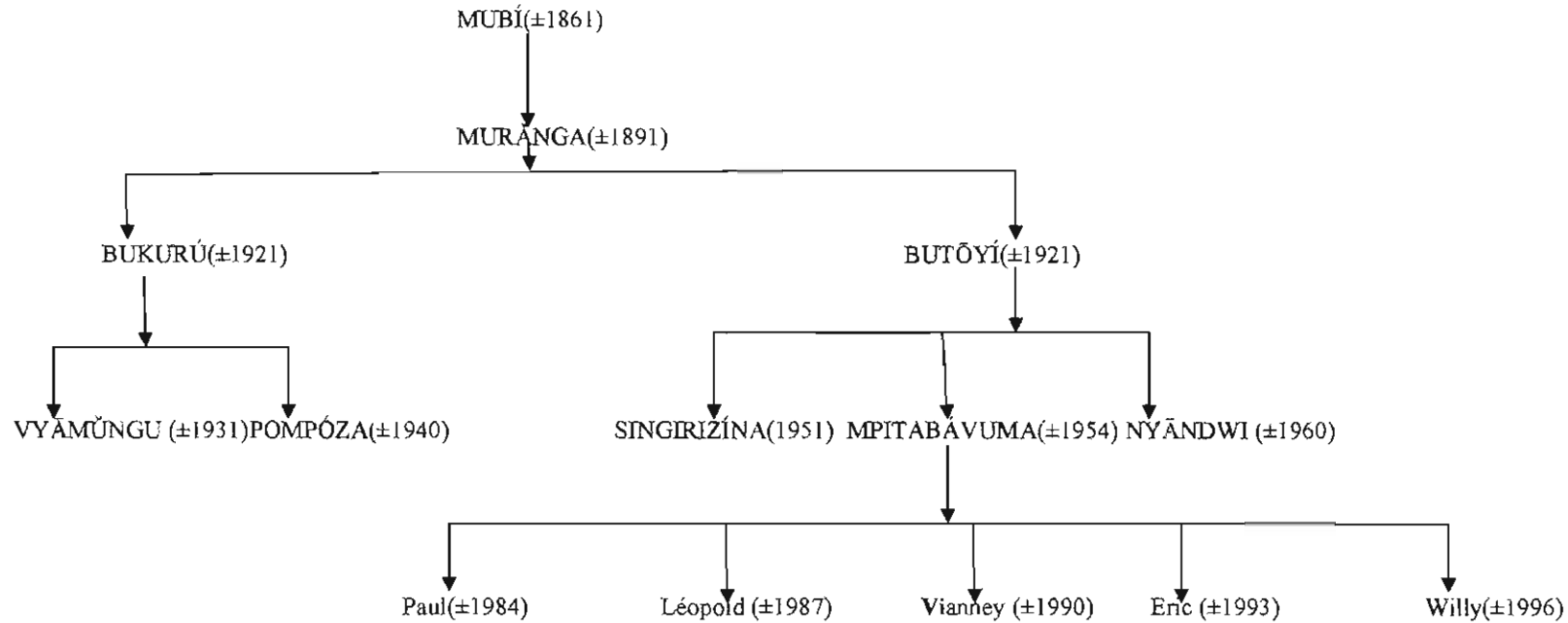
7) Abajiji

NYANDWI Barnabé⁴³ avuye ko Abajiji b'i Kidasha mu Rwesero bimutse bava ku Mpfaga aho ni mu ntara ya Rutana nko ku mwami Mwézi kuko wé yavutse ku mwami Mwāmbetsa. Avuye ko uwatunguye kuhagerera ari TYAZO ngo akaba yaje ahurondera itango ryagutse kandi rimera.

⁴³Barnabé NYANDWI, umutangankurú, Rwesero, kuwa 03/8/2014

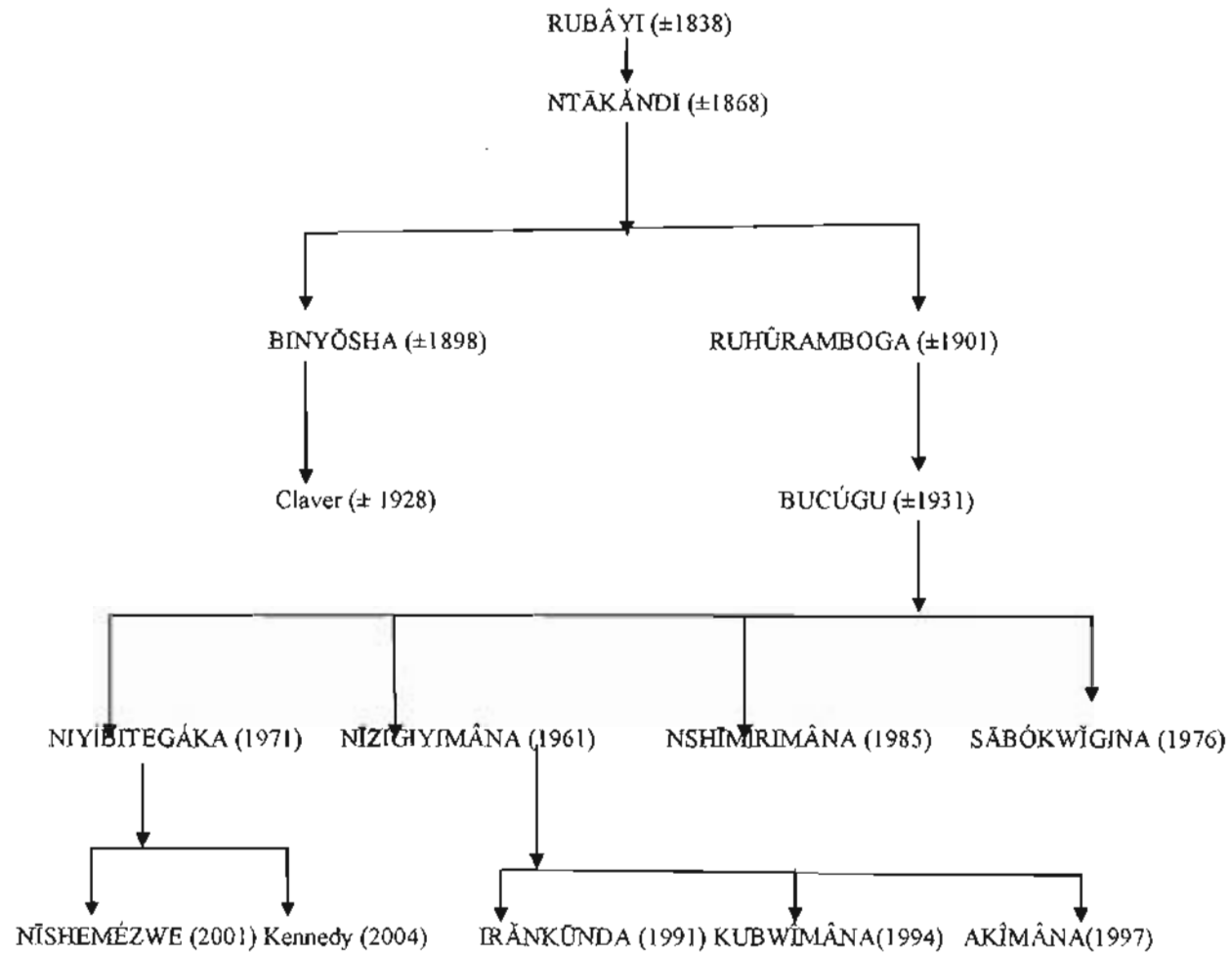
8) Abasĩni

SINGIRIZINA Mathieu⁴⁴ avuga kó baje báva mu Buramba mu bicé vyā Gishūbi. Ngo hōba hāri nkó ku mwāmi Mwēzi. Uwahāje ubwā mbere ngo ni MURANGA akaba yāje akurikira itōngo ryāgūtse kandi rimerá.

⁴⁴Mathieu SINGIRIZINA, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

9) Abarāmba

NIZIGIYIMANA Tharcisse⁴⁵ ari kumwé na múrumuna wé NIYIBITEGEKA Frédéric⁴⁶ bavuga kó abarāmba bāje ng'āho ari abakwé b'Abakani baca babihēra amatōngo bībēranwó. Bāje bāva mu Murāmba murí Komīne Gishūbi. Gusbika n'ūbu ni abakwé b'abakani ariko bāciye bānasāngira umwūga wó gukana, kuvúza no gutāmba ingoina. Uwatānguye kubá umukwé w'bakani akaba ari na wé yabātānguriye kūza ni RUBAYI hāri nko murí 1868.

2.5.2. Imiryāngo ibari n'āhó tuyisānga

	KIDÁSHA	KAJĒNDA
Abakani	+	+
Abarāmba	+	-
Abahoro	+	+
Abavumú	+	-
Ababānza	-	+
Abasīni	+	-
Abasīndi	-	+
Abajiji	-	+
Abasīndi	-	+
Abashūbi	+	-

Incāmaké

Iki kigabane cāri cērekeye amāmūko y'Abakani b'í Kidásba mu Rwēsero ahó banwé bavugá kó Abakani bāje bāva 1 Gasase mu Kibūmbu abāndi na bo ngo bōba bāje bāva kū Nkiko bāzananye n'umwāmi wānberere NTÁRE RUSHATSI CĀMBARANTĀMA ariko igikurú ni ukó bēmēza kó batāmye bāba ng'āho i Kidásba mu Rwēsero ariko bāje bāva ahāndi n'āhó batabihūrizakó.

⁴⁵Tharcisse NIZIGIYIMANA, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

⁴⁶Frédéric NIYIBITEGEKA, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

IKIGABÁNE CĀ GÁTATU: IMICÓ N'ÍMIGĚNZO NDĀNGAMURYĀNGO

Intāngamārārā

Muri iki kigabáne tuja gusbikiriza imicó n'ímigēnzo y'Abakaní b'í Kidásija mu Rwēsero mugucá hírya nó híno imiziro yábo, ibimazi vyábo, ibikórēsho vyā kēra n'ívy'ūbu bikihari.

3.1. Imicó

Mū nkurú zātānzwe zēmeza kó Abakaní b'í Kidásija mu Rwēsero mu micó yábo batārwaná kuva kū utwáro ya cámi gushika n'ūbu. Ababānyi bábo bó mu muryāngo w'Ábavumú n'Ábarima nka MÍNĀNI Béatrice⁴⁷ na NZIGIRABĀRYA Etienne⁴⁸ bavuga kó Abakawubadasīndá kāndi imicó yábo ari myīzá. Baravūga kāndi kó bakūndāna bagafāshūnya n'ábāndi babānyi. Barēmeza kó n'ábó babá bānyōye utuyogābagumá bátēkereje batigēra bāshwāna. Ni abāntu bó gufātirako akarorero kukó bafisē imicó myīzá.

BARĀNYANZIRIYE Henri⁴⁹ avuga ati: «Twēbwē Abakaní dutegerezwa gutēkereza, gukūndana hamwé nó gufāshūnya kukó twītwāye nābí vyōdutōsekariza icibare cácu hamwé n'ūmwūga wācu w'ingoma». Arōngera ati: «N'ábīyadukije ngo bararwānye bācīye bitōra ikosá barōmoka barahūnga iki cibare cácu batako bagēnda bāhīnduye izina ry'ūmuryāngo ubu ntibacitwa Abakaní bitwa Abasānzū».

Nk'úkó SADIKI⁵⁰ Elieabivugá mu gitabo yānditse ku *muryāngow'Ábashūbi b'í Gitāra kwā KARABÓNA* asigūra kó umucó ari kimwé mu bigize akarānga ariko ukaba wiharijwe n'ūmurwi kānāká w'ábāntu.

Arōngera ati: «Umucó rēro ni nka kāméré k'ūmūntu cānké k'ábāntu kānāka bīsāngije Umucó ushobora gusāngirwa n'ūmuryāngo cānké abaróvyi cānké igihūgu».

3.2. Imigēnzo

Nk'úkó biri mu majāmba y'ishimikiro, umugēnzo ni ingiro, akamenyēro, inyīfato y'ūmūntu mu kubáho kwīwé mu bāndi i muhirá, mu rugó, mu muryāngo cānké mu makūngu.

Dufatiye kuri iyo nsigūro tukōngera tugafatira kuvyó twīboneye túri ku rubúga mu matōhōza, Abakaní iyó barí muhirá, bāgīye gukóra mu mirimá bāmbara impūzu zisānzwe zó kurima, iyó bagīyé gusēnga na hōbāmbara nēzá kāndi bakīkwīza impūzu zimesūye.

⁴⁷Béatrice MÍNANI, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

⁴⁸Etienne NZIGIRABĀRYA, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

⁴⁹Henri BARĀNYANZIRIYE, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

⁵⁰SADIKI (E.), op.cit. p. 53

Iyo bariko baravúza ingoma baba bāmbaye imbega ari vyo vyāambarwa vy'ūwo mwīga aho ni ho batāndūkāniye n'ābāndi bāntu badafise iryo bānga ry'ingoma. Ahasigaye Abakani bafise imigēnzo nk'iyābāndi babānyi bābo nk'ūko NĀHĪMĀNA Vēuérand⁵¹ wó mu muryāngo w'Ábahoro abivugá.

NTAHOKAJA Jean Baptiste⁵² mu gitabo cíwé mu migēnzo y'ikirūndi avuga:

«Imigēnzo y'ikirūndi ni inyifato y'Ábarūndi bó hāmbere i muhirá, mu rugó, mu babānyi, mu miryāngo, mu makūngu. Ivyo bigatumwa n'úgatima kēzā ariko gaserúkira mū mvúgo nó mū ngiro. Ivyo vyōse umūntu akabihābwa n'isi abāyéko imugóra cānké ikamugororokeru ikamutēra ubwīra, ubunebwe ... ikamuha ihūmbi ryó kūbaka n'iryó guhīngūra ibikórēsho n'ibisharizo».

SADIKI Elie⁵³ arōngerá ati «Umugēnzo ni umuhézo».

3.3. Imiziro

Abarūndi bāzi kó umuziro ari ikīntu kibujijwe gukórwa kikagira inkuríkizi mbi kuwūbahutse kugíkora n'impaká. Abakani rēro barafise ibīntu vyīnshi bazirá nk'ūko NJWĪRA Godefroid⁵⁴ abivugá. Abarūndi rēro bó hāmbere, Abakani eka n'ābāndi bó mu yīndi miryāngo bāri būbakiye ku miziro. Umwāna yakúra yūmva mu muryāngo kó kizira kwīca iki cānké kirīya, kuryā ibi cānké birīya, kwīca uku cānké kurīya, gutūnga iki cānké kirīya mberé bakamwēreka kó uwubīrēnzekó inkuríkizi ari nyīnshi kāndi mbi. Izo nkuríkizi zigashobora gushōka zībonekeza cānké zigateba. Aha rēro umwāna yakúra atūnya ari na vyó vyāvamwó ukūbaha ibīntu n'ābāntu.

Muvyó rēro Abakani b'i Kidashá mu Rwēsero bazirá twābigabuye mu micé iné

a. Imiziro yērékeye abāntu

Abakani rēro kirazira kó bīujira mū nzu y'umwīshwa cānké gutérura umwīshwa atáco utīnzé kumúfūmbatīsha kukó ngo wōjugumira. Hānyuma umúfūmbatīshije nyina wīwé ari we mushikāwe abānza kugucūmbira cānké akakugurira inzogá. Kuvyērekeye imiziro bavuga kó atānūmwe yagiriye ingaruka mbi yāyirēnze.

⁵¹Vēuérand NĀHĪMĀNA, umutāngankurū, Rwēsero, kuwa 03/8/2014

⁵²NTAHOKAJÁ (J.B.), op.cit. p.3.

⁵³SADIKI (E.), op.cit. p. iv.

⁵⁴Godefroid NJWĪRA, umutāngankurū, Rwēsero, kuwa 05/8/2014

Abakaní cārazira kāndi n'ūbu kirazira kuvúgiriza ingoma mw'irēmbō ry'áhó umukōbwa wābo yābirīwe. BĀNKURUNÁZE Emmanuel⁵⁵ avuga kó n'áhó bába bāshēngeye i Murāmvya ku muganuro bāgira bashiké ahari urugó rwāgīyemwó Umukanikazi bāca bákata bagaca hīrya kure.

Cārazira kó Umukaní arōngora umutūtsikazi wó mu muryāngo w'ābahinā ngo yacá apfā.

b. Ivyó bazirá vyērēkeye ibitūngwa

b.1. Ibitūngano

Kirazira kuryá urusāto rw'inká bē no kuryá inyāna yavūtsé itágezé (yarāmbūruwe). Kirazira kó umugoré wó mu Bakaní aryá igitūngwa bitā intāma. Muri bamwé baterékēra isāto kirazira kó batūngá inkokó kukó inkokó iri mu bwōko bw'ibisīga ari na vyó bitabonāna n'inzōka. Umutāngankurú Audace NSHIMIRIMĀNA⁵⁶ atānga akarorero k'umutāna yitwá Sarasi yahāye itegeko umuryāngo wīwé kó bābōnye igisīga kirī hējuru y'urugó rwīwé bacāmirira kure atānga n'itegeko ryó kwīcira ibitī vyōse bikīkūje urugó rwīwé ngo ibisīga vyōhava bibirwakó. Kāndi ntihīgēra bābura umuntu mu rugó iwé kugira yāmirē ivyó bisīga. Abakaní ntibaryá ururūmi rw'inká ngo ntibōsohora ijwī bārikó baratāmba ingoma.

b.2. Inyamāswa

NJWĪRA Godefroid⁵⁷ avuga kó kuri aho baterékēra isāto, ibikōkó bisāngiye ubwōko n'inkokó bizirāna. Atānga akarorero kubisōzamūtemere (igikōkó gifisē izosi rirērire), agacā, inkukuma, ..

c. Iyīndi miziro y'Abakaní

Emmanuel BĀNKURUNÁZE⁵⁸ aratūbwīra iyīndi miziro y'Abakaní b'i Kidāsba mu Rwēsero.

Kēra ntā wūndi yazá kuvúza ingoma mu Bakaní atāri Umukaní. Kirazira kuvúza ingoma wāmbaye ibirāto n'áhó hōbā mu mahwa. Kirazira kwāmbara imirīnga ku mabōko n'ibidēde urīko uravúza ingoma. Kirazira kó umwāna asāngira inzogá n'ābakūze iyó bishutsé na hō ntibamureká ngo yīfātire ibākure mu gusoma. Kirazira kó umugabo arārāna n'umugoré búca bája kubāza ingoma cānké kuzikana.

⁵⁵ BĀNKURUNÁZE Emmanuel umutāngankurú, Rwēsero kuwa 03/8/2014

⁵⁶ Audace NSHIMIRIMĀNA, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 04/8/2014

⁵⁷ Godefroid NJWĪRA, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 04/8/2014

⁵⁸ Emmanuel BĀNKURUNÁZE, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 04/8/2014

Uwuhirahiriye akarenga kuri uwo muziro ingoma abajye yaca irara canké iyó ariko arambika urusato ruca ruza ruratabagurika. Kirazira gutá canké gusanzaza igikorésho icyó ari co cose cavye ku ngoma n'aho kibá gishaje. Nk'akarorero isekuro y'ingoma, umurisho wahéze, amabere yahéze, icyahi cāheze, igishórezo eka icyó ari co cose kijanyé n'ingoma giheze bategerezwa kugishingura néza. Ivyo bikorésho bategerezwa kubishingura néza kukó ngo ni umuti ukomeye, bavuga ko bivurá iyó hási (isato).

Nk'akarorero iyó ak'igitungwa canké umuntu yakanzwe bafata akamanyu gatoya k'icyahi, ak'umurisho, ak'ibere bakaburira hanyuma bagaca bukirira uwo muntu canké icyó gitungwa bigaca bihera igitungwa canké umuntu bigaca bihembuka.

Kirazira kuvugiriza ingoma mu mwanga kukó ingoma zarafasha mu guterekera isato nazó isato zaba mu mwanga banka ko isato zikanguka kukó zikangutse abantu barakangwa.

Cirazira kikazirizwa kunywa inzoga y'amahonda ubwambere igihe yezé. Inzoga yambere babanza kuyijana mu kibiro iyó baterékera isato ikaba ari yo itangira kuyinywa hanyuma abaheza bagahéza bagatanga uruhusha rwó kunywa inzoga y'amahonda. Uwuhirahiriye agatanga iyo sato kunywa inzoga y'amahonda yaca yama uruherehere umubiri wose yagomborwa na karuhariwe mu guterekera isato ari we bita umuheza. N'inzoga isigajwe n'isato cirazira kikazirizwa kuyinywa utari umuheza.

Cirazira kuvugiriza ingoma mu rugó rw'umuntu kukó ngo baba bahakwegeye isato bakanka ko yoca imara abantu. Cirazira ko umugore avuzá ingoma. Nk'uko Antime BARANSAKAJE asanzwe gushika ubu ari we aserukira abavuzi b'ingoma mu Burundi avuga ati: *«Ibihimba vy'ingoma ni nk'ivy'umugore: amabere, umukondo, inda, icyahi, mu kibenga»*.

Mu kibenga rero ku ngoma avuga ko ari harya hagati ku cyahi bakubita umurisho akabagereranya no mu gitsina c'umugore. Aho mu kibenga rero hakubitwa n'umurisho uwo na wo awagereranya n'igitsina c'umugabo vyumvikana ko umugore atovuzá ingoma kukó atá murisho afise. Arongerá akavuga ko umugore atavuzá ingoma ahubwo azitamba. Aheraheza avuga ati: «Umugore ntakubita intáhe ahubwo arayisasira kukó intáhe ayigereranya n'igitsina c'umugabo». Umugore rero ntiyokubita icyó adafise. Ivyo rero yabivugiyé mu kigó c'irátiro ndangakaranga c' i Bujumbura aho hari hakoraniye imirwi cyumi n'ibiri y'abavuzi b'ingoma aho abatimbo bo mu Rwezero bari babaye abakabiri havye abo mu Gishora ari na wo murwi Antime BARANSAKAJE yari yaje aserukira. Ivyo yabivuze kw'igenekerezo ryá cenda Myandagaro muri 2016 umusi wa nyuma warangiza iryo higanwa ryari ryatanguye igenekerezo ryá gátandatu uyo mwaka nyene.

Ariko iryo higanwa ryari ritegekanijwe kw'igenekerezo ryā 26/Ruheshi/2015 ariko kubera imigumuko yari mu gisagara cā BUJUMBURA ni ho ryacye ryungururizwa kuri iryo genekerezo Ico gihe Antime BARANSAKAJE yaronse agashimwe k'amahera angana imiryoni zibiri iruhande yakaronswe n'umurwi yaje aserukiye wo mu GISHORA.

3.4. Ibimazi

Muri rusangi ikimazi c'umuryango ni ikintu umuryango utegerezwa kwana ufise kugira ngo uronke imigisha.

RODEGEM (F.M.)⁵⁹ aratanga usiguro ny'nsu z'ikimazi ati :

1. «Ikimazi ni ico kintu gicye...umwana ntakimazi ni umwana ataco amaze w'ikinebwe.»

2. «Nigihako : impuzu bambara iyó bagandaye canke ikintubambara kugira bikingire».

Umuntu afatiye kuyanditse no kuyó Abarundi bavugá kandi bakemera, twofata ko ikimazi ari" ico kintu umuntu canke umurwi w'abantu bemera ko gifise igiciro mukubakingira. Ni ikintu bavugá ko batagifise bamerwa nabi mberé n'ugupfa bagapfa.

CIZA avuga ati :

« ibimazi biri kw'insi. Hari ibimazi baha uwabuze umuntu ni ukuvuza amahera baha uwabuze umuntu ngo agure impuzu z'ukugandukamwo hakaba n'ibimazi vy'abana b'imiziha. Iyo reró umwana batamwambitse ico kimazi ntivyakura. Cari nk'igihako » .

Na NTAHOKAJA (J.B)⁶⁰ aravugá ko :

"iyó umuvyeyi avyaye abaranga cuni yarambara ikimazi. Umuvyeyi afise abana baranga cuni na batanu yarambara ikimazi.»

Mu muryango w'Abakani b'i Kidasha mu Rwesero ibimazi bikurú bikuru hari isato n'ingoma kukó bitahara mberé n' umwana wese w'umuhungu avutse bacya bamufumbatisha umurisho w'ingoma. Babibeve ubu kubera basigaye bibarukira kwā muganga.

3.5. Ikibanza c'Abakani b' i Kidasha mu Rwesero mu mibango ijanyé n'ubuzima bw' Abarundi

Muri rusangi imibango ni ibihe bibujijwe kuri bamwe bikaba birekuwe ku bandi ak' ukó Audace NSHIMIRIMANA⁶¹ abivugá. Abakani bari bafise umuhango ukomeye wo guterekera isato kukó binajanyé n'umwuga wabo wo kuvuza ingoma.

⁵⁹RODEGEM (F.M.), *Inyizamvugo y'ikirundi. Essai de dictionnaire explicatif rundi*, Usumbura, Edition des Presses Lavignerie, 1962 , p.553

⁶⁰NTAHOKAJA (J.B), op.cit, p.79

⁶¹Audace NSHIMIRIMANA, umutangankurú, Rwesero, kuwa 04/8/2014

Ahó uguterekera isáto kw' Abakani gutandukanye n'iyindi miryango yóbá iterekera isáto ni ukó Abakani bayitunze kubera ingoma kukó isáto n'ingoma ari ikimazi cábó ariko iyindi miryango itunga isáto ifisé iyindi ntumbéro nkó kuroga.

Mu muryango w'Abakani b' i Kidasha mu Rwesero carazira kandi n'ubu kirazira kó Umukani aterekera isáto mū ntumbéro yó kuyirogēsha.

3.6. Ibikorēsho vyā kēra n'ūbu bikihari

3.6.1. Ibikorēsho vyó guterekera

Hari ibikorēsho bijanyé n'uguterekera isáto : ubwato butobutó,imbaya (inzáto),utubindi, uturēnde vyāma vyūzuye amāzi kukó bavugá kó isáto ari igikókó gikundá amāzi cāne.

Umutangankurú avuga kó hari n' abashirayó udukoko tujishwé n'ibara rimwé ryēra dupfundikiye ariko ngo ntāzi igipfundikiriye ngo ntiyapfunduruye. Utwo dukoko baraduhindura ku mūnsi ku mūnsi bākūranya.

Ivyo bikorēsho vyōse bābishira mu kazu kūbākīshije ubwāsi kuva hāsi gushika hējuru kītwā indāro.Ariko rēró twihwēje nēzā dusānga ukó baterékera isáto bitandukanye n'ahāndi nk'i MAGĀMBA nk'úkó Félicien BĀNKUWŪNGUKA⁶² abivugá akerekana ingéne baterékera isáto yó mu kigabiro c'i MAGĀMBA mu gitabu c'umutsindo cíwé yānditse.Nk'úkó yabibwīwe na NYĀKIMWE, uguterekera isáto bābigirira mu bitōngati bitēyé i rubānde y'ikigabiro có kw'ibūraniro ahāhora ingoró y'ingoma. Ni mūsi y'ūwó bita NTOBÉRWA umujji w'umuzimbūra amenyékāna. Ivyo biterékērwa vyātuma aho mu kigabiro rutūtāha nk'úkó bāgiye bārabivuga. Si uwó ari wé wēse yahāgera atari umuzimbūra. Ngo izo ngoma zāramukānga n'ūgupfā agapfā.

Avuga ati :«Mu kigabiro hárya i MAGĀMBA mūsi ya NTÓBERWA,ingoma zākoranirahó zimirije kuzōshēngera i bwāmi. Ni hó bāhora bākoranira bōse bakarōndera imibira y'inzogá bakirirwā baranywā.Ni ahāntu hari ubuhinga bwīnshi butōrōshe. Ni hó hari itsinda ryā rukoró utari umuntu yīmēnya wó mu kigabiro cācu nyéne ntiyahēgēra».

Uwo mutāma avuga kó itsinda ryā rukoró bisigūra ikīntu gikomēye cāne, kigōyé gutāhūra.

⁶²BĀNKUWŪNGUKA, (F.), op.cit. p.98

Ubwo buhinga buhanitse ni bwó bwátuma umugoré atāvuzá ingoma kukó yókángukwa NTOBÉRWA, CĀNKA, NTĀMBAGÁ, n'ábāndi barēmeza kó mu gihe umugoré ajé kuzirorēra afise inda ikirí ntôyá, bābānza kumúkoza umurisho mu ruhanga nó ku mabère kugira iyo nda ntiveyó. Cārazira nó kuháryāmika umwána.

Abo böse ntubadōndōra ukó isáto imezé kukó ngo utiyabóneka. Ariko uriko urūmivira imvúgo ya bamwé, bāyiba ishusho y'inzóka yóbá ifise ubunini budasānzwe, ishobóra kubóneka rimwérinwé na hó nyéne atari ku bāntu böse. NCAHÓRURÍ ari mu bēmeza kó ibonéka avuga ati :«I MAGĀMBA ni ahantu hakurú. Ba NYĀBICĀCA, bā GITABUZI, bā NDÁSĀMBA, bā KÍDURĀNYA, RUHŪMBA na KOSIMA böse ni abazimbūra. Uwo muryāngo wítwa «abatwārangoma bēne isáto». Hárya kw'isēnga ni hó bāyiterekērera. Bārāza bakayivyinira yá sáto na yó ikaja hējuru ikabarāba».

N'áhó abāndi bēmeza kó itabonéka icó böse bēmeza ni ukó yaribó. Bavuga kó atāwiterekērera ni hó n'iyó NYABIGABIRO ari yó sáto abazimbūra si bó bāyiterekērera. Abakurú mu bazimbūra hārimwó, NTOBERWA, MPERABĀNYANKA, CĀNKA, bavugá kó uwayiterekēra yari uwuvá mu muryāngo w'Ābaragáne.

Ahó aciriye ubwēnge yabóna umutāma yítwa MABUYE yabá mu RUKOKI ari wé abaterékērera iyo sáto. Uwó böse baramuhūrizakó. Iryo zina n'umuhanza NTAMBAGA araryibuka. Yayiterekērera mu bitōngati bimeze nk'ákagó birí háfi y'ico kigabiro n'ubu vyōvyó biracārihó.

Aravúga ukūotu vyāgēnda : «Umuheza yari umutāma yítwa MABUYE ni wé yahēzagira. Yarāzana inzogá y'impéke akayitarika mu kanaga mu bitōngati, háfi yahó tuvugiriza ingoma. Iryo bitōngati vyāni bimeze nk'ákagó agahéza akatwīcarika nka hāriya, na wé akīherēra akabikora. Twābóna atóta avúga amajāmba nka kúrya abapfumú bagirá, atōngēra ariko aranywá inzogá ya wēnyené, n'ivyo atotá vyā nyā mayogá yīwé ngo ariko aragabura. Nyā nzogá agahéza akayisiga hāno. Nyā māna yāshūmye yajá kurāba agasānga yānyōye, itāshūmye akayisāngahó. Ntaco bābona ariko rimwé na rimwe vyārafāta. Ubírēnzekó, ukóze ibidákwiyé vyārafāta».

Uwó mugirwá bēmeza kó wari uhāmbāye ugatuma ikigabiro gítinywa. Böse barēmeza kó hari igiti cītwa ingēge cari impānde y'icó kigabiro, abāje kuyibāza ngo bayikūremwo imbāho, ntibabāyebó. Ico gitú bāgiciye imīnsi itānu ari kimwé, cāgize kiragwá ibikóna vyāri kuri có, vyāciye bipfā vyōse. Bāgize ahó bōkibāje, bāciyé bapfā böse.

NTĀMBAGÁ na wé, arĩbuka ingéne bāterekēra isáto, ingoma ziri mu kudúga i bwāmi agira ati : «Mu gutérekēra isáto,kēra hārihó igitōke c'ikimága, cāhīrakó ingoma zitarāgera ngo zidūgé, ziva mw'ikaniro ziza kuvyāgira mu kigabiro. Ico gitōke cāhīrakó,bāja kugica ingoma zidūga mu kigabiro. Bāca bákigana,uwo mubira bakawushira mu bwāto.Imāna yó mu kigabiro yāshīmye uwo mubira,bwāracá ngo basubireyó, bāca básānga ubwo bwāto bwūzuye. Ntūwāyibona kāndi n'ūwo Mabuye yayiterekēra ntiyayibona».

BĀNKUWŪNGUKA Félicien mu gitabo cīwé yānditse, arōngera kutūbwīra ingéne bāterekēra isáto yó ku gasaka i bwāmi ati :«Ku gasaká i bwāmi hāri hātīnyitse kubēra inzóka yavúgwamwó yītwa isáto.Uwayiterekēra yītwa KAYOBERA,amáze gupfá asubirirwa n'úmuhūngu wīwé NKURABASHŌMBA André. Mu gutérekēra, yafáta ubwāto bwīzá bubājé mu mumāndá akabutereka ku dukīngi tubiri tumezé nk'ūrūwēgo, kamwé hīrya akāndi hīno,bwā bwāto bukaba hagatī murī nyā gasaká. Mūsi yābwō mū ntébe, hāri umuzi ubuváko ukīnjira mu kuzimú.Uwo ayiterekēra aza arāza asúkamwó inzogá,iyo sáto ikāza kunywá.Bāritwārarika kuyiterekēra kukó ibūze umubira,yarāra irābira kurya kw'intāma,umūntu wó mu muryāngo akaba apfūye». Iyo nkurú yatānzwe na NTĀMBAGÁ

Mu gihe iriko irītēmbērera ikazūnguruka umurimá w'ibiharage ntīwucemwó hagatī, ivyo biharage warābitēka ntibíshe. Ibicīyemwó hagatī nahó ubitētse mu gushá vyārahonyoka, bisigūra kó vyāsha cāne.

NDAYIRAGIJE Gerth⁶³ na wé mu gitabu cīwé yānditse ku muryāngo w'Abajījī b'ī Nkóma ya Bānege imicó n'ákarānga vyābo ahó avugá kugutérekēra isáto yó mu mahēro n'isáto yó mu bigabiro.

Mu gutérekēra isáto yó mu mahēro, bāzana ubwāto bw'ūmurīnzi bakabushira mu kadāro mu kigó ariko bitá akanyabugoro, bagahéza bakagēnda ku rūzi cānké kwīsēsero ry'íkīyága bagatōra utubuye twibūrūngushuye arí two bitá inguru bakadutērera murī bwā bwāto,bagaca bāgēnda ku mupfumú akabácīra iyo sáto,akabaha umuzi bakawūzana bakawushīnga murī bwā bwāto bagaca básukayó umubira n'īvyó kuryá nk'intore zērā,ubwīshaza kugira izé iraryá.

Búkēye wasānga wā muzi wāhūndutse inzóka.Imáze gukúra,bāca bayijāna mu gisaká kinini arí co bitá ihēro kirí mu gashōka cānké ku mutūmba bakayitērerayó. Yagūma murī iryo hēro ku mutāga, mw'ījoro igasohoka guhīga.

⁶³NDAYIRAGIJE (G.), op.cit., p.67

Mu kuyiterékera rēro hākenywa ubwāto bw'ūmurīnzi, akadāro (akanyabugoro), inguru, umuzi, umubira, intore zēra, ubwīshaza n'ibīndi. MBONABÚCA yōngerakó kó isāto yó mw'ithero yari nūni cāne gusūmba iyó mu kigabiro.

Mu guterekera isāto yó mu bigabiro bavuga kó iyó hageze guhéza imigirwā ijānyé n'ūguhéza unwāka nkó gusohora imbúto, kuryā umwāka mu muryāngo, amasakā n'ūburó vyēze, ibikorēsho bākorēsha vyāri intēbe y'āmano atatu, ibājwé mu gití c'ūmurīnzi (umugumya), n'ūmubūdi w'iminwa ibiri cānké irēnga bitā inkóno ya bigōmbo, ingoró n'ūruhīmbi, ubwāto n'inkūzo bibājwé mu murīnzi, umuhózo (umutí w'ūmubuko bāmijagira mu guhóza ikigabiro kugira imigirwā yóse izé igēndé nēzá).

Kubēra imigirwā n'iyó mibāngo isā n'iyahéze, ibikorēsho ntubābibitse, vyārahéze, ababifise nabó ntubavyerekana.

3.6.2. Ibikorēsho vy'imyūga

Nk'ūkó twāmyé tubivuga, umuryāngo w' Abakani b'i Kidasha mu Rwesero bāmye gushika n'ūbu bāfise umwūga wó kubāza ingoma, bakazikana, bakaziviza bakōngera bakazitāmba kāndi nēzá.

BĀNYUZURIYEKÓ Christophe⁶⁴ arabitusbwāra nēzá igití c' ūmuvūgāngoma ari na cō babāzāmwō ingoma, insāto z'inkā y'ibūguma itakivyāra, ikirimyo (bakorēsha mu kwimba icyo gití), imbāzo bakorēsha mu kuyiha umukōndo, intwero bakorēsha mu gutōbora ahó amabēre azōcā, incābití bakorēsha mu kwīcira ibití n'ūkurīnganiza ingegēne. Hari n'ikibēzi bakorēsha mu guhanura urusāto urūkūra ahōwarukatiye urūshikana mw'ibēre kugira urōnké ijwi ushākā.

Kubēra ubuhinga bwā nōné bwāje, ubu mu kwīcira igití bakorēsha umusūmēno cānké akamashini kīcira, kagegēna kakōngera kakabāza igití mu mwānya mutó. Mu gutōbora nahó, bakorēsha akamashini gatobōra. Mu kuvūza ingoma bakorēsha imirisho, ibitāko (ivyó bāmbāra mu mutwé bārikó baravūza bakōngera bāzitāmba), igishōrezo (ingāta bakorēsha mu kwīkorera ingoma), ibibete (bikozwé mu bití bakavyāmbara nk' ūmurīnga ku mabóko), ikirēzi (bāmbāra mw'izosi) hamwé n'imbega (imitamana ibiri bakenyera bārikó baratāmba ingoma kēra zāri zikozwe mu bití).

Aho twōmenya nēzá kó bibujijwe kwāmbara ibirāto uriko uravūza cānké uratāmba ingoma nahó hōbā mu mahwa. Kirazira kāndi kwāmbara imirīnga ku mabóko cānké mw'izosi bitari muri ivyo duhejēje kudōndagura.

⁶⁴Christophe BĀNYUZURIYEKÓ, umutāngankurú, RWĒSERO, kuwa 04/8/2014

Incâmaké

Iki kigabâne cāri cērekeye imicó n'ímigēnzo ndāngamuryāngo ahó twāsānze muri rusāngi Abakaní b'í Kidasha mu Rwēsero básāngiye imicó n'ímigēnzo myīzá n'ábāndi Barūndi kúretse kó harí imigēnzo imwīmwé n'ibimazi usāngá bīsāngije bívānye n'úmwūga wābo wó gukana, kuvúza nó gutāmba ingoma.

IKIGABÁNE CĀ KÁNE: URUHÁRA RW'ÁBAKANÍ B'Í KIDÁSHA MU RWĒSERO MU KWŪBAKA IGIHÚGU

Intāngamárará

Muri iki kigabáne, tuja gushikiriza uruhára rw'Ábakaní b'í Kidášha mu Rwēsero mu kwūbaka igihúgu. Turajá gucá hŷrya nó hŷno ingéne bānywānye n'iyŷndi miryāngo, amabānga n'amabāngo yabēgukira kŷ ntwāro ya cāmi ndetsé gushika n'ūbu.

4.1. Ingéne Abakaní Kidášha mu Rwēsero bānywānye n'iyŷndi miryāngo

Muri rusāngi Abakaní nk'iyŷndi miryāngo bānywānye nēzá twŷhwēje imigēnderanire bafitāniye n'ábāndi. Nk'úkó Tharcisse NIZIGIYIMĀNA⁶⁵ abivugá asānzwé arí umukwé w'Ábakaní avuga kó Abakaní bābōnye kó atā matōngo yāgútse bafisé baca barabāhamagara babaha amatōngo kurí gusa bībēranwó. Tharcisse NIZIGIYIMĀNA ni umurāmba aríko akaba abá i Kidášha aho mu Rwēsero bāhāwe amatōngo n'Ábakaní bāvūye mu BURĀMBA kubēra arí abakwé bābo. Ivyo birērekana nēzá kó Abakaní bafisé imigēnderanire myīzá n'iyŷndi miryāngo. Ikŷndi kivyērekana nk'úkó Emmanuel BĀNKURUNÁZE⁶⁶ abivugá ni ukó akaréré batūyémwo arí icībare c'úmwāmi hatŷgera hābēra amatāti cānké indwāno n'iyŷndi miryāngo arí na có gitūma bahŷta i Kidášha kukó hatŷgera hābēra indwāno mberé n'ūwabá yákoze ikosá rīnganá gŷte ahāhūngiye yabá akíze bāca bāmurekaakīdegēmvyā.

4.2. Amabānga n'amabāngo y' Abakaní b'í Kidášha mu Rwēsero

Twōmenya ubwāmbere kó ibānga n'ibāngo bitāndīkānye aríko kugira umūntu abitāhūre yōbānza akamenya kó intwāro zā kēra z'ábāmi zāri zūbakiye kw'ibānga n'ibāngo. Hāri abanyamabānga b'imigirwá ijānyé n'ingoma y'ūburūndi bakaba n'ábāndi twōvugá kó bāri abatwāre cānké abarōngozi uhēreye ku mugānwa gushika ku munyagihúgu mutó.

NTAHOKAJA Jean Baptiste asūbiwemwó na SADIKI Elie⁶⁷ asigūra ayo majāmba uku gukuríkira: «Tuyŷhwēje nēzá dusānga yarí igizwe n'imirwi ibiri y'ábāntu :hari abāri bājējwe ivy'ūbutégetsi n'ábāndi bāri bājējwe ibijānye n'ibinyegézwa arí vyó shŷngiro ry'intwāro z'ábāmi ». Arabandānya ati: «Abo bāri bājējwe ubutégetsi ni bó batwāre, abagānwa, abāmi, abahāmagazi n'ábāndi.

⁶⁵Tharcisse NIZIGIYIMĀNA, Rwēsero, kuwa 05/8/2014

⁶⁶Emmanuel BĀNKURUNÁZE, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 04/8/2014

⁶⁷SADIKI (E.), op.cit, p 61

Abo bātānga amatégekó mu gihúgu, bakagaba, bakanyaga, eka n'úbúndi bushóbozi budasānzwé bujānyé n'úgutégeká. Ivyo vyöse bāri bājējwe twōvyīta amabāngo.

Umuhāmagazi afise ibāngo ry'úbuhāmagazi, unutwāre na wé nyéne yari afise ibāngo eka n'ābagānwa n'ābāmi bāri bāfise amabāngo kāndi bārashobora gukūrwa muri ayo mabāngo yābo kiretse umwāni mugukūrwa yīha ubūki.»

Ivyo binyegézwa ni vyó bita amabānga. Abo rēro bāri bājējwe amabānga ntayegāyezwa ubutégetsi bw'ígihúgu bugēndérakó ni Abanyamabānga kāndi ntibāshobora kuyākūrwanwó kiretse bāmenjé.

Twīsūnze ivyo vyöse rēro tukisūnga n'āmatōhōza twākoze, Abakaní bāri bāfise amabānga n'āmbāngo abēgukira gushika n'ūbu.

4.2.1. Amabānga y'Ābakaní b'í Kidāsha mu Rwēsero

Ibānga ni ikīntu kinyegéjwe nk'úkó twābisigūye mu nsiguro y'āmajambo y'ishimikiro. Abakaní b'í Kidāsha mu Rwēsero bafise ibānga ryó gutérekera isáto, kubāza, gukana, kuvúza nó gutāmba ingoma kukó harimwó ibinyegézwa vyābo bīzwi na bó gusa.

4.2.2. Amabāngo y'Ābakaní b'í Kidāsha mu Rwēsero

Ibāngo ni igikorwá umuntu yahāwe. Nk'ākarorero kubá umusuku w' úmwāni ryāri ibāngo. Abakaní b' i Kidāshamu Rwēsero bāri bāfise amabāngo akoméye na cāne cāne ku mīnsi mikurú yatégerazwa y'ígihúgu nk'úmuganuro. N'ūbu ku mīnsi mikurú y'ígihúgu baratūmwakó ndetsé uó mu mabiganwa baragēnda kukó nó mu makūngu bamaze kujayó kēnshi.

Ugutāmba ingoma rēro kw'ābakaní kwāratuúmye akarānga k'úbūrudzi kámenyēkana mu makūngu. Mu mwāka wa 1964 abatāmvyi b'ingoma batatu b'ābakaní hamwé n'ābāndi indwi bó mu GIHETA, bāragīye mu gihúgu cā SENEGAL mu rwēgo rw'úmūnsi mukurú wa afrika. Ryābāye ubwāmbere bāhābwa impūzu zifisé amabāra mēnshi acá ibibātsi zāsubiriye impūzu z'ibití zāri zikozwe mu bishishwa vy'imimāndá. Bārakurwe nēzá cāne muri uwo mūnsi mukurú. Impēmbó nyamúkurú yabāye amashí mēnshi cāne bāhāwe n'ābanyāmahānga kukó bākoze ibitāngāza. Amaherá mēnshi yahāwe abatégetsi b'āri b'ābahérekeje. Abatāmvyi b'ingoma bó bārōnse amaherá ibihūmbí bitatu gusa. Ingoma yaciye imenyēkana yōngera irashimazwa mu makūngu.

Mu 1972 bāragize urūndi rugēndo muri Tunisie, Ouganda, Tanzanie, Zanzibar, Belgique na Canada. Uwītwa MATŌRE wēwē yarijējwe kumenyereza abanyēshūre bo mu mashūre ya: *EcoLe d'arts, Collège Notre Dame, EcoLeNormale des Garçons, na Athénée de GITEGA* gutāmba ingoma. Bāramurāza, bakamugaburira bakōngera bakanihēmba amaherā ijana cānké amajana abiri mu mīnsi ibiri.

Komīne yahāvūye ishigikira Abakani mu kubāba amaherā anganā nk'ibihūmbi icūmi ku bāntu mirōngo itatu bazā bararyā igihe bariko barabāza ingoma yōngera iza irabāba insāto zikenēwe mu gukana ingoma inabarōnderera imōdoka iza irabūnguruza.

Tūvyihwēje iryo bāngo ryārabafāsha cāne ndetsé n'ūbu kukó baraharōnkera amaherā abafashā mu kwīkenura mu vyó bakenēye. Nk'ākarorero igihe WĀKĀNA ari we yatwāra ingoma zo mu Kidāsha-RWĒSEROyacīye ajā hamwé na BĀNKURUNÁZE Emmanuel bagura imōdoka TOYOTA Stout amaherā anganā ibihūmbi amajana abiri na mirōngo itāndātu y'amarūndi (260.000Fbu). Aho bāri bāvūye muri: *France, AngLeterre, Belgique, Italie, Suisse, Hollande na Japon.*

Bārōnka uwūwē uwūwé amaherā amajana abiri na mirōngo itānu y'abafarānsa (250F Français). Amaherā asigāye kwā BĀNKURUNÁZE na WĀKĀNA bācīye bayagura amatōngo nk'abāndi bakani bāndi bāri bājānye.

Ku mūnsi mukurú w'umuganuro bārajāna ingoma nshāsha kumwé n'ibīndi bigabiro. Emmanuel BĀNKURUNÁZE⁶⁸ ni wé avugā nēzá inzira bāfata mu kujā ku muganuro i bwāmi i MURAMVYA kukó yashēngeye ubwīwé i bwāmi ku migano ibiri yānyuma. Iyo nzira ni: Rwēsero-Marāmvya-Sīmba-Sōnga-Rāngo-Magarama-Giheta Rutegama-Murāmvya. Aho hose ni ahó bāgēnda baratūra bārushe abāntu bāho bakabagaburira bakōngera bakabāha ivyó banwā.

Twōmenya kó mu mwāka wa 1958 ingoma z'umuganuro zātegetswe u' umutāma yītwa patrice BARAGUMA Umukaní w'í Kidāsha mu Rwēsero Umwāka wa 1959 BĀNKURUNÁZE Emmanuel ari na wó yashēngyekó avuga kó ingoma z'umuganuro zātegekwa na GIKERÉ wó mw' í Higiro i Gitēga. Ubu nahó bāma bāseruka mu mīnsi mikurú yōse y'igihūgu mū uzēgo zōse z'igihūgu ndetsé nó mu makūngu barashikayó n'igihūgu kīkahātōrera akajīsho.

⁶⁸Emmanuel BĀNKURUNÁZE, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 04/8/2014

4.3. Ingéne Abakaní bākurikiranye mu kurōngora ingoma aho i Kidasha mu Rwesero

MIKANÍ-BIRAGŌRA-NGŌNA-RUSŌRWE-Patrice BARAGUMA-Jean Marie WĀKĀNA-DOMINIQUE- Godefroid NJWĪRA.Uwuzirōngōye ubu ni NJWĪRA Godefroid.

4.4. Ingoma mu mayāgwa y'ikirūndi

Aho hāmbere kū ntwāro ya cāmi, ingoma yari ikimenyētso c'ūbwāmi kukò atā ngoma ntā butégetsi umwāmi yaba afise. Kiretse n'ico ingoma irafise ibintu vyinshi yērəkana kandi isigūra mu mayāgwa y'ikirūndi. NDAYIKENGURUKIYE Sylvain⁶⁹ mu gikorwā cīwé *symbolisme du tambour à travers quelques rites et pratiques au burundi* avuga kó ingoma ari :

- 1) Ikimenyētso c'ūbwāmi (Tambour symbole de la Royauté): umwāmi ntiyabaló atā Karyēnda
- 2) Ikimenyētso c'ūburimyi (symbole de la fertilité et de la prospérité): ntā mūntu n'umwe yabíba amasaká umwāmi adatānzé uruhushá. Urwo rubushá na rwó umwāmi yarūtāngira ku mūsi mukurú w'umuganuro na wó ukaba wārāngwa n'ingoma
- 3) Ikimenyētso c'inkīnzo (symbole de protection): ingoma barayivuzza bārikó barcira umuvūgāngoma kugira isáto ihūngé ntīmare abāntu
- 4) Ikimenyētso c'umūntu (Karyenda symbole d'une personne): Karyēnda bārayihá umugoré Mukākaryēnda umwāmi yarāyāmana na mūkākaryēnda ku mūnsi mukurú w'umuganuro. Bāvuyita kugera imbavu.
- 5) Ikimenyētso c'inkīnzo mugihe c'intāmbara (symbole de protection en cas de guerre) : umwāmi atēwe yāmbaza Karyēnda nayó ikarolōka umwānsi akómoka
- 6) Ikimenyētso c'urukizá (symbole de guérison) : iyó umūntu yakānzwe baturira ibishāto n'inūrisho vy'ingoma yahéze bakamwūka agaca akira
- 7) Ikimenyētso c'inābí (symbole du mal) : bāvugirije ingoma mu rugó rw'umūntu ivyó atūnzé birashóbora kuyōnga vyōse mberé n'ābāna bagapfā
- 8) Ikimenyētso c'urukizá rw'umugoré afisé inda (symbole de protection en cas d'une femme enceinte): umugoré afisé inda bamushira umurisho mu ruhānga nó mu bitúgu ngo ntizimukānge igihe afisé inda

⁶⁹NDAYIKENGURUKIYE (S.), *Le symbolisme du tambour à travers quelques rites et pratiques au Burundi d'après une enquête menée sur la colline de Gishora en commune Giheta*. Mém. U.B. F.L.S.H.L.L. Africaines, 2009, p1

« On ne peut parler du tambour au Burundi sans évoquer des croyances religieuses et mythiques sur lesquelles reposait la société traditionnelle ».

9) Ikimenyētso c'ubutumwá igihe habāyé ubusumá bw'ínká (symbole de message en cas de vol de vaches): igihe bīvyé inká baravúza ingoma bakaja mu vyāmbu. Hari ahó bazifatá cānké bakazibura.

Kíretse n'ivyo Abarúndi barakóresha ijāmbu ingoma igihe baríko baragānīra bikabonekera mu myĩbutsa, mu bisōkoko, mu mazina bītá abāna cānké mu mazina y'úturéré. Aho hōse bakorēsha ijāmbu ingoma baba báfise ubutumwá bashāká gutānga mberé rimwé na rimwe ugasānga barakórēsheje ijāmbu ingoma mu mvúgo ifobétse.

Nk'ákarorero, iyó bavuzé umwĩbutsa *igití cīswe ingoma ntígicānwá* baba bāshātse kuvúga muri rusāngi kó uwāmye agúsūmba azōkwāma agúsūmba. Abarúndi ahó bakorāniye barashóbora kuzá barīnēzereza mugusōkoranya nk'ákarorero *biratōnze kũ ngoma* ni igisōkōzo cērēkeye ingoma gifisē inyishu *ivyānsi ku ruhĩmhi*.

Abarúndi kāndi barakórēsha ijāmbu ingoma mukwĩta amazina abāna bakaba báfise insigūro bashāka gutānga. Nk'ákarorero umūntu yīse umwāna NDŪWĪNGOMA aba ashātse kuvúga ko atakĩndi azēyeko ubukĩro atārī ubutégetsī, kó ari bwó buzōmukĩngira.

Ijāmbu ingoma rīrafise ivyó risigūra iyó turisānze mw'izina ry'ákaréré. N'iyó harī ahāntu hītwa mu KAVÚGĀNGOMA bisigūra kó ari ahāntu hāhora hávugira ingoma ariko ubu zitakihavugira.

Muri rusāngi, ingoma mu mayāgwa y'íkirūndi zirafise ibĩntu vyĩnshi zisigūra mberé binagōye no gutāhura ubirāvye nēzá.

4.5. Igikorwá c'umukurú w'ingoma

Abatāngankurú bavuga kó umukurú w'ingoma afisē uruhāra ntāngeré mu gukomeza akarānga k'ingoma. Ivyó ajējwé ní ibi:

- Kurāba kó ingoma zirího kāndi zikwīyé ;
- Kurāba kó ingoma zikoméye;
- Kugēndereza iyó imivúgingoma irí n'ingéne bázōshīka kuyibāza ;
- Kurōndera induhūro izōtūnga abavúzi b'ingoma igihe bāshēngéye ;
- Kujá kuvúgana n'ābakurú igihe cōse bikenéwe ;
- Gutégeka ingéne ingoma zivuzwá ;
- Kurāba kó ingoma zĩnjiye mu ngoró yāzo ;
- Kurōndera insāto zizōkāna ingoma ;
- Kwĩtwārarika ingoma ntizinyāgirwe ;
- Kūbakīsha ingoró nzīzá y'ingoma ;
- Kwīgīsha abavúzi b'ingoma bashāsha.

4.6. Imigenderanire y'icibare c'í Kidasha mu Rwesero n'ibindi vyibare

BANKURUNAZE Emmanuel⁷⁰ aremeza kó ico cibare c'ari cunze ubumwe n'ibindi bigabiro indwi : Musave, Higiro, ikigabiro c'í Muramvya atibuka izina, akagabiro ka Muya i Gishubi (akita akagabiro kubera ngo kari gato), Gishora, Burunga na Magamba.

Avuga kó Higiro na Gishora bahora bavugiriza ingoma hamwe batandukanye bagabuye anakomune ya Gitaga na Giheta. Avuga kó igihe co gushengera ku misi w'umuganuro ibigabiro vyose vyagenda ariko atacashitana ikindi vyahurira i bwami.

Arongera avuga ati: «Ubwā mbere nā mbere, ikigabiro cose carimenya iwabo, mugabo ikigabiro cose cajana ingoma i Muramvya ku muganuro. Dushitse i Muramvya zaca zikorana hamwe. Zikoraniye hamwe rero, zaca zitegekwa n'umuntu umwe batoye. Kandi izo ngoma twajanyeye i Muramvya ntutwazigarukana zaca ziguma i Muramvya kandi dushengurutse umuganuro uhaze ikigabiro cataba kigabanye impfizi kandi twashuka tuyibagira mu kigabiro.»

Kiretse ivyo vyibare bibiri Higiro na Gishora vyahora vyunze ubumwe bugaragara na Rwesero mukuvugiriza ingoma hamwe nk'uko BANKURUNAZE Emmanuel abivugaga na birya ibindi vyibare vyari vyunze ubucuti n'aho butibonekeza ubwo nyene.

Ubwo bucuti bugaragarira nezā na nezā ku munsu mukurū w'umuganuro aho ivyo vyibare vyose vyahurira ku kirimba bijanye ingoma ariko bagaca havamwo umwe arongora akongera agategeka ingoma zose zaje ku muganuro.

Bica bigaragara kó ubwo bucuti bwahari kubera amabanga n'amabango bahurirako bahujwe n'igihugu.

Ico icibare c'í kidasha mu Rwesero c'ari gitandukanyekó n'ibindi vyibare ni ukó cocó ku muganuro cajana i Muramvya ingoma munani ni ukuvuga kó umubungu wese ukó ari bané ba MUKANI umwe wese yajana ingoma zibiri zose zikaba umunani ariko zitirirwa ikigabiro ca Rwesero.

⁷⁰ Emmanuel BANKURUNAZE, umutangankurū, Rwesero, kuwa 04/8/2014

Ivyo bĩndi vyĩbare twacĩye tũgerageza kubĩdũndora ahũ biherereye intũrũ, komĩne hamwẽ n'ũmutũmba twĩsũnzeigĩtabo cãnditswe na Fćelicien BĀNKUWŪNGUKA⁷¹ ku *cĩhare c'ũmuganuro c'ĩ Magũmba n'ũruhũra rwũco mw'ĩtũngũnywa ry'ĩngoma y'ũburũndi*, itũhũza ryũbũreye muri komĩne Bukirasũzi, mu ntũrũ ya Gĩtega.

a. Ikgabiro cũ ku Musũvẽ

Ico kigabiro giherereye muri zũne Marũmvyũ, komĩne Makėbuko mu ntũrũ ya Gĩtega, mu ngobũne z'ũmusũzi wa Cėne. Uhashitse uhasũnga ikigabiro bavugũ kũ ubwũko bwũco ari igikuyo. Ico gitĩ ngo baracũbahiriza cãne, kukũ kĩvũyekũ n'ĩshũmi, haca hũpfa umũntu mu muryũngo w'Abarũmba ucėgukira. Abatũngankurũ nka NKEBEREZA Karaveri, ntibamenyũ uwagitũye bakavuga kũ atũ nkėkũ cãtũwe n'ũmwũmi ngo ntũ mũntu asũnzwe yagitũye.

Icũ bĩbũka ni ukũ hũhungiye umugorė w'ũmwũmi MWĘZI GISĀBO batĩbũka izina. Yahũje bũtũnganye n'ũmugabo, aza yĩbũngenze atũrũrahũ. Yarahabũye, amũze kwĩbarũka, aratũha. Barahũterekėrera n'ĩsũto yĩtwũ RUGABĘ bakayitũzĩra INAMWĀMBUTSA.

b. Icĩbare cũ mw'ĩ Higiuro

Giherereye muri komĩne n'ĩntũrũ ya Gĩtega. Haratũramutse kukũ hari hėjuru ku musũzi wa CĒNE. Ni hũfi y'ũrũzi RUVUBŪ. Imiryũngo tuhasũnga: Abashũka, Abashũbi, Abajĩji, Abavumũ, Ababũnda, Abagũra, Abakakwa b'Abarėmbe.

c. Icĩbare c'ũmuganuro cũ mu Burũnga

Ico cĩbare giherereye muri komĩne Gishũbi yũ mu ntũrũ ya Gĩtega. Kiri ahũntu hakirũrutse ku nkėngėra y'ũrũzi RUVYIRŌNZA, abũho baravuga ingėne rwũvutse. Ni kurubĩbe rwũ komĩne Bukirasũzi. Uhashitse, uhabona urugũ rwũsũmbũtse harimwo ingorũ y'ĩngoma, ibitũngati bitatu n'ĩbigabiro bibiri vyũ mu bwũko bw'ibitĩ vy'ibivumũ.

d. Icĩbare c'ĩ Magũmba

Icĩbare c'ĩ Magũmba kiri mu ntũrũ ya Gĩtega ikaba iri mu ntũrũ kũma ya KIRIMIRO. Icũ cĩbare giherereye nėzũ na nėzũ muri komĩne Bukirasũzi na yũ ikaba igizwe n'ĩmitũmba cũmi n'ũmunũni igabũwe mu mazũni abiri: Bukirasũzi na Kũngũzi.

Ico cĩbare rėrũ kigizwe n'ĩmitũmba ibiri ari yo Rugabano na Rukoki.

⁷¹BĀNKUWŪNGUKA (F.), op.cit., p 144

Iki cibare cā Magāmba icó bihūrírakó n'icó mu Rwēsero ni ukó vyōse vyāhūrira mu murwi umwé ku mūnsi w'umuganuro bāshēngeye i bwāmi n'ingoma.

Inzira abanyāmagāmba bāfata bāshēngeye. ikigabiro cā Magāmba-umuvumu wa Sēnga-ku Bwāto (bārazivyāgiza bakazivugirizahó) -Bukirasāzi-Mwūmba (muri komine Gitéga)-Nyabihānga-Murāmvya.

Abitwa MAGĀMBA muri NYABÍHĀNGA hōba yari yó uzira, bakaharuhūkira. Hari n'igihe bāshika mu BUKÉYE bwā MURĀMVYA. Izo nkurú zingatāngwa na NTĀMBAGÁ ZEFANIYA.

4.7. Ivyīpfūzo vy'Abakani b'i Kidasha mu Rwēsero

Abakani b'i Kidasha mu Rwēsero bīpfūza amahoro na demokarasi nk'úkó bavyīvugira. Abatāngankurú bó muri icó cibare batū: «Turīpfūza kó imico n'akarānga vyōgarūkirwa kukó kuva intāmbara yó mu 1993 itēye, imico yarātītūtse gushika n'āhó abakiri bató bītūwāza ubukené bw'amatōngo bakihēreza ikigabiro bakakirimamwó.

Abakani barīpfūza cāne kó rēta yōshirahó umugāmbi wó kugwīza imivyāro y'ibití vy'imivugāngoma bigatērwa ahantu hāzwi kandi hakīngiwe kukó ubu biragōra cāne kurōnka ico gití iyó bakenéye kubāza izindi ngoma. Bavuga kó nk'ūbu barīndá kujá kure kubirōnderayó bakamarayó iminsi n'iyindi. Emmanuel BĀNKURUNÁZE⁷² avuga kó bahóra bája nó mu Kibira cā Búruni kubirōnderayó bāvuye i Makébuko.

Ikindi bīpfūza ni ukó abantu bōse bagīyé gutōhōza muri akó karéré batūyemwó bózā baragira amatōhōza mu Kirūndi ururimi kavūkire bakōngera bakavyāndika mu Kirūndi nyéne kukó ngo bavyānditse mu rūndi rurimi usānga batāshikiriye ivyiyumviro nēzá na cāne cāne kubijānye n'akarānga kábo.

Barīpfūza kandi kó rēta yōgirá inguvú mu kunágura ibigabiro kukó ari na vyó nkīngi y'akāhise k'ūburūndi na cāne cāne ku ntwaro ya cāmi.

4.8. Uruhara rw'icibare c'abakani b'i Kidasha mu Rwēsero mw'itērambere ry'ūburūndi bw'ūbu mukunágura akarānga k'igihúgu

Nk'úkó twābisigūye mu majāmba y'ishimikiro, icibare ni intará itātwarwa n'umugánwa. Yatwarwa u'icārihó c'umwāmi cānké abanyānabānga kānāká b'umugirwá ndōngōrabuzima bw'igihúgu.

⁷²Emmanuel BĀNKURUNÁZE, umutāngankurú, Rwēsero, kuwa 04/8/2014

Augustin NSANZE⁷³ yōngerekó ati :

«Icibare gishobora kubá ugatōngo (umurimá) umushingantáhe yirimira wényené atári kumwé n'umuryāngo máze ivyó yimbúye bikazōmufasha nkó mu mīsi mikurú y'umuryāngo.»

Aha rēro umuntu aca yūmva ko icibare ari igicé c'itōngo cānké intārá ununtu yīgábira afisé ko ububāsha bwōse.

Ico cībare c'Ábakani b'i Kidášha mu Rwēsero kirakomeye mw'itērambere ry'uburūndi dúfatiye ku kamaro bafitiye igihúgu mu kukimenyēkanīsha mu makūngu bāgīye kuvúza ingoma no kwīnjiriza igihúgu amafarānga y'ágacīro.

Ico cībare kirafise uruhāra ntā ngeré mu kunāgūra akarānga k'uburūndi dúfatiye ku mwūga w'ingoma ubarānga na yó ingoma ikaba yāri ikimenyētso c'úbwāmi.

Ico cībare c'Ábakani b'i Kidášha mu Rwēsero n'ūbu ni bitumwakó mu kunāgūra akarānga k'igihúgu kukó n'ūbu muri Kigarama umwāka wa 2016 bari mū ntārá ya BÚRURÍ kwīgīsha kuvuzá n'úgutāmba ingoma. Uruhāra ruini rw'ico cībare rwōgūra n'ábajējwe intwāro mu kwīgīsha cāne ibijānye n'akarānga k'igibúgu bakabēreka akamaro k'imicó n'akarānga vy'igihúgu bābicīshije kurí abo bōse bīze akāhise n'āmatēká ndoramuntu ivyo na vyó rēta igasabwa gutēgekanya uburyó bwó kubitūngānya.

Incāmaké

Muri iki kigabāne kirāngiye, twāsānze Abakani b'i Kidášha mu Rwēsero bāri bāfise ibānga rikoméye ryó gukana, kuvúza hamwé nó gutāmba ingoma ndetsé gushika n'ūbu. Kū ntwāro ya cāmi bāri bāfise ibāngo ryó kujāna ingoma ushāsha ku muganuro ukó umwāka utāshé. Bāri bāfise n'irīndi bāngo ryó kwīgīsha kuvúza ingoma abāndi mberé gushika n'ūbu ivyo na vyó bikaba vyērekana kó bakoméye mu kunāgūra nó mu gutsimbataza akarānga k'Úburundi.

⁷³NSANZE (A.), *Un domaine royal au Burundi, Mbuye (env. 1850-1945)*, Bujumbura, UB, Centre de Civilisation Burundaise, Paris. Société française d'histoire d'outre-mer, 1980, « L'homme peut posséder d'un ou de plusieurs ivyibare ». P12

UGUSÔZÈRA

Iki cîgwa dusôzèreye cāri gihagaze ku vyibare vyó mu Burūndi, kigaca gica hîrya n'ino icibare kimwé rudēnde na cò kikaba ari *icibare c'Ábakani b'i Kidásiha mu Rwēsero n'imiryāngo babāná*.

Ivyó twāvuzé kuri ico cibare, n'áhó atāvōvuga kó vyōse twābivuzekó, turizēye kó vyūshí twābishitsekó. Ivyāducītse na vyó dutumiye abāndi bānditsi kudusahiriza bāhēreye ku vyó twāshoboye kurōnka.

Iki cîgwa turāngije kiri muri vyūshí vy'āmatêká y'Úburūndi na cāne cāne muri káhise. Kumenya ayo matêká y'igibūgu, birafāsha Abarūndi mu kunywāna na cāne cāne muri iki gihe bācānyemwó. Ni vyó biragōye urávyé uburyó abāntu babāyehó mu butūnzi ariko twōsaba rēta y'Úburūndi, ibicīshije ku bushikirangānji mu vyó bujējwé harimwó urwāruka, inkino n'imicó kāmá, kó yōgirá ukó ishobóye igashigikira ibikorwá nk'ibi máze imicó n'akarānga vy'Úburūndi bigarúkirwe ntibizimāngane.

Vyōba vyizá bābāndanije kwīga iyīndi miryāngo y'i Burūndi, ariko bakāma na ntāryó bīshimikiza ibijānye n'ingoma y'Ábāmi; kāndi ivyo bakabigira ku miryāngo yōse ishobóra kubóneka.

Mū nyuma bōrāba ingéne bōyigereranya n'iyīndi miryāngo yó mu mahānga yōbá yārizwe nēzá.

Mu kurāngiza, twāgōmba kumenyēsha abasomyi n'ābānditsi kó itōbōza ku micó n'imigēnzo y'Ábarūndi bitōrōshe kukó bisabá uburyó bwīnshi, ubwītōnzi, ugucá bugúfi n'úkwīhāngānira ibibázo bitōrōshe muhūrā ariko ngo ibānga rirahéberwa kāndi uwushāka inká aryāma nka zó.

AMASÔKO Y'IVYĀNDITSWE

I. KAZĪNDŪZI

- 1) RODEGEM (F.M.), *Dictionnaire Kirundi-Français*, Tervuren, Musée Royal de l'Afrique centrale, 1970
- 2) RODEGEM (F.M.), *Inyizamvugo y'ikirundi. Essai de dictionnaire Rundi*, Usumbura, Editions des Pesses Lavigerie, 1961
- 3) VAN DER BURGT (J.M.), *Dictionnaire Français-Kirundi. Avec l'indication succincte de la langue swahili et allemand*. Bois-le Duc, illustration Catholique, 1903

II. Ibitabu vy'ubumenyi rūsāngi

- 1) NDORICIMPA (L.) et GUILLET, (Cl.), *L'Arbre mémoire*, Paris, Karthala-Presses Lavigerie, 1984
- 2) " " " " *Les Tambours du Burundi*, Bujumbura, Presse Lavigerie 1983
- 3) NTAHOKAJA (J.B.), *Imigēnzo y'ikirundi*, Bujumbura-Paris, UB, 1987
- 4) RODEGEM (F.M.), *Sagesse kirundi*, Tervuren, Centre de Langue 1961
- 5) ZUURE (B.), *Croyances et Pratiques Religieuses des Burundi*, Bruxelles, Editions de l'escorial, 1929

III. Ibitabu vyērekeye uburūndi n'akarêre k'ibiyāga binini

- 1) GAHAMA (J.), *L'Organisation territoriale du Burundi*, Bujumbura, U.B, Faculté des Lettres et Sciences Humaines, 1991
- 2) GUILLET (C.) et NDAYISHINGUJE (P.), *Légendes historiques du Burundi*, Paris, Karthala, Bujumbura : Centre de Civilisation Burundaise, 1997
- 3) MWOROHA (E.), *Histoire du Burundi des origines à la fin du XIX ème siècle*, Paris, Hatier, 1987
- 4) NSANZE (A.), *Un Domaine Royal au Burundi : Mbuye (env.1850-1945)*, Bujumbura, U.B, Centre de Civilisation Burundaise, Paris: Société française d'histoire d'outre-mer, 1980

5) NTAHOMBAYE (P.), *Des noms et des hommes : Aspects psychologiques et sociologiques du nom au Burundi*, Paris, Karthala, 1983

6) RODEGEM (F.M.), *Onomastique rundi*, Bujumbura, Centre de Langues, 1975

7) VANSINA (J.), *La Légende du passé : Traditions orales du Burundi*, Tervuren, Musée Royal de l'Afrique centrale, 1972

IV. Ivyānditswe mu binyāmakurū vy'itōhōza

1) *Culture et société. Revue de civilisation burundaise*, Bujumbura, Ministère de la jeunesse, des sports et de la culture, 1990, IX

2) GULLET (Cl.), « Higiro, Mai 1927, Une révolte chez les tambourinaires », in *Culture et société*, vol. V

3) *Que vous ensemble ? Recherches et réflexions sur les valeurs culturelles du Burundi*, *Revue du Cercle St Paul*, Grand Séminaire de Bujumbura

4) ROZIER(R.), *Le Burundi pays de la vache et du Tambour*, Paris, Presses du palais Royal, 1973

5) UNESCO, *Iragi kama ry'Uburundi*, Bujumbura : UB-UNESCO, 2009

V. Ibitabu vy'ūmutsīndo

1) BAHENDUZI (M.), *Le Muganuro et l'Umwaka : deux fêtes rituelles au Burundi ancien*
Bujumbura, ENS, 1977

2) BAHENDUZI (M.), *Le Rituel du Muganuro dans l'histoire du BURUNDI dès origine au 20è siècle*, Thèse de Doctorat, Paris, Hatier, 1991 *mwitunganywa ry'Ingoma y'Uburundi*, Mémoire U.B, Faculté des Lettres et Sciences Humaines /Département de Langues et Littératures Africaines, 2014

4) BUTOYI (G), *Le Mwami et la colonisation du Burundi (1896-1962)*, Bujumbura, U.B, Faculté des Lettres et Sciences Humaines 1989

5) EMERUSENGE (E.), *Evolution Socio-Solitique du Sud-Est du Burundi (Kumoso Sud et NKOMA-BUNYAMBO)*, Bujumbura, U.B, Faculté des Lettres et Sciences Humaines /Département d'Histoire-Géographie, 1978

- 6) NDAYIKENGURUKIYE (S.), *Le symbolisme du tambour à travers quelques rites et pratiques au Burundi. D'après une enquête menée sur la colline de GISHORA en commune de GIHETA*. Mémoire, Université du Burundi. Faculté des Lettres et Sciences Humaines Département de Langues et Littératures Africaines, 2009
- 7) NDAYIRAGIJE (G.), *Umuryāngo W'abajiji B' i Nkoma Ya Bānege : Imicó n'ákarānga káho*, Mémoire, Bujumbura, U.B. Faculté des Lettres et Sciences Humaines/ Département de Langues et Littératures Africaines, 2012
- 8) NDAYISHĪMIYE (I.), *Ivyĩbare vy'umuganuro vyó mu Burūnga, Kirwa na Mógāmba n'imiryāngo yahágeréreye*, Mémoire, Bujumbura, U.B, Faculté des Lettres et Sciences Humaines/ Département de Langues et Littératures Africaines, 2011
- 9) NDIKUMANA (E.), *Rétrospective des sites historiques et lieux de mémoire de la monarchie sacrée du Burundi*, Mémoire, Bujumbura, U.B, Faculté des Lettres et Sciences Humaines/ Département de Langues et Littératures Africaines, 2007
- 10) NGENDAKURIYO (G.), *Le Ravalement des banyamabanga au rang des simples banyagihugu, l'exemple des Banyange de Mpotsa*, Mémoire, Bujumbura, U.B, Faculté des Lettres et Sciences Humaines/ Département d'Histoire, 1989
- 11) NIBIGIRA (G.), *Essai d'analyse et d'interprétation des noms des clans du Burundi*, Mémoire, Bujumbura, U.B, Faculté des Lettres et Sciences Humaines/ Département de Langues et Littératures Africaines, 2006
- 12) NININHAZWE (G.), *La vie des ritualistes attachés au culte des tambours : cas des Bakani de Rwesero Kidasha (Fin 19è s à nos jours)*. Mémoire, Bujumbura, U.B, Faculté des Lettres et Sciences Humaines/ Département de Langues et Littératures Africaines, 1992

- 13) NSHĪMĪRIMĀNA (F.), *Gikonge dernières étapes des préparatifs d'umuganuro*,
Mémoire, Bujumbura, U.B, Faculté des Lettres et Sciences
Humaines/ Département de Langues et Littératures Africaines 2012
- 14) NYĀNDWI (G), *L'Occupation du sol dans la commune MAKEBUKO*, Mémoire,
Bujumbura, U.B, Faculté des Lettres et Sciences Humaines, 1988
- 15) NYĀNDWI (J), *L'Education du jeune tambourinaire dans le Burundi traditionnel :
aspect et fonction ; enquête menée dans les communes de GIHFETA,
MAKEBUKO et BUKIRASAZI*, Mémoire, Bujumbura, U.B, Faculté
des Lettres et Sciences Humaines 1989
- 14) NZEYIMANA(E.), *Histoire sociale de la mission de Makebuko (1933-1959)*,
Mémoire, Bujumbura, U.B, Faculté des Lettres et Sciences
Humaines, juin 1985
- 15) SADIKI(E.), *Umuryāngo w'Abashūbi b'i Gitāra kwā KARABŌNA imicó n'akarānga
kábo*, Mémoire, Bujumbura, U.B, Faculté des Lettres et Sciences
Humaines/ Département de Langues et Littératures Africaines, 2008
- 16) SHIRAMBERE(M), *Les Fondements culturels du pouvoir dans le Burundi ancien*,
Mémoire, Bujumbura, U.B, Faculté des Lettres et Sciences
Humaines, 1984
- 17) SINANKWA (V), *L'Évolution politique et économique de la chefferie de Kirimiro
(1927-1860)*, Mémoire, Bujumbura U.B, Faculté des Lettres et
Sciences Humaines, 1986

INYÓNGERÁ

IBIBÁZO VY'ÍTÓHŌZA

A. Ukudōndagura uwutānga inkurú

1. Ndakuramukije
2. Mbēga wītwa nde? Mwēne nde ? Wā nde?
3. Ufise imyāka ingāhé ?
4. Umuryāngo wāwe ni uwāhé?
5. Wavúkiye hé?
6. Agacīmbiri ubāko kītwa gúte?
7. Umutūmba na wó wītwa gúte?
8. Ikómīne ubāmwō yītwa gúte?

B. Ibibázo vyērēkeye uturêré

9. Akarêré kā Kidāsha mu Rwēsero gatūmbereye hé?
10. Mbēga izina Kidāsha na Rwēsero bisigūra ikí? Ryōba ryāvūye kuki ?
11. Mbēga hītwa gútyo kuva ryāri ? Ubwā mbere hōba hītwa gúte ? Hāhīndutse kubēra ikí ?

C. Ibibázo vyērēkeye imiryāngo

12. Umuryāngo wāwe ni uwūhe?
13. Umuryāngo w'Ábakani uhāna urubībe n'imiryāngo iyīhé?
14. Izina Abakani ry'ūwo muryāngo risigūra ikí?
15. Ryāvūye kuki?
16. Umuryāngo w'Ábakani urafise icívugo? Ni ikīhé?
17. Mbēga ico cívugo cōba cāvūye kuki?

D. Ibibázo vyērēkeye amāmūko

18. Abakani b'í Kidāsha mu Rwēsero bāmūka he? Bāje bāva hé?
19. Abakani bāshitse aha i Kidāsharyāri? Hāri ku mwāmi ndé? Umutwāre ndé?
20. Nī ndé mūntu wā mbere yagērēreye aha i Kidāsha ubwā mbere? Yahāje ryāri?
21. Ni kubēra iki bīmutse bakāza inó? Bāhashītse gúte?
22. Wōmenya iyīndi mīhīngo twōsāngāmwo Abakani? Ni hé na hé?
23. Umuryāngo w'Ábakani hari ibisatá wōbá ufise? Ni ibīhé?
24. Wōshōbora kūndōndōrera ingéne mwāgīye muravyārana wīhēreyekó ujá kuri bā sokūru na bā sokūruza?

E. Ibibázo vyērēkeye imicó n'imigēnzo

25. Ni iyīhé miryāngo Abakani bōbá bārahāye abageni gushika ubu?
26. Ni bā ndé Abakani badahānā abageni kubēra imiziro cānké iyīndi mvo ?

27. Ni bā ndé bōbá bāragérereye Abakaní bakabáha amatōngo?
28. Ni iyîhé micó twōvugá kó irāngá Abakaní b'í Kidášha mu Rwēsero? Abāndi babona gúte iyo micó?
29. Hari ibimazi uwo muryāngo ufisé? Vyābamariraiki? Uwutábifise yámererwa gúte?
30. Hari imiziro uwo muryāngo ufisé?
- Ivyó bāzira kěra n'ívyó bazirá ubu vyērekeye abāntu ni ibîhé?
 - Ibizira vy'ūbu cānké vyā kěra vyērekeye ibitūngwa cānké inyamāswa ni ibîhe?
 - Ivyērekeye ibití cānké ibitērwa Abakaní bāzira cānké bazirá ni ibîhé?
 - Ntā hāntu hó Abakaní bāzira ?Ubu vyīfashe gúte ?
 - Iyo miziro yōba yāvūye kuki? Hari uwayirēngakó akagira icó abá? Vyāgēnzegúte ?

F. Ibibázo vyērekeyeuruhára rw'Ábakaní mu kũbaka Uburũndi

31. Amabānga n'ámabāngo yēgukira Abakaní b'í Kidášha mu Rwēsero ni ayāhe ?Abāntu bîbúkwa bāri bābijējwe ni bāndé ?
32. Hari bā sôkúruza rurāngíranwa wōbá wîbuka mu Bakani? Niabāhé? Vyāgēnzegúte?
33. Abāntu bó mu muryāngo w'Abakaní bāpfūye mū ntāmbara zihitiye ni abāhé?
34. Ivyîpfūzo vyānyu ni ibîhé?

ABĀTĀNZE INKURŪ

IZINA	IMYĀKA	UMUTŪMBA	IGENEKEREZO RY'ITŌHŌZA	UMURYANGO
BĀNKURUNĀZEEmanuel mwene KABŪRA yakobo wa RWĀRIKA wa MUGĒNDA wa BIHANIBABĀ wa MĪKANĪ	63	Rwēsero	3/8/2014	Umukani
BĀNYUZURIYEKŌChristophe wa NYANDIKIYE Augustin wa NKWĪYE Yozefu wa BAKĒTA	56	Rwēsero	3/8/2014	Umukani
NJWĪRA Godefroid wa WĀKĀNA wa BARAGUMA wa MĪKANĪ	50	Rwēsero	3/8/2014	Umukani
NĪZIGIYMĀNA Tharcisse wa NĀHĪGŌMBĒYE Ruberuto wa BŪCUGU wa RŪHŪRAMBOGĀ wa NTĀKĀNDI wa RŪBĀYI	43	Rwēsero	3/8/2014	Umuramba
NKEBEREZA Karaveri wa BINYŌSHA wa RŪBĀYI	75	Rwēsero	3/8/2014	Umuramba
NSHĪMĪROMĀNA Audace wa NĀHĪGŌMBĒYE wa BŪCUGU wa RŪHŪRAMBOGĀ wa NTĀKĀNDI wa RŪBĀYI	31	Rwēsero	4/8/2014	Umuramba
BARĀNSAKĀJE Antimes	80	Gishōra	2016	-
BARĀNYANZIRIYE Henn wa GISWĀGA wa RWĀMA wa KISĒNGE wa MĪKANĪ	83	Kidasha	4/8/2014	Umukani
NTAHOMVŪKĪYE Dominique wa BARĀNYANZIRIYE wa GISWĀGA wa RWĀMA wa KIRĒNGE wa BIRAGŌYE wa BIHANIBABA wa MĪKANĪ	63	Kidasha	4/8/2014	Umukani
NYĀNDWI Césaire wa NDABAREMEREJE wa MBAHĀGA wa BARANKĀKA	50	Kidasha	4/8/2014	Umukani
NIYĪBITEGĒKA Frédéric wa NĀHĪGŌMBĒYE wa BŪCUGU wa RŪHŪRAMBOGĀ wa NTĀKĀNDI wa RŪBĀYI	45	Kidasha	4/8/2014	Umuramba
NYĀNDWI David wa NYAMBIKIYE wa NKWĪYE wa BAKETA	68	Kidasha	4/8/2014	Umukani

NTAHOMVUKIYE Dominique wa BARANYANZIRIYE wa GISWAGA wa RWAMA wa KIRENGE wa BIRAGOYE wa BIHANIBABA wa MIKANI	63	Kidasha	4/8/2014	Umukani
NYANDWI Césaire wa NDABAREMEREJE wa MBAHAGA wa BARANKAKA	50	Kidasha	4/8/2014	Umukani
NIYIBITEGEKA Frédéric wa NAHIGOMBEYE wa BUCUGU wa RUHURAMBOGA wa NTAKANDI wa RUBAYI	45	Kidasha	4/8/2014	Umuramba
NYANDWI David wa NYAMBIKIYE wa NKWIYE wa BAKETA	68	Kidasha	4/8/2014	Umukani
NIZIGYIMANA Ehenne wa HICUBURUNDI Fidèle wa RYANGUYE wa RURAKENGEREZA	52	Kidasha	5/8/2014	Umurima
NAHIMANA Vénérand wa MUTITSA wa KANYURANE wa MIRONGO wa MIHARURWA wa MABUGUZO	59	Kidasha	5/8/2014	Umuhoro
MASHWIGIRI Jean wa MUTITSA wa KANYURANE wa MIRONGO wa MIHARURWA wa MABUGUZO	67	Kidasha	5/8/2014	Umuhoro
NTAVYO Marc wa KAZUNGU wa RUHANGIRA wa KABIBI wa MUGOGO	77	Kidasha	5/8/2014	Umushubi
MINYURANO Justin wa CONGERA wa NDIMIRA wa RUSOHOKA wa GAKENE	77	Kajenda	5/8/2014	Umusindi
NTIBAGAYIMVO Hilaire wa CONGERA wa NDIMIRA wa RUSOHOKA wa GAKENE	77	Kajenda	7/8/2014	Umuhanza
NGENDABANKA Pélagie wa BARANSAKA wa MTABARO	73	Kajenda	7/8/2014	Umukani
BARANKENYEREYE Méthode wa BARAHAMANA wa SABUTOKEE wa BIHOMORA wa SABANYA	68	Kajenda	7/8/2014	Umuhanza
MANISHA Spés wa NYABUTUNU wa MAFUNU wa KIREGEYA	56	Kajenda	8/8/2014	Umushubi
RIRAGONYE Gamaliel wa BATWENGA wa NYANKIYE wa KIRABIRABI wa SABANYA	62	Kajenda	8/8/2014	Umushubi
MINANI Béatrice wa NDARUBITSE wa NTIBWICA	70	Kidasha	8/7/2014	Umuvumu
HABONIMANA Godelive wa NDABIRINDE wa BUKIKIRI	36	Kidasha	8/7/2014	Umuhanza
NYANDWI Barnabé wa JEGETERI wa TYAZO wa NTUNA wa NTAHAKURE	72	Kidasha	8/7/2014	Umujiji
SINGIRIZINA Mathieu wa BUTOYI wa MURANGA wa MUBI	67	Kidasha	8/7/2014	Umusini
NGENDAKUMANA Zacharie wa TANGURIGWA wa SABUTUKÉ wa BIHOMORA wa SABANYA	46	Kajenda	8/7/2014	Umuhanza

AMAZINA Y'ÚBUHĨGA Y'ÍBITÍ BIGIZÉ IBIGABIRO

IZINA RY'IKIRUNDI)	IZINA RY'IKILATINI	UMURYANGO
Umunândá/Umuvumúvumu	<i>Ficus ignens</i>	MORACEAE
Umuřinzi	<i>Erythrina abyssinica</i>	
Igisurú	<i>Urticamassaica</i>	URTICACEAE
Igitôngati	<i>Dracaena steudner</i>	AGAVACEAE
Umutágari	<i>Crassocephalum</i>	ASTERACEAE
Umuvúgāngoma	<i>Cordia africana</i>	DORAGINACEAE
Umunyānkuru	<i>CLerodendrum johnstonii</i>	VERBENACEAE
Ikibónobóno	<i>Ricinus communis</i>	EUPHORBIACEAE
Igikóbekóbe	<i>Focus ovata</i>	MORACEAE

Isóko : Reakmans M. et NIYONGERE L. Lexique vernaculaire des plantes vasculaires du Burundi. Travaux de la faculté des sciences, U.B., 1983.

AMASÁNĀMU

Ingoma z'í Kidášha mu Rwēsero ziri mu ngoró yâzo ahó bítá mu Kigabiro c'ingoma.

Isánāmu yafáshwe na NDŪWÍMĀNA Appolinaire kuwa 17/02/2015

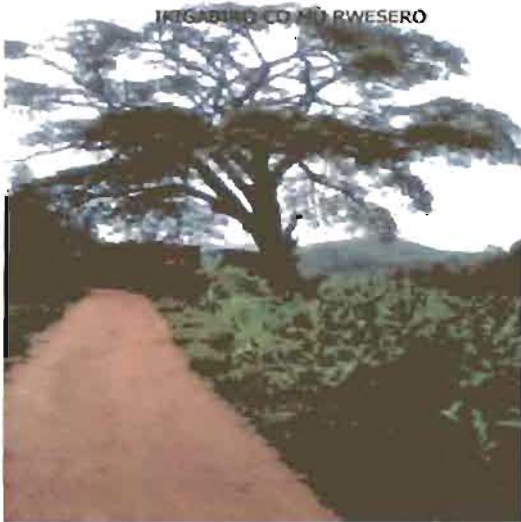
Ikigabiro kiri ku gacĩmbiri Kidášha kigizwé n'igiti kinini c'umumândá (umuvumúvumu), iminyáre, umugēyigēyi, ibigōri n'ibitōke

Isánāmu yafáshwe na NDŪWÍMĀNA Appolinaire kuwa 17/02/2015

Ikigabiro kiri i Kidášha mus Rwēsero kigizwé n'igiti kinini c'umumândá (umuvumúvumu), iminyáre, umugēyigēyi, ibigōri n'ibitōke

Isánāmu yafáshwe na NDŪWÍMĀNA Appolinaire kuwa 17/02/2015

Ibigabiro kirí ku gacĩmbiri Kajenda mu Rwesero kigizwé n'igiti kinúni c'umumandá (umuvumúvumu) n' ibigôri

Isánamu yafáshwe na NDÚWÍMÁNA Appolinaire kuwa 17/02/2015

Ibitongati bigizé urugó rwā NYĀNDWI Césaire umukuru w'umutũmba Rwesero 2018.

Isánamu yafáshwe na NDÚWÍMÁNA Appolinaire kuwa 17/02/2018

Ibitongati n' imikonikoni bigizé urugó rwā NYANDWI Césaire umukuru w'umutũmba Rwesero muri2018.

Isánamu yafáshwe na NDÚWÍMÁNA Appolinaire kuwa 17/02/2018

Umutōhōji NDŪWĪMĀNA Appolinaire i bubāmfu arikumwé n'ūmukurú w'ūmutũmba NYĀNDWI Césaire i buryó.

Isánāmu yafáshwe na NIZIGIYIMĀNA Tharcisse kuwa 15/2/2018

Umutāngankurú BARĀNYANZIRIYE Henri.

Isánāmu yafáshwe na NDŪWĪMĀNA Appolinaire kuwa 15/02/2018

Umutōhōji NDŪWĪMĀNA Appolinaire arikumwé i buryó n'ūmutāngankurú BARĀNYANZIRIYE Henri i bubāmfu.

Isánāmu yafáshwe na NIZIGIYIMĀNA Tharcisse kuwa 17/2/2018

Abatângankurú BARĀNYANZIRIYE Henri
w'îmví i bubămfu na NTAHOMVŪKÍYE
Dominique i buryó.

Isánămu yafăshwe na NDŪWĪMĀNA Appolinaire
kuwa 17/02/2018

Ikigabiro kiri mw'î Héro ku gacĩmbiri Kidasha.

Isánămu yafăshwe na NDŪWĪMĀNA Appolinaire
kuwa 17/02/2018

Īshămi ry'umumândă ryitibuye haca hapfa umukani
BĪBAZA.

Isánămu yafăshwe na NDŪWĪMĀNA Appolinaire kuwa
17/02/2018

Ishámi ry'únumândá ryítibuye haca hapfa umukani MÍZÁGE.

Isánámu yafáshwe na NDÚWÍMÂNA Appolinaire kuwa 17/02/2018

Imizi y'íkigabiro kiri mw'í Hêro i Kidásba.

Isánámu yafáshwe na NDÚWÍMÂNA Appolinaire kuwa 17/02/2018

Umutôhóji NDÚWÍMÂNA Appolinaire ahágaze impānde y'íkigabiro kiri mw'í Hêro.

Isánámu yafáshwe na NTAHOMVŪKÍYE Dominique kuwa 17/02/2018

Ibití bigizé ikigabiro có mw'ĩ Héro kiri i Kidásha.

Isánāmu yafáshwe na NDÚWIMÁNA Appolinaire kuwa 17/02/2018

Umátangankurú NYĀNDWI David.

Isánāmu yafáshwe na NDÚWIMÁNA Appolinaire kuwa 17/02/2018

Mu Kamirabare.

Isánāmu yafáshwe na NDÚWIMÁNA Appolinaire kuwa 17/02/2018

Umuribizi NDŪWIMĀNA Appolinaire yicaye kwibuye ryā NAKINYUKURA.

Isanamu yafashwe na NTAHOMVUKIYE Dominique kuwa 17/02/2018

Umuribizi uri haruguru yó mu Kôgabāmi.

Isanamu yafashwe na NDŪWIMĀNA Appolinaire kuwa 17/02/2018

Isoko ryā Kôgabāmi.

Isanamu yafashwe na NDŪWIMĀNA Appolinaire kuwa 17/02/2018

Umutohōji NDŪWĪMĀNA Appolinaire ari mw̄sōko ryó mu Kôgabāmi.

Isánāmu yafáshwe na NTAHOMVŪKĪYE Dominique kuwa 17/02/2018

Umutāngankurú NZIGĪRABĀRYA Etienne.

Isánāmu yafáshwe na NDŪWĪMĀNA Appolinaire kuwa 16/2/2018

Umutângankurú NĀHĪMĀNA Vénérand na múkuru wé
MÁSHWĪGĪRI Jean.

Isánǎmu yafáshwe na NDŪWĪMĀNA Appolinaire kuwa
16/2/2018

Ūmwônga NYAMUSWĀGA.

Isánǎmu yafáshwe na NDŪWĪMĀNA Appolinaire kuwa
16/2/2018

Umutângankurú MINYŪRANO Justin.

Isánǎmu yafáshwe na NDŪWĪMĀNA Appolinaire
kuwa 16/2/2018

Umutângankurú NGENDABÂNKA Pélagie.

Isánãmu yafáshwe na NDÚWÍMÂNA Appolinaire kuwa
17/02/2018

Umutângankurú NTIBAGAYÍMVO Hilaire.

Isánãmu yafáshwe na NDÚWÍMÂNA
Appolinaire kuwa 17/02/2018

Umutângankurú BARANKENYEREYE Méthode.

Isánãmu yafáshwe na NDÚWÍMÂNA Appolinaire kuwa
17/02/2018

Umutângankurú MĀNĪSHA Spès.

Isánāmu yafáshwe na NDŪWĪMĀNA Appolinaire
kuwa 17/02/2018

Umutângankurú BARĀNKENYEREYE Méthode.

Isánāmu yafáshwe na NDŪWĪMĀNA Appolinaire kuwa
17/02/2018

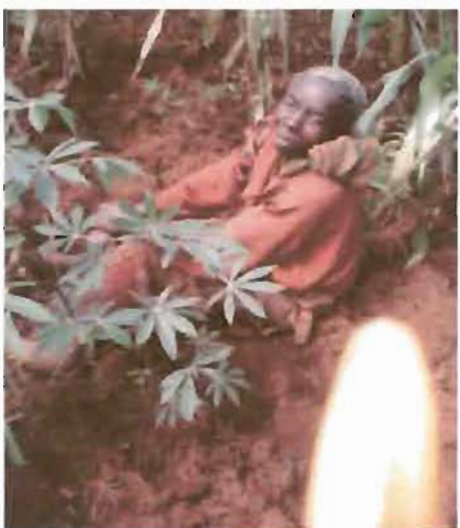
Igití c'umuvúgāngoma gisigáye ku mutumba wa Rwesero

Isánāmu yafáshwe na NDŪWĪMĀNA Appolinaire kuwa
17/02/2018

Umutângankurú NGĒNDĀKUMĀNA Zacharie.
Imbere yîwé hari unuvuba mû ntoke na hó
ikirimyo.

Isânâmu yafâshwe na NDÛWĪMĀNA Appolinaire
kuwa 17/02/2018

Umutângankurú MINĀNI Béatrice.

Isânâmu yafâshwe na NDÛWĪMĀNA
Appolinaire kuwa 17/02/2018

Umutângankurú HABONIMĀNA Godelive.

Isânâmu yafâshwe na NDÛWĪMĀNA Appolinaire
kuwa 17/02/2018

Umutângankurú NYÁNDWI Barnabé.

Isánãmu yafáshwe na NDÚWÍMÁNA Appolinaire
kuwa 17/02/2018

Umutângankurú SINGIRIZINA Mathieu.

Isánãmu yafáshwe na NDÚWÍMÁNA Appolinaire
kuwa 17/02/2018

Umutângankurú BĀNKURUNÁZE Emmanuel.

Isánāmu yafáshwe na NDŪWĪMĀNA
Appolinaire kuwa 17/02/2018

Ibubāmfu umutōhōji NDŪWĪMĀNA Appolinaire i buryó
umutângankurú BANKURUNAZE Emmanuel.

Isánāmu yafáshwe na NTAHOMVŪKĪYE Dominique
kuwa 17/02/2018

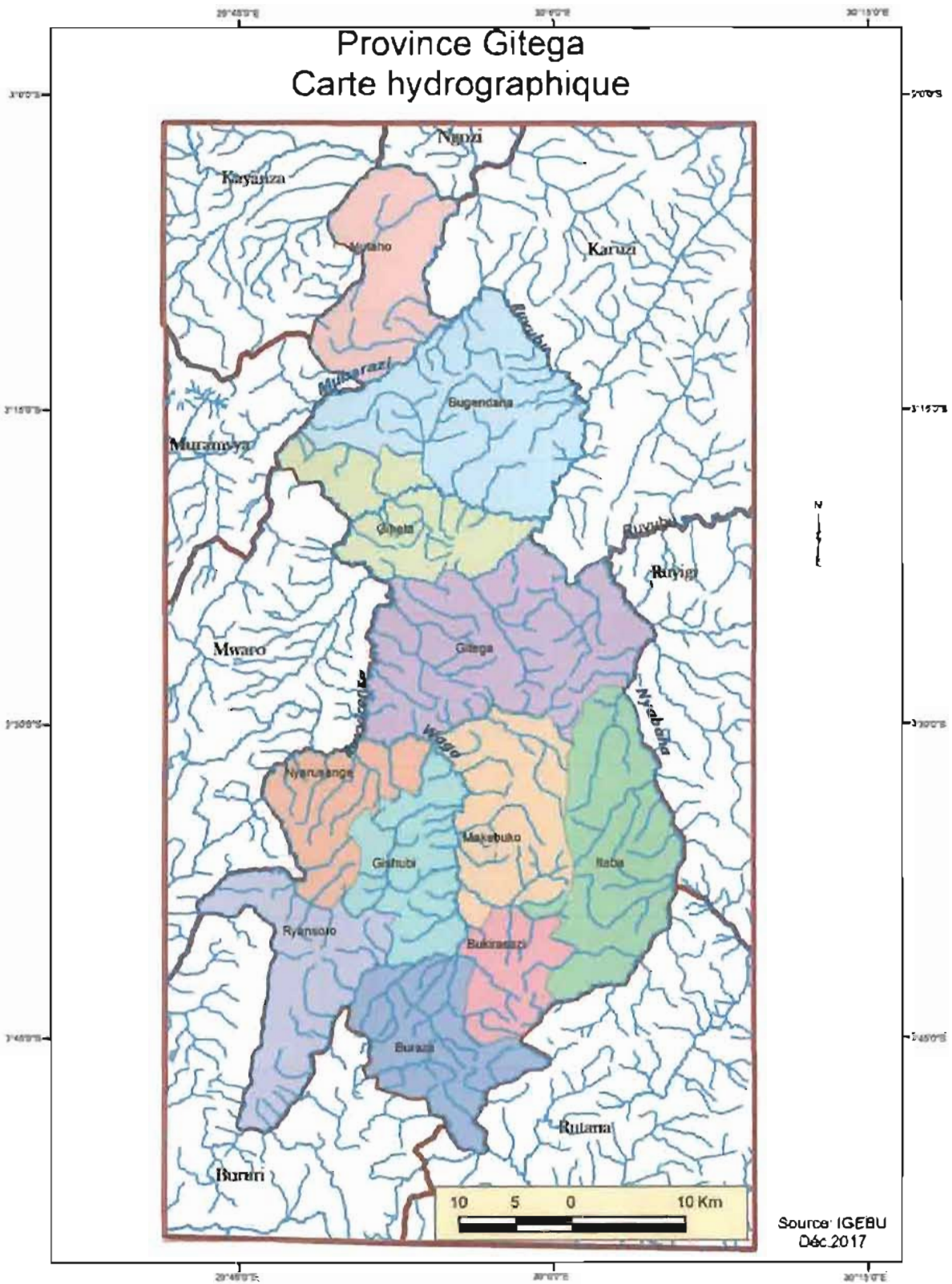
Umwōnga Kanyōmvyi ugabūra umutũmba wa Mákebuko na Rwēsero.

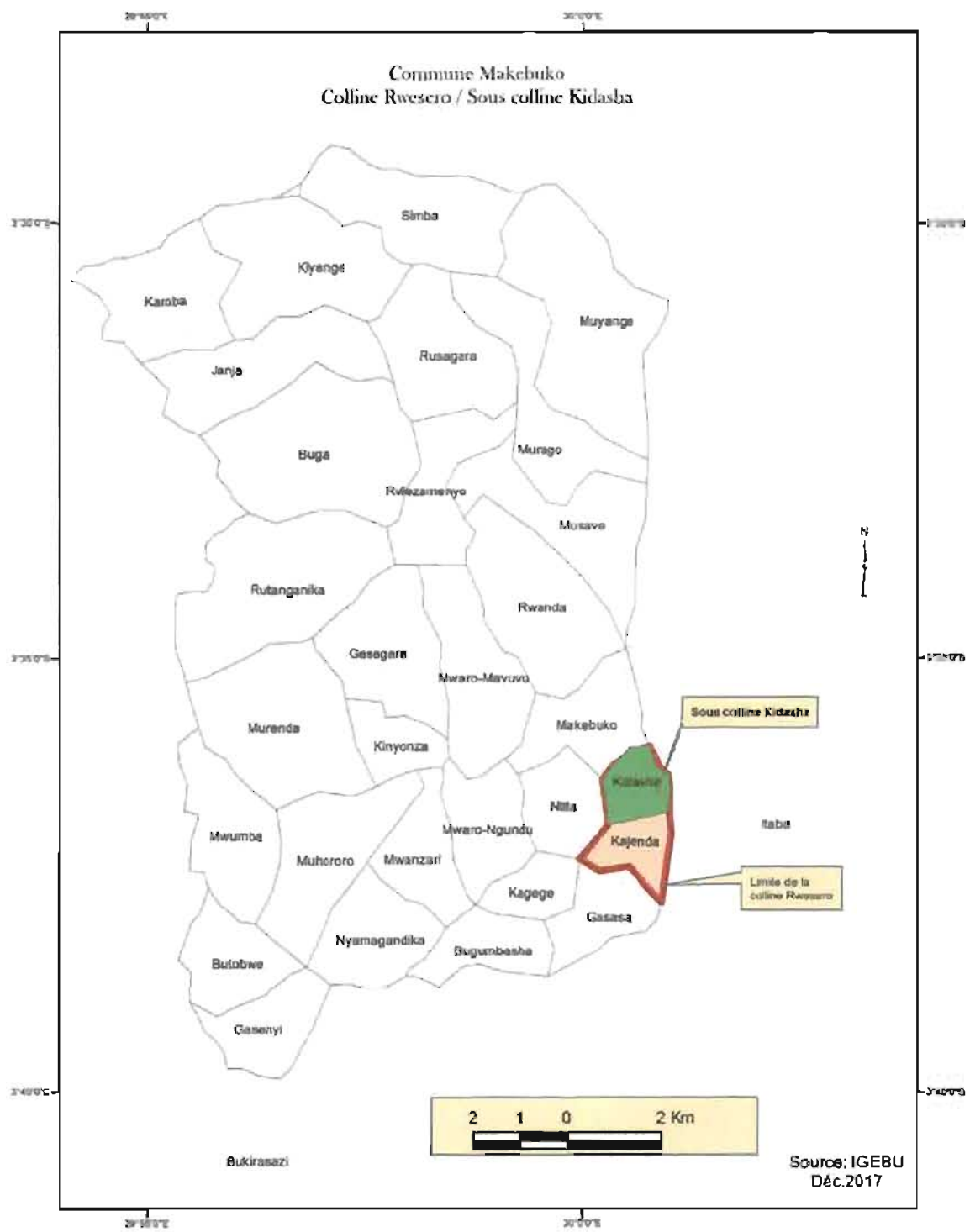
Isánāmu yafáshwe na NDÚWÍMÁNA Appolinaire kuwa 17/02/2018

Umwāna w'úmunukani yítwá AHÍSHĀKÍYE Alberic aríko aríyigísha kuvúza ingoma akórēsheje igitũmbatũmba agíshĩnze mu kuzimú.

Isánāmu yafáshwe na NDÚWÍMÁNA Appolinaire kuwa 17/02/2018.

IKÁRATÁ Y'ÍMIGEZI, AMASÔKO N'ÍBIBANZA VYÛBÁHWA

